SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
Štefan Peciar
VÝKONNÝ REDAKTOR
Ladislav Dvonč
REDAKČNÁ RADA
Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička
REDAKCIA
Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

E. Jóna, Otázky spisovnej slovenčiny u mladého Jaroslava Vlčka 337
M. Ivanová-Šalingová, Ustálené spojenia so slovom *jazyk* v slovenčine a v češtine . . 348
A. Pršo, Predložka *u* v miestnom význame v staršej slovenčine 361

DISKUSIE

J. Oravec, *Tmiť sa — zotmiť sa* 370
L. Dvonč, Ako písať cudzie slová *biatlón* a *pentatlón* 374

SPRÁVY A POSUDKY

Slovakistika v ZSSR (Prehľad lingvistickej literatúry za roky 1960—1970). L. N. Smirnov . 376
Súčasná slovakistika v Maďarsku F. Gregor . 379
Slovakistika v Nemeckej demokratickej republike. A. Gladrowová 382
Letopis Pamätníka slovenskej literatúry. M. Ivanová-Šalingová 383
Jazykovedná problematika v krajovom zborníku. A. Ferenčíková 384
L. Hosák — R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku. M. Majtán 386
L. I. Rojzenzon — A. M. Bušuj, Materialy k obščej bibliografii po voprosam frazeologii. J. Mlacek 387

ROZLIČNOSTI

Kovboj, ale *liftboy, playboy.* L. Dvonč . . 389

RESUMÉ 391
INDEX 394
OBSAH 398

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 36 — 1971
ČÍSLO 6

Eugen Jóna

OTÁZKY SPISOVNEJ SLOVENČINY U MLADÉHO JAROSLAVA VLČKA

Práce Jaroslava Vlčka o slovenskej literatúre sú u nás dostatočne známe. Naši literárni historici ich viac ráz skúmali a hodnotili aj vydávali. Menej známe je doteraz, že na začiatku svojej vedeckej činnosti mal J. Vlček hlboký teoretický záujem o jazyk. Praktickú starostlivosť o spisovnú reč, a to rovnako o slovenčinu i češtinu, prejavoval po celý život. Svojou vedeckou činnosťou prispel významným spôsobom k poznaniu slovenskej a českej literatúry od najstarších čias po svoju dobu — tam je ťažisko jeho činnosti —, ale svojimi náhľadmi na spisovnú slovenčinu pomáhal lámať ľady nepochopenia slovenského jazykového vývinu na českej strane a v najťažších časoch pre slovenský národ a slovenčinu — v posledných desaťročiach 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia — podporoval slovenské národnooslobodzovacie hnutie. Po svetovej vojne v prvom desaťročí spoločného štátu Čechov a Slovákov budovaním slovenského školstva, organizačnou, vydavateľskou a redakčnou prácou v obnovenej Matici slovenskej i vlastnou spisovateľskou praxou upevňoval spisovnú slovenčinu a priamo i nepriamo zvyšoval jej kultúru. Jeho náhľady neboli vždy jednoznačné, ba boli aj protirečivé, akoby sa v nich bol odrážal boj rozumu a citu, ale celkove jeho vzťah k slovenskej literatúre a k slovenčine bol vždy kladný. Vývin jeho názorov na spisovnú slovenčinu je poučný aj pre naše časy.

Doba, v ktorej mladý J. Vlček rástol, bola pre Slovákov plná nádejí a sklamaní. I ľudské osudy jeho rodiny boli ťažké, až tragické. Narodil sa 22. januára 1860 v Banskej Bystrici, kde jeho otec Václav Vlček učil od r. 1854 za Bachovej éry na gymnáziu ako jeden z českých profesorov účinkujúcich spolu so slovenskými v slovanskom duchu, kde sa učilo aj trojrečove (popri maďarčine a nemčine i po slovensky, res. po česky). Matka J. Vlčka bola dcérou oravského stoličného fyzikusa Hammerschmieda, ktorý mal príkladne slovenskú domácnosť. Po páde absolutizmu profesor Vlček musel z Uhorska odísť pre neznalosť ma-

ďarčiny a presťahovať sa do Prahy, kde mladý Jaroslav chodil do školy až po prvú triedu gymnázia. Po predčasnej otcovej smrti vrátila sa rodina do B. Bystrice a J. Vlček pokračoval v štúdiu na maďarskom gymnáziu s nepovinnou slovenčinou až do matúry r. 1878. Už koncom stredoškolských štúdií prejavili sa u J. Vlčka literárne sklony: kriticky sledoval literárny časopis Orol (1877), osobne poznal niektorých štúrovských básnikov (v Bystrici J. Bottu, v Kubíne u matkinej rodiny cez prázdniny J. Matúšku) i mladších literátov a národovcov.[1] Poznal literatúru štúrovského obdobia a prežíval následky rakúsko-maďarského vyrovnania r. 1867 (zatvorenie slovenských gymnázií a zrušenie Matice slovenskej v r. 1874—5). No dojmy z krajiny s krásnou prírodou a trpiacim ľudom ostali mu natrvalo.[2] Vieru v životnú energiu a odolnosť tohto ľudu si zachoval po celý život.

Literárne záujmy a rodinné tradície prispeli k rozhodnutiu mladého J. Vlčka odísť na vysokú školu do Prahy a vybrať si štúdium modernej slovanskej a germánskej filológie (češtiny a nemčiny). V Prahe mohol porovnávaním českého a slovenského národného života zistiť pokroky v Čechách, ale i malú informovanosť českých ľudí o Slovensku. Preto sa usiloval svojimi príspevkami v časopisoch sústavne informovať českú verejnosť o Slovákoch a slovenskú verejnosť o českých kultúrnych pomeroch.

Bolo to v časoch, keď sa rozvíjali úsilia oživiť česko-slovenskú vzájomnosť, oslabenú v 60. rokoch v politickej a kultúrnej oblasti (Memorandum, Matica slovenská) samostatnou aktivitou Slovákov v Uhorsku a na českej strane nezáujmom o osudy Slovákov. V novšej českej literatúre boli už prv slovenské motívy,[3] ba i v českej publicistike našli sa triezve hlasy priznávajúce Slovákom právo na vlastný jazyk a literatúru.[4]

Náhľady na spisovnú slovenčinu ani na konci XIX. a začiatku XX. sto-

---

[1] Najdôležitejšie biografické a bibliografické dáta o J. Vlčkovi zozbieral A. Mráz v knižke *Medzi našimi literatúrami*, Bratislava 1960. Výber z menších prác zostavil a vydal s úvodom a s poznámkami M. Pišút pod názvom *Medzi Váhom a Vltavou*, Bratislava 1957. Už prv bol vyšiel výber článkov J. Vlčka s názvom *Slovensku*, Turč. Sv. Martin 1932.

[2] Svedčí o tom mnoho prejavov z Vlčkových prvých literárnych prác, napr. motto na začiatku jeho knihy *Literatura na Slovensku* (1881), citát z K. Kuzmányho:

Ty zem svätá, no poškvrnená;
zem svobody, no zotročená;
ty zem krásna, no zohavená;
zem života, no otrávená;
ty zem svetla, no tmou zaliata;
kus raja v pekle zronený z neba:
Slovensko moje, žiaľ mi je teba!

[3] Porov. teraz *Dejiny slovenskej literatúry* III, 1965, 346—370.

[4] J. Vlček v článku *Literární vzájemnost československá* (Národní listy 1913, č. 84; znova odtlačené v knihe Medzi Váhom a Vltavou, Bratislava 1957, 258—63) spomína „hlas osvieteného a slobodomyseľného Čecha dr. E. Grégra", ktorý r. 1864 bol napísal: Nepatríme k tým, ktorí vidia nešťastie Slovanstva alebo aspoň záhubu literatúry česko-slovenskej v tom, že Slováci svojím nárečím píšu, ani k oným, ktorí z výsosti českej literatúry s útrpným úsmeškom pozerajú na samostatné si počínanie Slovákov v literatúre. My nijako nechápeme, prečo by Slováci nemali mať to isté právo ako každý iný národ na svete... Pravda, Grégr ďalej hovoril o súčinnosti prirodzene spojeného národa, teda termín *národ* používal v širšom aj v užšom význame ako pred ním a po ňom mnoho Čechov i Slovákov.

ročia na Slovensku neboli jednotné, ale prevládalo presvedčenie, že sa v 40. rokoch o slovenčine rozhodlo v princípe definitívne. „My Slováci sme čiastkou veľnároda slovanského, ale naskrze nie doplňujúcou čiastkou národa českého", vyhlásil za staršiu generáciu J. Francisci.[5] „Nám Slovákom všetko, všetko vzali naši nepriatelia, zostáva nám jedine naša slovenská reč, ktorú aj Maďar volá rečou slovenskou." „Prosil bych jich, aby nás neobrážali tým, že menujú našu slovenskú reč »podrečím«", písali príslušníci mladšej generácie.[6]

Spisovatelia a básnici z Čiech a z Moravy a po nich aj českí publicisti za zvýšeného národnostného útlaku obracali svoju pozornosť na slovenský ľud a slovenskú prírodu, a to systematicky pod heslom česko-slovenskej literárnej vzájomnosti. Príslušníci mladej inteligencie z Moravy cez prázdniny radi cestovali po Slovensku a tu sa stretali s mladými Slovákmi, napr. v D. Kubíne r. 1878 s J. Janoškom, J. Vlčkom a P. Országhom-Hviezdoslavom, a nadväzovali s nimi priateľstvo.[7] Na Morave sa slovakofilské snahy prejavovali aj neskoršie; po A. Heydukovi v tomto duchu vystupovali v Čechách J. Holeček, R. Pokorný a i.

Keď J. Vlček (v jeseni 1878) prišiel na štúdiá do Prahy, našiel tu už pôdu pripravenú, takže mohol čoskoro rozvinúť bohatú prednáškovú a publicistickú činnosť a informovať české obecenstvo o udalostiach v národnom živote na Slovensku, najmä o literárnom a jazykovom vývine. Jeho informácie sú spočiatku opreté o staršiu slovenskú literatúru, niekedy diletantskú[8] (etymologizovanie typu *Uhorsko — u hory, terra admontana, Tatra — Tata-hora, Matra — Mat-hora* ap.), ale celkove, najmä pokiaľ sa opierajú aj o autopsiu, kreslia verný obraz vtedajšieho Slovenska, slovenskej prírody, slovenského ľudu, jeho spôsobu života, zamestnania, krojov, zvykov a rozprávajú jeho históriu. J. Vlček tu zdôrazňuje, že Slováci tvoria etnografický stred Slovanstva. Jazyk Slovákov je „skutočným ohnivom juhovýchodnej i severozápadnej vetvy na jazykovom strome Slovanov. Neviditeľnými prechodmi sa totiž slovenské nárečie zlieva na severozápade s českým, na severovýchode s poľským a na juhovýchode s nárečím ruským". Vlčkove názory sú blízke náhľadom štúrovcov, doslova napr. hovorí: „Z iného hľadiska môžu byť kraje pod Tatrami opäť nazvané kolískou Slovanstva v Európe." Slovensko môže byť „nevyčerpateľné žriedlo dôležitých objavov pre slovanského archeológa, etnografa a filológa." Menej materiálu poskytujú temné dejiny Slovenska pre historika

[5] V liste J. M. Hurbanovi zo 6. 9. 1880.
[6] Orol 11, 1880, 185—6.
[7] *Dejiny slovenskej literatúry* III, 1965, 356.
[8] Porov. Vlčkov článok *Slovensko a jeho život*, Ruch 1879, 5—11, 53—58, novšie slovenské znenie v knihe Medzi Váhom a Vltavou, Bratislava 1957, 17—36 (preklad Z. Dôncovej); spomínané etymológie, pravda, uvedené len v zátvorkách, sú na str. 19.

a mladá špecificky slovenská literatúra pre literárneho historika v užšom zmysle. Ale práve historikom literatúry sa J. Vlček čoskoro naozaj stal.

V listoch s dátumom 10. októbra a 16. novembra 1879 v Dolnom Kubíne (uverejnených v časopise Slovanské listy 1879, č. 64 a č. 96 pod názvom *Ze Slovenska* — Pův. dopis) podáva J. Vlček do Prahy správy o konkrétnych udalostiach z Kubína, ako sa pod múdrym vedením advokáta Nádašiho zveľaďovalo mesto, o kultúrnych slávnostiach, o zamietnutí žiadosti, aby oravskí drobní ľudia úradné prípisy dostávali aj po slovensky, lebo maďarským nerozumeli ap. Neskoršie referuje J. Vlček v tom istom časopise už o Vajanského zbierke Tatry a more (*Novější poesie slovenská a Vajanského básně Tatry a more,* Slovanské listy 1879, č. 121, 122), ktorá s vročením 1880 vyšla už koncom roka 1879, a v súvislosti s ňou o slovenskej poézii od J. Hollého a Štúrovej školy až po najnovšie poetické zbierky. Vyvrcholením Vlčkových úsilí pravdivo informovať o slovenských veciach, ale zo stanoviska prajného pre Slovákov, ku ktorým sa sám počítal, bola jeho kniha *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy* (1881).

Medzitým sa na Slovensku pripravoval nástup mladej literárnej generácie: v časopise Orol a r. 1881 v obnovených Slovenských pohľadoch mladí v čele s Vajanským, Hviezdoslavom a J. Škultétym začínajú novú, realistickú éru slovenskej literatúry. J. Vlček svojimi *Listami z Čiech* (v Orle 1879—80 dovedna trinásť listov; po desiatich rokoch 1890—95 listami č. XIV—XXVI v Slovenských pohľadoch za redakcie J. Škultétyho) ako mladý poslucháč filozofie s nadšením poukazoval na úspechy českej kultúry, najmä básnictva. Svojimi poznámkami o českých literárnych časopisoch, o divadle, o hudbe, o vede, predovšetkým o krásnej literatúre a o prejavoch česko-slovenskej vzájomnosti chcel posilniť snahy mladých na Slovensku, ale písal i o prejavoch nepriaznivého postoja k samostatnému vývinu slovenského jazyka a literatúry. O autorovi knihy Naše znovuzrození Jakubovi Malom píše J. Vlček uznanlivo, kým hovoril, že sa český národ vzkriesil pomocou literatúry, ale obviňuje ho z neznalosti a nehistorického chápania vecí, keď ešte r. 1880 tvrdil, že politické nezdary Slovákov v Uhorsku zavinil takzvaný literárny rozkol a slovenčina. Práve slovenčina vzbudila slovenský ľud z driemoty, stvorila literatúru, vystavala Slovákom školy, vystavala Maticu atď., pripomína J. Vlček. Celkove v Listoch z Čiech svojimi informáciami a kritickými výkladmi chcel J. Vlček v období zosilneného národnostného útlaku posilniť slovenské národné hnutie poukazovaním na úspech národných zápasov v Čechách, pomôcť realistickému smeru v mladej slovenskej literatúre a odôvodniť historickú nevyhnutnosť osamostatnenia slovenského spisovného jazyka a slovenskej literatúry.

Podobné úlohy mala i Vlčkova kniha *Literatura na Slovensku* (1881), ktorá vyšla ako druhý (a posledný) zväzok novozaloženej série Československá knihovna R. Pokorného (prvým zväzkom boli *Spevy J. Bottu*). Myšlienka založiť túto sériu vyšla zo slovakofilských kruhov (A. Heyduk, J. Holeček, R. Pokorný . . .), z ktorých J. Holeček najprv v Slovanských listoch, potom v osobitnej publikácii *Podejme ruku Slovákům!* (1880) rozvíjal svoje myšlienky o česko-slovenských vzťahoch: Slováci sú v národopisnom ohľade časťou českého kmeňa, preto ani vo veci jazyka nemôže byť inak. Keby Slováci boli mali české školy, aby sa od mladi mohli učiť v českom spisovnom jazyku, neboli by tak ďaleko zašli od češtiny. Nemožno Slovákom vyčítať odštiepenie. V poézii Slováci môžu používať slovenčinu „bez ujmy českého jazyka a literatury". Spevnosť je a zostane Slovákom pancierom, ktorý ich obrňuje proti odnárodneniu. Slováci mali teda pravdu, keď „počali své nářečí vzdělávati". Slovenčina sa podľa názorov J. Holečka môže dobre uplatňovať v krásnej literatúre a v prostonárodných spisoch, kde sa má na ľud pôsobiť bezprostredne ľahko a rýchle. Ale pre slovenskú vedeckú literatúru nevidel priaznivé podmienky.[9]

Také isté názory na spisovnú slovenčinu a jej funkcie i na jej vzťah k češtine mal aj R. Pokorný, ktorý v práci *Literární shoda československá* (1880) s odvolaním sa na Vlčkovu mienku v Listoch z Čiech odmieta zastarané náhľady J. Malého, ale jazykovú otázku chce riešiť kompromisom ako J. Holeček: čeština sa má používať vo vedeckej literatúre, kým slovenčina v beletrii.

Prvá kniha J. Vlčka vznikala v takejto slovakofilskej atmosfére. Ako prvý moderný pokus o syntetický obraz po slovensky písanej literatúry od Bernoláka až po „naše dni" (1880) s využitím všetkej dôležitej literatúry predmetu (Tablic, Hurban, Pypin . . .) Vlčkova práca má základný význam predovšetkým pre literárnu vedu. S vývinom literatúry podáva sa tu zo slovenského stanoviska i výklad o vzniku a vývine spisovného jazyka. Podľa príkladu a názorov svojho učiteľa na univerzite M. Hattalu, ktorý svoje vedecké práce písal po česky, J. Vlček v tomto čase zastával podobné názory ako J. Holeček a R. Pokorný: Slováci vo svojom národnom vývine sa musia opierať o svojho najbližšieho suseda — o Čechov, lebo sami sú slabí; na udržanie samostatnej vedeckej literatúry nemajú dosť záujemcov ani prostriedkov, preto ju musia písať po česky.

V tomto čase bol J. Vlček presvedčený, že koncom 18. storočia v národnom obrodení Slovensko predstihlo Čechy a tým bol osud jeho literárnej reči rozhodnutý:

---

[9] J. Holeček, *Podejme ruku Slovákům!* Praha 1880, 14 n.

„Buditelé jeho neslyšíce na tom božím světě zvuku českého jenž zdupán byl kopytem dragounským a zaklet slovem jezovitským, nejsouce nad to jakožto katolíci žádnou tradicí k němu vázáni, obracejí se k živé mluvě lidu vlastního — pochod to tak pochopitelný jako přirozený. Řada mužův, v čele jich Fándli, Bajza, Bernolák, sahají po řeči lidu od 800 let zdánlivě oněmělé, by ji přizpůsobili k literárné potřebě." A. Bernolák napísal prvú slovenskú gramatiku a zostavil veľký slovenský slovník, aby slovenčina mala najpotrebnejšie pomôcky pre úlohy spisovného jazyka, ale bernolákovská slovenčina nestala sa „všeobecnou", „dílem pro oposici se strany evangelické, dílem pro svou skutečnou jednostrannost". A. Bernolák na spisovný jazyk povýšil miesto pravej slovenčiny nedokonalé tzv. československé podrečie („v končinách nitranských a požuňských"), nedokonalý bol aj jeho pravopis, čisto fonetický, plný nedôsledností („pokus pochybený ve principě i provedení").[10]

Aj v týchto náhľadoch mladého autora badať ohlas Hattalových názorov.

Hlavnú pozornosť venoval J. Vlček literatúre 19. storočia, a to štúrovskej a poštúrovskej dobe, keďže česky písanú literatúru necháva bokom. Kollára a Šafárika spomína len okrajovo ako iniciátorov samostatnej slovenskej literatúry a spisovnej reči.

Prvá slovenská kniha — almanach Nitra II z r. 1844 — zapôsobila v slovenskom literárnom živote ako elektrická iskra: slovenčina vzbudila nový život predovšetkým v oblasti krásnej literatúry a publicistiky. Vznikajú nové veľké diela Sládkovičove, Chalupkove a Bottove a k nim sa druží podľa vtedajšieho Vlčkovho zaradenia v poézii i Ľudovít Žello, neskoršie i J. Kráľ, Ľ. Kubány, v próze popri Hurbanovi najmä J. Kalinčiak a i. V tejto svojej prvej knihe J. Vlček niektoré diela nedoceňuje (napr. Marínu A. Sládkoviča), iné preceňuje (napr. Pád Miliducha od Ľ. Žellu, dielo Ľ. Kubányho). Odsudzuje výstrelky stúpencov Hegelovej idealistickej filozofie, takže vtedajšia kritika (Vajanský) musela hegelizmus štúrovcov brániť ako súčasť ich revolučného oduševnenia a osvetovej práce. Upadanie do mysticizmu a mesianizmu v neskorších rokoch (u Hroboňa, Hodžu, Hečku, Dobšinského, Paulinyho-Tótha) oprávňovalo mladého J. Vlčka hovoriť o fantastickej pseudofilozofii a nazývať ju záhubnou najmä pre slovenskú vedu. Vlček v tom čase hľadal východisko v zjednotení s českou vedou aj z jazykovej stránky. On sám vychádzal z Herbartovej filozofie, z literárneho realizmu a smeroval k pozitivizmu. Z tohto hľadiska posudzoval slovenskú literatúru v súčasnosti aj v minulosti. V novej literatúre pomáhal presadzovať realizmus, vo verši prízvučnú prozódiu.

Keď s nadšením vykladal o slovenskej krásnej literatúre od 40. rokov (v tých rokoch prevyšovala českú), J. Vlček vo svojej knihe súčasne písal obranu literárnej slovenčiny. Podal jej vonkajšie dejiny vo veľmi krátkom

[10] J. Vlček, *Literatura na Slovensku* (1881), 19—20.

náčrte (a tým i trochu zjednodušujúcim spôsobom[11]), napr. v úvode (18—20 Bernolákova slovenčina, 20—25 Štúrova slovenčina), potom podrobnejšie (Bernolák str. 30 n., Štúr a Štúrova škola 66 n., oprava písomnej slovenčiny 80 n. atď.).

Svoje argumenty čerpal J. Vlček z bohatej literatúry z predchádzajúcich desaťročí (uvádzal ju v poznámkach pod čiarou, ktoré niekedy zaberali väčšiu časť strany), ale nemal v úmysle rozoberať celú polemiku okolo spisovnej slovenčiny. Konštatoval, že Bernolákovo vystúpenie nevzbudilo v Čechách veľkú pozornosť, ale nastolenie spisovnej slovenčiny r. 1844 vyvolalo vo všetkých časopisoch v Čechách, na Morave i na Slovensku hlasy

„proti pozdvižení slovenčiny na jazyk spisovný, ostře i mírně, káravě i napomínavě... Byly v podstatě oprávněny. Refrainem lepších z nich, nezkalených vášní, předpojatostí neb domýšlivostí, byla výstražná myšlenka: Málo nás, neseslabujte šikův našich, nevzdalujte se nás! Na nás dorážĺ moře Němectva, vedle vás zeje jícen Maďarstva — vzpomeňte si prutů Svatoplukových!" (str. 45.) Spor sa podľa Vlčka zakladal na mýlke. „Vlastenci čeští vychovávání a udržováni v illusi, že čeština na Slovensku je řečí od věků tak starodávnou, domácí, všem vrstvám vlastní, v literatuře od nepaměti užívanou jako v Čechách, což... byl osudný blud." „Národní probuzení Slovenska, jeho duševní z mrtvých vstání, pokládáno za odboj, za rušení domnělé jednoty literárné" (46). Tam, kde nebolo skutočnej jednoty, ale len slabý, neúplný cirkevný zväzok, nebolo ani jej porušenia.

J. Vlček svojou knihou chcel ukázať, že bez slovenčiny básnické plody Sládkovičove, Chalupkove, Bottove, novelistické Kalinčiakove a iných nemali by dúhové farby originality, bezprostredný slovenský ráz, národný význam ničím iným nenahraditeľný a eminentnú pôsobivosť, ktorá vniká do krvi, mysle, duše ľudu („scvrkly by se v bezvýznamnou bublinu, kdyby byly psány češtinou").

O Štúrovej slovenčine, o jej vnútornom ustrojení súdil J. Vlček — akiste aj pod vplyvom svojich učiteľov — s porozumením, priaznivo, ale Štúrov pravopis priamočiaro zamietal.

Štúra nazýva veľkým reformátorom, „jenž porozuměv proudu i přirozené potřebě času, a stranou ostaviv podřečí bernolácké, r. 1844 se svými četnými stoupenci (veškerou mladou intelligencí evang. na Slovensku) počal psáti ná-

[11] Napr. o Štúrovom pravopise, o „oprave písemné slovenčiny", keď spomína „filologický sjezd" r. 1852 (správne 1851, r. 1852 už vyšla *Krátka mluvnica slovenská*), na ktorý „tímto spisem (t. j. prvou Hattalovou gramatikou, písanou latinsky a vydanou v Štiavnici 1850), filologickými knihami Hodžovými a Palárikovými, jako i myšlenkou po konečném ustálení slovenského psaní byvše vedeni, přední učenci a národovci slovenští (M. Hattala, M. M. Hodža, dr. Radlinský, J. Palárik, dr. Hurban a J. Viktorín) sešli se v Požuni..."

řečím osmi středních žup slovenských, mluvou, která miniaturně zobrazuje všecky řeči slovanské . . ., lahodnou, zvučnou, zachovalou . . ." (21) Štúr dával prednosť tvarom, „které jeví nejvíc analogie s etymologií a historií" ostatných slovanských jazykov. Je to naozaj živé nárečie, ktoré má vlastnosti všetkých svojich podrečí a tvorí organický celok, „charakteristicky rozdílný od českomoravčiny". „Ale pravopis Štúrom stanovený bol „čistě fonetický, nedokonalý, poněvadž úplně neetymologický a neslovanský." (81) O pravopise prijíma J. Vlček celkom mienku Hodžovu a Hattalovu. Práve M. Hattala slovenský pravopis „vedecky ustrojil",[12] keď „kněžstvo katolické i evangelické, jež příkře stálo dosud proti sobě, to bibličtiny, ono latiny a bernoláčiny užívajíc, počíná smiřovati se na slovo Ľudevíta Štúra . . ." (21)

Vznik spisovnej slovenčiny pokladal J. Vlček za prirodzený, historický proces, ktorý nemožno preskočiť ani utlmiť, „tím méně odčinit slovy (ať zlobou, nářkem nebo sofistikou)" (21). Podobný proces sa odohrával v čase národného obrodenia na slovanskom východe i na juhu. Spisovná slovenčina konečne pevne spojila Slovákov — stranu katolícku i evanjelickú — a zaujala miesto medzi „literaturami slovanskými", t. j. medzi slovanskými spisovnými jazykmi.

Súveká slovenská kritika prijímala Vlčkovu prvú knihu s výhradami. Škultéty ju posúdil v Národných novinách[13] a vyčítal J. Vlčkovi okrem biografických a bibliografických nedostatkov predovšetkým kompromisné stanovisko k spisovnej slovenčine. Obraňoval štúrovský idealizmus spolu s Hegelovou filozofiou, neschvaľoval čisto estetické hodnotenie literárneho diela a úzke chápanie literatúry. Inak zdôrazňoval ako kladné stránky Vlčkovej práce nové utriedenie materiálu, výstižnú charakteristiku diel, autorov jazyk a štýl, najmä jadrnosť výrazov. Svojou argumentáciou na obranu spisovnej slovenčiny a osobitnej literatúry podvrátil sám J. Vlček tézu o češtine v slovenskej vede a tým i program „Československej knihovny".[14]

---

[12] Je zaujímavé, že J. Vlček tu nespomína Hattalovu *Krátku mluvnicu slovenskú* z r. 1852; v poznámke 42 na str. 82 však spomína spôsobom Hattalovi vlastným, že „pověstný lektor Šembera" vyniesol na svetlo „klep", „že totiž nynější, Hattalou upravená slovenčina je základu zvoleňského. Ačkoli té směšnosti, jíž toliko nedouk může se dopustiti, dostalo se již náležitého odbytí v Hattalových *Počátečných skupeninách* (17—20) a jinde, straší ještě leckde, a podivným spůsobem dostala se též do II. vydání (1881) Pypinovy *Historie literatur slovanských* (1045) . . ."

[13] NN 12, 1881, č. 47.

[14] Vlček v liste Škultétymu z 26. 4. 81 znovu vyložil svoje stanovisko o potrebe „vedeckej spisby českej pre nás". Škultétyho kritické poznámky okrem dvoch bodov uznáva: „Ďakujem Vám, že ste si neobťažovali kriticky prehovoriť o mojej knižke. Súdili ste úplne spravodlive. Ani slova chvály viac, než som zaslúžil, ani slova karhajúceho viac, než bolo príčin." (*Vzájomné listy Jaroslava Vlčka a Jozefa Škultétyho*, Bratislava 1963, 14). Proti používaniu spisovnej slovenčiny vo vedeckej literatúre bol Vlček preto, že neboli pre ňu priaznivé podmienky (knižnice, školy, učené spoločnosti, obecenstvo atď.), nebolo politickej slobody a národnej samostatnosti, ktorú žiadal M. Hattala (*Brus jazyka českého*, 1877), nie preto, že by sa slovenčina ne-

Vajanský v Slovenských pohľadoch[15] zahrnul Vlčkovu knihu chválami: prehľad slovenskej spisby v pragmatickom kritickom svetle; prekvapila svedomitá pilnosť, bystrý, vnímavý pozor, systematické roztriedenie a rozsiahla známosť literárnych plodov slovenských; názory J. Vlčka sú samostatné, „z väčšiny" pôvodné, zakladajúce sa na vlastnom pilnom štúdiu uvažovaných diel; je to dielo unikum, nemajúce ani vzoru, ani hojnosť predprác ap. Ale názov „Literatura na Slovensku" neobstojí, má byť „Slovenská literatúra". „Nemáme ambíciu na tvorenie špeciálnej slovenskej literatúry vedeckej", vyhlasuje Vajanský, ale keby sme sa držali prísne zásady zastávanej J. Vlčkom a Československou knihovnou, nemohli by sme po slovensky písať ani slovenskú gramatiku a slovník. Vajanský celkove schvaľuje prísny kritický postoj Vlčkov, ale je to kritika bezohľadná až do krajnosti a „summum ius, summa iniuria". Vlček krivdí napr. Dumnému, Sládkovičovej Maríne (nemožno ju nazvať „nudnou", ani o nej povedať „dnes již se nečte"); štúrovská škola prijala skôr Hegela ako Kanta, pretože vyhovoval slovenskej povahe.

Vlček písal knihu *Literatura na Slovensku* ako „příspěvek k dějinám písemnictva československého", ako pokus, „který chce podať (tak!) obecenstvu veškerého národa našeho celistvý obraz literárného snažení slovenského". Stál teda v tom čase na stanovisku československej jednoty, a na druhej strane spisovnú slovenčinu a slovenskú literatúru, jej osobitnosť bránil, starostlivo sledoval a chcel viesť k rozkvetu a pokroku. Túto rozpornosť, protirečivosť mu vyčítala už vtedajšia kritika a J. Vlček o desať rokov slovensky písanými *Dejinami literatúry slovenskej* (1889—90) dal jej aspoň nepriamo za pravdu.

Keď bol časopis Orol v ťažkom položení a vedenie literárneho časopisu pod staronovým názvom Slovenské pohľady preberali mladí redaktori S. Hurban (Vajanský) a J. Škultéty, ktorí pracovali už v redakcii posledných ročníkov Orla, Vajanský v osobitných listoch žiadal J. Vlčka o príspevky a o pomoc pri rozširovaní časopisu v Čechách.[16]

---

hodila na túto funkciu (porov. A. M r á z, *Medzi našimi literatúrami,* Bratislava 1960, 131).

[15] SP 1, 1881, 279—85; Vajanského posudok je uverejnený aj v knihe *State o slovenskej literatúre,* Bratislava 1956, 121—129.

[16] Porov. listy č. 82, 83, 88 v *Korešpondencii Svetozára Hurbana Vajanského,* Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1967. Svetozár Hurban (Svätý Martin 1/10 1880) písal: Veľactený Pane! Prvého januára 1881 výjde prvé číslo časopisu „Slovenské pohľady" pre literatúru, umenie a politiku... Prosíme Vás o spolupracovníctvo: Vaše zručné pero by sme s ľútosťou postrádali... 6/10 1880 (pravdepodobne na Vlčkovu skorú odpoveď) zas písal: ... Zo slavianskej filológie bolo by mi vítané niečo, najmä o najnovších bádaniach Miklošiča a iných slavistov. NB proti Hattalom ustáleným pravidlám nebolo by hádam dobre bojovať, lebo sme radi, že aspoň niečo všeobecne platného máme: dotyčne frazeológie, poťažne germanizmov a hungarizmov, ráčte sa trochu ohliadnuť. Každý neslov. zvrat napísať a pokorigovať. To bola by „riečica" ...

J. Vlček poslal príspevok nazvaný *Filologické rozhovory*,[17] priamo alebo nepriamo inšpirovaný Martinom Hattalom, ako svedčia citáty z jeho prác.[18] Jadrom príspevku sú otázky slovenského a vôbec slovanského slovosledu (porovnávajú sa doklady z češtiny, poľštiny a ruštiny). Úvodom Vlček uvažuje o problémoch jazykovej správnosti, jazykovej čistoty, čo sa dá pochopiť ako vplyv pražského prostredia v časoch českých jazykových „brusov". Zaujímavé sú obe časti článku: všeobecná, metodologická, i konkrétna, syntaktická.

Vychádza sa zo stavu slovanských jazykov. „Nárečia slovanské obkľúčené sú príbojom vĺn cudziny . . .", podliehajú vplyvom cudzích jazykov. „Kde vkrádajú sa, trebárs i počtom hojnejším, jednotlivé cudzie slová, nenarušujúce syntaktickej povahy jazyka, reč zostáva pomerne najrýdzejšou. Kde však flexívne tvary zmrzačujú, koncovky utínajú, a predovšetkým väzby, domáca frazeológia, prekrásne idiotizmy slovanské sa tratia, nahradzujú cudzími, tam reč vyschýňa znenáhla v nechutného holého kostlivca." (80) Do slovanských jazykov (nárečí) vnikli cudzie prvky („cudzota") v rozličnom stupni podľa toho, či sú to „mohutné" jazyky alebo vzdialené cudzím vplyvom a či „stýkajú sa s živlami podriadenejšími" M. Hattala pokladal za najrýdzejšie („najzachovalejšie vôbec a svojou syntaktickou povahou zvlášte") jazyky ruštinu, srbochorvátčinu, menej poľštinu, menej češtinu a slovenčinu, ešte menej slovinčinu, potom lužickú srbčinu a bulharčinu. Taká je podľa Hattalu[19] stupnica „rýdzosti nárečí slovanských".

V časoch zápasov o existenciu a prebúdzania nebolo možné natoľko sa starať o čistotu jazyka, ako by bolo bývalo potrebné. To je úloha a povinnosť ďalších pokolení („ušľachtiť, zdokonaliť reč svojich otcov a vniknúť do najtajnejšej, najhlbšej podstaty rodného jazyka"). Pri skúmaní slovanských jazykov aj z tejto stránky nemožno sa obmedziť na jednotlivé jazyky, potrebné je vzájomné porovnávanie. „Lebo ktorý rečový obrat v jednom či druhom nárečí slovanskom nemôže sa doložiť jemu analogickým obratom v ostatných (čo i len niektorých) nárečiach slovanských, ten a priori môžeme zatratiť bez rozmýšľania." Týmto Vlčkovým zásadám z hľadiska súčasnej teórie spisovného jazyka a kultúry reči chýba zreteľ na systém jednotlivých jazykov, na funkciu jednotlivých jazykových prvkov v jazykovom systéme i v prejavoch, na ich ustálenosť a národnú osobitnosť. Historizujúce chápanie slovanských jazykov ako nárečí jednotného

[17] Slovenské pohľady 1, 1880, 80—8: *Filologické rozhovory.* Od Jaroslava Vlčka.

[18] J. Vlček cituje v článku — ako i v knihe *Literatura na Slovensku* — predovšetkým Hattalov *Brus jazyka českého* (Praha 1877) s podtitulom Příspěvek k dějinám osvěty vůbec a slovanské i české zvláště a sériu článkov *O všeslovanském jazyku a písmě,* Osvěta 1, 1871, 707—724; 2, 1872, 207 n. Vlček v tom čase o Hattalovi hovoril s veľkou úctou („slávny náš učenec").

[19] *Brus jazyka českého* (1877), § 9 a 10.

slovanského jazyka, bežné u P. J. Šafárika a J. Kollára, na začiatku 80. rokov 19. storočia ešte doznieva nielen u M. Hattalu, ale aj u mladého J. Vlčka.

V otázke poriadku slov J. Vlček náležite nadväzuje na domáce tradície a cituje staršie príspevky V. Paulinyho-Tótha a A. Sládkoviča z časopisu Sokol,[20] kde sa odporúča dávať sloveso do prostriedku alebo na začiatok, nie na koniec vety, zvratné zámeno za príslušné sloveso ap. Uvádza známu skutočnosť, že v porovnaní s latinčinou slovosled „v románskych rečiach je tuhší než v germánskych, v týchto tuhší než v slovanských". Paulinyho pravidlá treba „rozšíriť a bližšie určiť", a to podľa troch „momentov". Prvý je zvyk, druhý „rétorický" a eufonický, tretí logický moment. Z hľadiska „rétorického" momentu slová, ktoré pokladáme za najdôležitejšie a chceme ich predniesť s väčším dôrazom, kladieme na začiatok alebo na koniec vety. Z hľadiska ľubozvuku, eufonického momentu, slová zostavujeme „tým poriadkom, aby neurážali sluch". „Nad oba tieto momenty dôležitosťou vyniká tretí, logický." Slová vo vete tak idú za sebou, ako vznikajú ich predstavy v mysli, „aby spojili sa v myšlienku („subject — praedicat — object"). Podmet ide pred prísudkom i vtedy, keď veta „nepočína sa podmetom, ale príslovcom alebo jakýmkoľvek určením príslovkovým, tedy i celou príslovkovou vetou".

Ako vidieť aj z citátov z J. Vlčka, slovko *sa* — pravdepodobne podľa ruštiny — sa už od 60. rokov, ale najmä v tzv. martinskom období spisovnej slovenčiny kladie vo väčšej miere ako dnes za sloveso. Tento úzus podporovala i vtedajšia jazyková teória. Jednotlivé pravidlá o postavení podmetu, prísudku a iných vetných členov, o inverzii ap. J. Vlček dokladá zo „vzorných prozaikov" ruských, poľských a českých. Všeobecne zisťuje, že logický poriadok slov „v obyčajnom kľudnom vypravovaní (tedy nie v rečnení lebo básnení) je všetkým slovanským nárečiam najprimeranejší". Odchýlky od neho (inverzie) v slovanských jazykoch sú omnoho zriedkavejšie ako v nemčine a v latinčine. Verbum finitum klásť vždy na koniec hlavnej vety je latinizmus, „vždy na koniec vety pobočnej zároveň germanizmus". Slovan používa rovnaký poriadok slov v hlavných aj vedľajších vetách a dbá, aby rozvité výrazy, ktoré spolu tvoria jeden člen, zostávali vedľa seba alebo aspoň blízko seba.

Vlčkov príspevok je zaujímavý z metodologickej i vecnej stránky a svedčí o tom, že v bohemistike a slavistike mal jeho autor viac lingvistické než literárnovedné školenie od M. Hattalu a J. Gebauera. U čitateľov

---

[20] Sokol 2, 1863, 24, 190/1; A. Sládkovič, *Naše svojstvo*, Sokol 3, 1864, č. 2. — V citátoch J. Vlček smelo opravuje, keď pri citovanom slovenskom spojení (v zátvorke) poukazuje na nemecký výraz, napr. „v behu času" (im Laufe der Zeit).

Slovenských pohľadov mal živý ohlas (doklady sú vo Vajanského korešpondencii), redaktor od J. Vlčka žiadal pokračovanie Filologických rozhovorov, ale z rozličných príčin, ktoré osvetľuje ich vzájomná korešpondencia, J. Vlček sa skoro na celé desaťročie pre Pohľady odmlčal. Pritom s Vajanským korešpondovať neprestal.

V 90. rokoch, keď sa stal redaktorom J. Škultéty, J. Vlček obnovil spoluprácu s Pohľadmi. Škultétyho pomoc potreboval predovšetkým pri vydávaní *Dejín literatúry slovenskej* (1889—90). A on sám pomáhal J. Škultétymu v redakčnej práci pri Slovenských pohľadoch.

Pravda, i Vlčkove názory na spisovnú slovenčinu sa vyvíjali ďalej.[21]

Vlčkov majstrovský štýl, starostlivosť o rečovú stránku vlastných i cudzích prejavov (napr. Vajanského, Šoltésovej a i. slovenských spisovateľov) slovenských i českých (J. Vlček bol i členom redakcie časopisu Naše řeč) mali — ako sme vari dostatočne preukázali — hlbší základ v solídnej jazykovednej príprave.

Mária Ivanová-Šalingová

USTÁLENÉ SPOJENIA SO SLOVOM *jazyk* V SLOVENČINE A V ČEŠTINE

Podstatné meno *jazyk* patrí do základného slovného fondu v slovenčine i v češtine. Má bohato rozvinutú frazeologickú sústavu, hoci sémantická štruktúra slova *jazyk* je pomerne jednoduchá. Členitosť, ráz frazeologických jednotiek a ich rozmanitosť vynikne najmä pri porovnaní slovenskej a českej frazeológie (so slovom *jazyk*). Ukáže sa totiž, že popri formálne i sémanticky zhodnej frazeológii, ktorá tvorí jadro spomínanej frazeologickej sústavy slova *jazyk,* existuje v obidvoch národných jazykoch vlastná, špecifická frazeológia, celkom rozdielna v slovenčine i v češtine. Krajné póly tejto frazeologickej sústavy tvoria na jednej strane zdanlivo zhodné frazeologické jednotky, t. j. formálne (zvukovo a lexikálne) zhodné alebo totožné, ale významovo, sémanticky úplne rozdielne; na druhej strane máme frazeologické jednotky v slovenčine (bez frazeologického

[21] Toto nové obdobie v 19. storočí, ďalšie predvojnové a povojnové obdobie v našom storočí zaslúži si osobitný príspevok.

ekvivalentu v češtine) a rovnako špecifické české frázy so slovom *jazyk* bez pendanta v slovenčine.

Schematicky by sme pomery a vzťahy frazeologických sústav (so slovom *jazyk*) v obidvoch jazykoch mohli znázorniť takto:

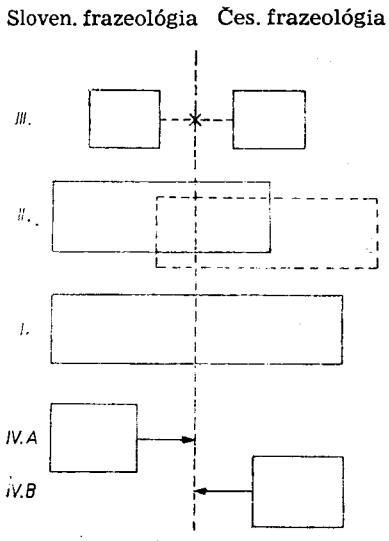

I. Zhodná {slovensko-česká / česko-slovenská} frazeológia.
II. Čiastočne zhodná (odlišná) frazeológia.
III. Zdanlivo zhodná (t. j. sémanticky rozdielna) frazeológia.
IV.A. Špecifická slovenská frazeológia.
IV.B. Špecifická česká frazeológia.

Ak by sme chceli naše poznatky zovšeobecniť, mohli by sme povedať, že táto schéma sa vzťahuje na slovenskú a českú frazeológiu v celej šírke, v plnom rozsahu.

Materiál pre náš príspevok sme čerpali hlavne z týchto prameňov: *Slovník slovenského jazyka* I, Bratislava 1959; *Slovník spisovného jazyka českého* I, Praha 1960; *Příruční slovník jazyka českého* I, Praha 1935—37; A. P. Zátureckého, *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia,* Bratislava 1965. Pre obmedzený rozsah príspevku nemohli sme celý materiál podrobnejšie konfrontovať a dokumentovať. Ľutovať treba, že *Slovensko-český slovník* (Ž. Gašparíková — A. Kamiš, Praha 1967) zachytáva pomerne málo z frazeológie obidvoch jazykov. Tak je to i pri hesle *jazyk* (str. 159), kde sú uvedené iba daktoré zhodné frázy a nič viac.

I. Frazeologické jednotky zhodné v slovenčine a v češtine

Sloven.	*Čes.*
A. slovesné frázy:	
1. *expr.* nabrúsiť si jazyk na dakoho	*expr.* nabrousit si jazyk na někoho
2. *expr.* naostriť si jazyk na dakoho	*expr.* zaostřit si jazyk na někoho
3. *hovor.* rozviazať dakomu jazyk	*hovor.* rozvázat někomu jazyk
4. *žart.* svrbí ho jazyk	*žart.* svrbí ho jazyk
[*variant:* —	(4a *žart.* svědí ho jazyk)

synonymné frazeologické jednotky:
a) *so slovom* jazyk: *hovor.* neudrží nič na jazyku
hovor. nič mu na jazyku neobstojí
b) *iné: hovor.* neudrží nič za zubami]

5. *hovor.* dačo ho páli na jazyku	*hovor.* něco ho pálí na jazyku
[*variant:*	
5a *hovor.* páli ho jazyk]	
6. mať srdce na jazyku	mít srdce na jazyku
[*variant:*	
6a mať srdce ako na dlani]	
7. *hovor.* mať ťažký jazyk *(obyč. o opitom)*	*hovor.* mít těžký jazyk
[*variant:*	
7a *expr.* jazyk mu zabŕda	
7b *expr.* kríva na jazyk][1]	
8. *expr.* otierať si jazyk o dakoho	*expr.* otírat si jazyk o někoho
[*variant:*	
8a vláčiť sa po dakom jazykom	
8b obšívať dakoho jazykom]	
9. *hovor.* mať dušu na jazyku	*hovor.* mít duši na jazyku
10. *hovor.* mať smrť na jazyku	*hovor.* mít smrt na jazyku
11. *hovor.* mám to na jazyku	mám to na jazyku
12. *hovor.* dať si pozor na jazyk	dát si pozor na jazyk
13. *žart.* držať jazyk za zubami	*žart.* držet jazyk za zuby
14. *expr.* mlieť jazykom	*expr.* mlít jazykem
[*variant:*	
14a melie ako mlyn	
14b ide mu jazyk ako mlyn	
15. *hovor.* má jazyk (ostrý) ako britva	*hovor.* má jazyk (ostrý) jako břitva
[*variant:*	
15a má jazyk ostrý ako meč	[15a *hovor.* má jazyk ostrý jako meč]
15b má jazyk ostrý ako osa	
15c má jazyk ostrý ako žihadlo]	
16. mať dar jazyka	mít dar jazyka
17. *hovor.* mať (dobre) nabrúsený jazyk	*hovor.* mít nabroušený jazyk
[*variant:*	
17a mať (dobre) naostrený jazyk]	
18. *hovor.* mať podrezaný jazyk	*hovor.* mít (dobře) podřezaný jazyk
	[*variant:*
	18a *hovor.* mít (dobře) podříznutý jazyk
	18b *hovor.* mít (dobře) podseknutý jazyk]
19. nájsť spoločný jazyk (s dakým)[2]	najít společný jazyk (s někým)
[*variant:*	
19a nájsť s dakým spoločnú reč]	19a najít společnou řeč
20. hovoriť spoločným jazykom	mluvit společným jazykem
[*variant:*	
20a hovoriť spoločnou rečou]	20a mluvit společnou řečí
21. hovoriť jedným jazykom	mluvit jedným jazykem

[1] P. A. Záturecký (c. d., 224) uvádza o nepružnom vyjadrovaní, o zajakaní, o reči bezzubých a štrbavých ešte tieto frázy: *Bezzubému jazyk uteká a zajakavému neťahá. Štrbavému jazyk uteká a zajakavému neťahá.*

[2] Frázy 19, 20, 21 sú typické knižné frázy, v ktorých slovo *jazyk* má význam „reč", preto sa ako variant podst. mena *jazyk* môže kedykoľvek objaviť slovo *reč* (hoci sa to v slovníkoch neuvádza). Porov. napr. SSJ I, 639—640. Pri frázach 20 a 21 máme ešte jeden variant: *hovoriť rovnakým jazykom,* čes. *mluvit stejným jazykem.*

[*variant:*	
21a hovoriť jednou rečou]	21a mluvit jednou řečí
22. *hovor.* mať jedovatý jazyk	*hovor.* mít jedovatý jazyk
23. *hovor.* mať zlý jazyk	*hovor.* mít zlý jazyk
24. *hovor.* mať ostrý jazyk	*hovor.* mít ostrý jazyk
25. *žart.* je mu teplo, že sa mu jazyk potí	*žart.* je mu teplo, že se mu jazyk potí
[*variant:*	
25a *žart.* je mu teplo, že sa mu zuby potia	
25b *žart.* je mu teplo, že sa mu kečka pարí]	

B. menné frazeologické jednotky:

1. čo na srdci, to na jazyku	co na srdci, to na jazyku
2. na jazyku med, v srdci jed[3]	na jazyku med, v srdci jed

II. Frazeologické jednotky čiastočne odlišné v slovenčine a v češtine

A. Slovesné frazeologické jednotky s odlišným výrazom

Sloven.	*Čes.*
1. *hovor.* mať štipľavý jazyk	*hovor.* mít špičatý jazyk
[*variant:*	[*variant:*
1a *hovor.* mať ostrý jazyk	1a *hovor.* mít ostrý jazyk]
1b *hovor.* mať končitý jazyk — *Zátur.*	
1c *pejor.* mať preštekaný jazyk — *Zátur.*	
1d *expr.* mať špicľavý jazyk — *Zátur.*]	
2. (*expr.* nepomôžem mu, ani keby sa na hlavu postavil)	*expr.* nepomohu mu, ani kdyby se na jazyk postavil (stavěl)
3. *expr.* mať maškrtný jazyk	*expr.* mít mlsný jazyk
[*synonymné frázy:*	
3a *expr.* mať fajnú (panskú) papuľku	[*variant:*
3b *expr.* mať fajný pyštek	3a *expr.* mít chlupatý jazyk]
3c *expr.* mať fajné ústočká	
3d *západosl. expr.* mjet chlupatý jazyk (= rád piť, rád sa pozerať pohárikom na dno)]	
4. *hovor.* pletie sa mi to po jazyku	*hovor.* plete se mi to na jazyku
[*variant:*	
4a *hovor.* pletie sa mi to po rozume]	
5. *hovor. expr.* mať podrezaný jazyk	*hovor. expr.* mít podříznutý jazyk
6. *hovor.* ale mu ide jazyk	*hovor.* ale mu jede jazyk
7. *expr.* zahryznúť si do jazyka[4]	*expr.* zakousnout si do jazyka

[3] Frazeologické jednotky B.1 a B.2 môžu mať aj slovesnú časť, no v praxi sa častejšie používajú v mennej podobe. Možno ich preto vydeliť skôr na základe mennosti. Okrem toho je typická dvojčlennosť týchto fráz v slovenčine i v češtine. Ide teda skutočne o spoločné, formálne a sémanticky totožné frazeologické jednotky.

[4] P. A. Zátur ecký (c. d., 216) uvádza o mlčaní a málovravnosti ešte tieto ustálené spojenia: *jazyk mu onemel; má kŕč na jazyku; nemáš jazyk?; zatiahlo mu ja-*

8.	*expr.* šľahať, šľahnúť dakoho jazykom [*variant:* 8a *expr.* šľahať, šľahnúť dakoho slovom]	*expr.* sekat, seknout někoho jazykem
9.	*hovor.* báť sa zlých jazykov [*variant:* 9a báť sa (zlých) rečí 9b báť sa klebiet][5]	*hovor.* bát se lidských jazyků
10.	*expr. pejor.* vláčiť sa po dakom jazykom (*synonymné spojenia:* 10a prísť svetu (ľuďom) pod jazyk 10b omieľať dakoho 10c ohovárať dakoho)	*expr. pejor.* jezdit po někom jazykem

Aa Osobitný prípad tvoria varianty frazeologizmov, keď oproti českej frazeologickej jednotke má slovenčina základnú frázu rovnakú, ale varianty sa podstatne líšia, alebo sa odlišujú slovesné varianty čo do slovesných prefixov, napr.:

Sloven.	*Čes.*
aa *hovor.* mohol si na tom slove jazyk zlámať / dolámať / polámať	aa *hovor.* mohl si na tom slově jazyk zlámat / zlomit ab *expr.* mohl si na tom slově jazyk překousnout

Ab Komplikovaný je aj prípad s frázou *pustiť si jazyk na prechádzku,* pretože *jazyk* sa tu synekdochicky strieda s podst. menom *huba (papuľa)* a neutrálne podst. meno *prechádzka* sa pri pejoratívnom podfarbovaní frázy nahrádza hovorovým slovom *špacír (špacírka).* Tak dostávame štylisticky nerovnocenné, ale v základe sémanticky zhodné varianty:

Sloven.	*Čes.*
hovor. pustiť si jazyk na prechádzku[6] [*variant:* *pejor.* pustiť si hubu na špacír (špacírku) *pejor.* pustiť si papuľu na špacír (špacírku)]	*ob. zhrub.* pustit si jazyk na špacír [*variant:* pustit si hubu na špacír]

B. Frazeologické jednotky s viacerými odlišnými výrazmi

	Sloven.	*Čes.*
1.	*expr.* vravel (povedal, hovoril), čo mu slina na jazyk doniesla	mluvil, co mu slina na jazyk přinesla
2.	hovoriť rovnakým jazykom	mluvit stejným jazykem

zyk; zjedol si jazyk; má drahé ústa; má žabu v ústach; nemáš úst?; ťažobí sa mu ústa rozdrapiť; zabudol vravieť.

[5] P. A. Zátureckỳ (c. d., 217—219) uvádza o zlých jazykoch, zlých rečiach tieto frazeologické jednotky: *jazyk nemá kostí, ale kosti láme; nič na svete horšieho nad zlý jazyk; utrhačovi sedí diabol na jazyku a tomu, kto počúva, v ušiach; zlý jazyk moc zlého narobí; zlý jazyk od jedovatého hada horší; zlý jazyk všetko sprzní; zlý jazyk všetko ofŕka; zlý jazyk všetko oslintá; zlý jazyk všetko obrýzga; človek jazykem, vul rohem* (šarišské); *väčší bôľ býva od jazyka ako od meča.*

[6] P. A. Zátureckỳ (c. d., 215) uvádza ešte tieto frázy: *daj si kus jazyka odrezať;*

3. *expr.* utekal s vyplazeným jazykom	utíkal, div si na jazyk nešlapal
[*variant:*	
3a utekal ako bez duše]	
4. —	jí, div si jazyk neukousne
[*synonymné:*	
4a je, ako keby pálil	
4b je, ako keby ho naháňali	
4c je, ako keby ho najali]	
5. (držať jazyk za zubami)[7]	držet jazyk na uzdě
6. —	dát si jazyk pod zámek
[*synonymné:*	
6a dať si kladku, zámku, zámok na ústa]	*variant:* 6a dát si jazyk na řetěz

III. Frazeologické jednotky zdanlivo zhodné

Najväčšiu možnosť nepochopenia a skomolenia poskytujú také slovenské a české frazeologické jednotky, ktoré sú zvukovo, formálne, lexikálne zhodné, ale odlišujú sa výrazne sémanticky. Pri jednotlivých frázach bývajú rozličné možnosti realizácie, rozdielne synonymické vzťahy k iným frázam, nerovnaké bývajú aj prípady preneseného, posunutého významu frazeologickej jednotky. Ukážu to názorne príklady, ktoré nám poskytujú daktoré frazeologické jednotky so slovom *jazyk* v slovenčine a v češtine.

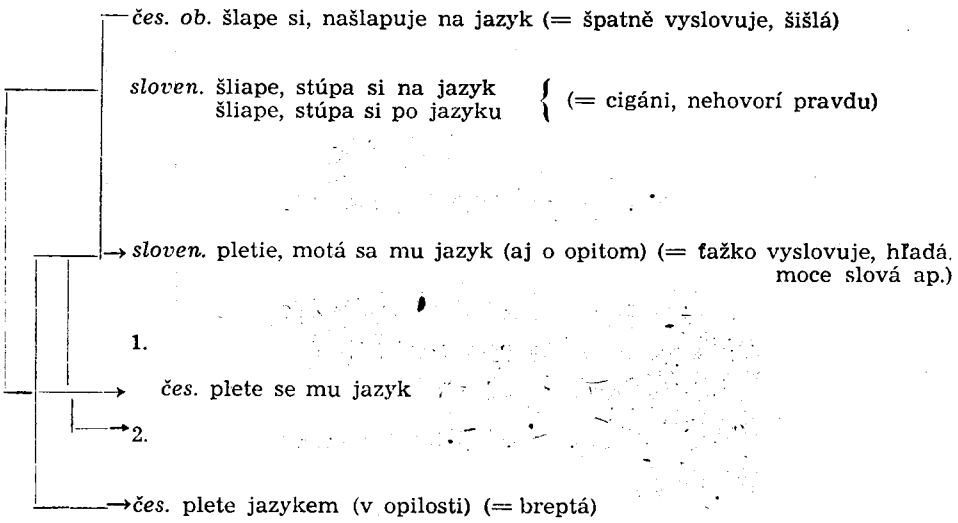

jazyk ho svrbel; jazyk sa mu potkol; nepovedz to, lebo ti budú jazyk tylom ťahať; pupenec by sa mu vyhodil na jazyku, keby to zamlčal; radšej si dám jazyk tylom vytiahnuť, ako to slovo povedať; už ten nič nezdrží na jazyku; v jazyk sa uhryzol; volí si jazyk odhryznúť, ako to povedať!; jazyk za zuby, tu sú bosí!

[7] P. A. Zátureckých (c. d., 214) má tieto varianty: *drž si jazyk za zubami; drž si jazyk na uzde; hnev a jazyk drž na uzde; jazyk najmenší úd v tele a najväčšie veci vyčíňa; kto jazyk nedusí, často pokoj ruší; kto sa nechceš hnevať, uč sa jazyk držať; pre jazyk už nejeden prišiel o hrdlo.*

— *čes.* nelamte si jazyk (= šetrite si jazyk, reč; daromne, zbytočne nehovorte)

sloven. lámať (si) jazyk (= zle, slabo hovoriť cudzím jazykom)

→ *sloven.* radšej si zahryznite do jazyka (zahryznúť si do jazyka)

sloven. nadarmo si nederte jazyk

→ *čes. ob.* šlape si, našlapuje na jazyk

→ *čes.* mohl si na tom slově, větě jazyk zlámat, zlomit, překousnout

→ *čes.* lámat jazyk (= špatně mluvit cizím jazykem)

sloven. —

čes. expr. mít jazyk na vestě (od únavy, od námahy) ←

čes. expr. plazit, vyplazovat jazyk (od únavy, od námahy) ←

sloven. expr. vyplazovať, vyplaziť jazyk dakomu i na dakoho (od hnevu, od zlosti ap.)

čes. expr. vypláznout jazyk na někoho

sloven. expr.

1. mať dušu na jazyku
2. išiel dušu vypľuť (od námahy, od vysilenia)
3. robiť dačo s vyplazeným jazykom
4. jazyk mu visí (od únavy)

a) *sloven.* brúsiť si jazyk[8] (učiť sa hovoriť, vyslovovať) ——→ (*čes.* lámat jazyk)

b) *sloven.* brúsiť si jazyk (na dakom, na dačom)
čes. brousit si jazyk (o někoho, na někom) ⟩ (= ohovárať, klebetiť)

c) *sloven.* (na)brúsiť si jazyk na dakoho
čes. nabrousit, zaostřit si na někoho jazyk ⟩ (= ostro vystúpiť proti dakomu)

IV. Diferencované frazeologické jednotky v slovenčine a v češtine

Rozbor materiálu, ktorý sme získali porovnaním rozdielnych slovenských a českých frazeologických jednotiek so slovom *jazyk,* ukazuje, že sa v obidvoch jazykoch často uplatňuje iná obraznosť, iné kľúčové sémantické a lexikálne prvky. Tak sa v slovenčine i v češtine popri spoločných a čiastočne odlišných frazeologických jednotkách používajú ustálené spojenia špecifické v jednom i v druhom jazyku.

A. Špecificky slovenské frazeologické jednotky

Sloven.	*Čes.*
1. *expr.* mať jazyk (ostrý) ako osa[9] mať jazyk (ostrý) ako žihadlo	
2. *expr.* vziať dakoho na jazyk	(dostat se někomu na jazyk)
3. cesta leží na konci jazyka	
4. *žart.* (vy)obšívať dakoho jazykom	
5. prísť svetu pod jazyk	
6. vziať dakomu slovo (dačo) z jazyka (= predbehnúť vo vyslovení slova, myšlienky, predbehnúť, predskočiť v reči)	

[8] SSJ (I, 136) pri hesle *brúsiť* uvádza frázy *brúsiť si jazyky* (= klebetiť) a *brúsiť si zuby na niečo, na niekoho* (= robiť si chuť, strojiť sa na niečo, na niekoho); SSJ (I, 639) pri hesle jazyk uvádza tieto varianty frázy *brúsiť si jazyk:* a) (obyč. o deťoch) učiť sa správne vyslovovať; b) *brúsiť si jazyk na niekom* (= ohovárať ho); c) *brúsiť si jazyk na niekoho* (= chystať sa na ostrý rozhovor s ním).

SSJ (V, 724) pri hesle *zub* uvádza takéto varianty frázy *brúsiť si zuby: brúsiť si, ostriť si, hotoviť si zuby na niekoho, na niečo* s vysvetlením „strojiť sa, robiť si chuť na niekoho, na niečo".

[9] Hoci pri hesle *jazyk* SSJČ (I, 768—769) prirovnanie *mít jazyk (ostrý) jako meč* neuvádza, našli sme toto spojenie pri slove *meč* (SSJČ I, 1195): *mít jazyk (ostrý) jako meč* (= být výřečný; umět odmlouvat, hubovat).

Příruční slovník jazyka českého (VI, 1128) pri hesle *vosa* (nář. i *vos*) neuvádza nijakú frázu so slovom *jazyk.* Možno teda predpokladať, že v češtine jej nieto.

Vášov a Trávníčkov *Slovník jazyka českého* (Praha 1952, 1666) zaznamenáva pri hesle *vosa* iba spojenie *vosí hnízdo;* i v prenesenom význame.

PSJČ (VIII, Praha 1955—57, 1043) pri hesle *žihadlo* (ob. *žíhadlo*) vôbec neuvádza prirovnanie „jazyk ako žihadlo".

7. mať hneď odpoveď na jazyku
(= pohotovo odpovedať)
8. mať ešte čosi na jazyku
(= chcieť ešte čosi poznamenať, povedať)
9. jazykom si na chlieb zarábať
10. pracovať iba jazykom
(= nevykazovať skutočnú robotu, ale iba o výkone hovoriť, rečou predstierať výkon)
11. mať dačo iba na jazyku
12. *expr.* drať si darmo (nadarmo) jazyk
(= zbytočne hovoriť)
13. *hovor.* merať si s dakým jazyk
(= prekonávať sa v rečnení, hovorení, zvade, klebetení ap.)
14. obratne narábať jazykom
[*variant:*
14b jazyk sa mu obratne vrtí — *Timrava*]
15. jazyk mu (jej) ešte nezastal
(= nepretržite, bez prestávky hovorí)
[*variant:*
15a ústa sa mu (jej) nezastavia
15b *expr.* pustil jazyk do mlyna — *Zátureckým*]
16. *hovor.* jazyk sa mu zasekol
(= prestal hovoriť, prerušil reč ap.)
17. *hovor.* nič mu na jazyku neobstojí (nic nezdrží na jazyku)
(= všetko vyzradí)
18. *expr.* jazyk sa mu potkol
(= preriekol sa, povedal to, čo nemal)
19. *expr.* dačo omáľať na jazyku[10]
(= a) nechcieť vyriecť, nerád sa o dačom vysloviť;
b) stále o tom hovoriť)
20. *hovor.* má dlhý jazyk
(= hodne hovorí, rád hovorí)
[*variant:*
20a *expr.* má jazyk ako deň o Jáne — *Zátureckým*
20b *expr.* tá dobehla, keď jazyky rozdávali — *Zátureckým*]
21. *expr.* má veľký jazyk
(= hodne hovorí, rád hovorí)
[*variant:*
21a *expr.* má jazyk ako deň o Jáne — *Zátureckým*
21b *expr.* tá dobehla, keď jazyky rozdávali — *Zátureckým*]
22. *hovor.* slová sa mu valili na jazyk
23. *hovor.* slová sa mu tisli na jazyk
24. *hovor.* slová sa mu hrnuli na jazyk
25. *expr.* hovorí, tára, čo mu príde na jazyk
26. sliny mu idú na jazyk
27. sliny (slinky) mu tečú na jazyk
[*variant:*
27a sliny sa mu zbiehajú (na jazyk) (zbíhají se mu sliny)
27b sliny sa mu zbiehajú v ústach]
28. mať sladký jazyk[11]
(= hovoriť lichotivo, lichotiť)

---

[10] Frázu 19 má SSJ (I, 639) pred značkou, t. j. nechápe ju ako frazeologickú jednotku, ale iba v pôvodnom význame. Poznáme ju však aj v prenesenom význame. Tak je aj pri hesle *omáľať* (SSJ II, 560).

[11] Frazeologické jednotky 28, 29, 30 uvádza SSJ (I, 639) s príslušnými výkladmi. Ide tu o variabilnú frázu, ktorej určujúci člen pred slovom *jazyk* možno obmieňať

29. mať lstivý jazyk (= byť lstivý)
30. mať falošný jazyk (= byť falošný)
31. mať suchý jazyk
[*variant:*
31a mať sucho v ústach]
32. *hovor.* za jazykom všade trafíš[12]
[*variant:*
32a *hovor.* za jazykom sa i do Ríma dostaneš
32b *expr.* za jazykom i do pekla trafíš]
33. *expr.* dal mu jazykovej polievky s rezancami *(Zátureckého)*
(= vyhrešil ho, vynadal mu)

B. Špecifický české frazeologické jednotky[13]

Čes.	*Sloven.*
1. *hovor.* nevidí si na jazyk	— *hovor.* (stúpa, šliape si po jazyku)
2. *hovor.* pustit jazyk z uzdy [*variant:* 2a *hovor.* pustit jazyku uzdu]	— *hovor.* (pustiť si jazyk na prechádzku)
3. *expr.* jazyk mu utíká před rozumem	—
mluvil, co mu slina na jazyk přinesla	*hovor.* (hovorí, čo mu slina na jazyk donesie)
4. *expr.* mít podrostlý jazyk 4a jako by měl jazyk svázán 4b jako by mu jazyk přimrzl]	— (nemať slova, reči) (o dieťati: zjedol si jazyk)
5. *hovor.* mít přirostlý jazyk	— (nemať slova, reči) (o deťoch: zjedol si jazyk)
6. *hovor.* nechce mu to z jazyka (ven) [*synonymné: expr.* leze to z něho jako z chlupaté deky]	— a (nie a nie dostať to zo seba) (nejde mu to z úst) (nejde mu to z jazyka) vôbec nehovorí b (cedí to cez zuby) málo, trochu hovorí

podľa aktuálnej situácie, napr.: *má nebezpečný jazyk* (= môže uškodiť), *má ohybný jazyk* (= ľahko sa vyjadruje) atď.

[12] Frazeologické jednotky 32—33 sme našli iba u P. A. Zátureckého (c. d., 160, 214, 221).

[13] Dr. M. Majtánovej ďakujeme za informácie o českej frazeológii.

7. *ob. expr.* sušit jazyk [*variant:* 7a *zhrub.* sušit hubu]	— (mať prázdne gamby) (nemať nič pod zuby)
8. *expr.* narostly mu chloupky na jazyku	— *expr.* (napačmal sa, napašmal sa na dačo)
9. *hovor.* oblomit si jazyk	— (naučiť sa lámať jazyk — t. j. cudzí)
10. *expr.* jazyk mu jde napříč [*variant:* 10a *ob.* jazyk mu jde šejdrem (o opitom)]	— (pletie, motá sa mu jazyk)
11. *expr.* mít jazyk naostro	— *hovor.* má nabrúsený (ostrý, štipľavý) jazyk
12. *hovor.* mele (jazykem) jako na obrtlíku	— *hovor.* (melie ako mlyn)
13. mít jazyk na pravém místě	— (byť výrečný, radorečný, rečný) (mať podrezaný jazyk) (mať naostrený jazyk) (mať nabrúsený jazyk)
14. *ob.* jazyk mu nedá dobře dělat	— (čo na srdci, to na jazyku)
15. *hovor.* mohl si jazyk vymluvit	— *hovor.* (mohol si dušu vyvravieť)
16. prostořeký jazyk	— (byť prostoreký)

V. Sémantická charakteristika frazeologických jednotiek so slovom *jazyk*

Pre nedostatok miesta nemôžeme podať ani podrobnú formálnu, ani sémantickú analýzu, ani štylistickú charakteristiku opisovaných frazeologických jednotiek. Uspokojíme sa preto iba s naznačením hlavných sémantických okruhov, do ktorých možno danú frazeológiu začleniť.

Najväčšiu skupinu fráz tvoria tie frazeologické jednotky, ktoré označujú činnosť hovorenia, slovies dicendi rozličným spôsobom modifikovanú, diferencovanú, kvalifikovanú, špecifikovanú, a frazeologické jednotky označujúce činnosti, ktoré s hovorením dajakým spôsobom súvisia (napr. ohovárať, tárať, klebetiť, učiť sa reč, zajakať sa, resp. vyjadrujúce protiklad hovorenia, t. j. mlčanie, zdržanie sa reči, vyjadrenia názoru atď.).

Zaujímavé sú aj také frázy, ktoré patria do vzdialenejších sémantických okruhov, ak napr. vyjadrujú činnosti, pri ktorých je jazyk určitým spôsobom účastný alebo náznakovo sa poukazuje, že by mohol byť účastný, činný. Takými sú napr. frazeologické jednotky, ktoré označujú činnosti (jedenie, pochutnávanie si), stavy (únavu, strach zo zlých rečí, ľudí), nepríjemné skúsenosti a zážitky z nadmerného hovorenia, klebetenia, rečnenia na úkor práce atď.

Za najtypickejšie možno považovať tieto sémantické okruhy, do ktorých patria spomínané frázy:

1. Bohatá je skupina takých frazeologických jednotiek, ktoré perifrasticky vyjadrujú to, čo v podstate označujú jednoduché slovesá dicendi, narácie a rečového komunikovania (v užšom i širšom zmysle). Činnosť hovorenia býva v nich vždy určitým spôsobom modifikovaná, kvalifikovaná, diferencovaná, čo sa obyčajne naznačuje, symbolizuje, metaforizuje príslušným slovesom. Toto sloveso v konkrétnej fráze supluje sloveso dicendi napr.:

nabrúsiť si na dakoho jazyk; dačo ho *svrbí* na jazyku; dačo ho *páli* na jazyku; *mlieť* jazykom; *pošteklíť* dakoho jazykom (= slovami, rečou); *šliape si (stúpa si)* po jazyku.

2. Osobitnú skupinu fráz tvoria také frazeologické jednotky, v ktorých je podst. meno *jazyk* bližšie určené hodnotiacim adjektívnym prívlastkom (slovesom viazaným na danú jednotku býva často sloveso *mať*).

Frázy tohto typu (model *mať x jazyk*) kvalifikujú rečovú činnosť, vyjadrenú frázou, pričom rozhodujúcim diferenčným prvkom je príslušné adjektívum, napr.:

mať *dlhý* jazyk; mať *nabrúsený* jazyk; mať *podrezaný* jazyk; mať *štipľavý* jazyk; mať *ostrý* jazyk; mať *ťažký* jazyk, mať *zlý* jazyk atď.

Do základného modelu *mať x jazyk* môžeme dosadiť namiesto *x* príslušný kvalifikačný sémantický prvok, v našom prípade v podobe adjektívnej lexémy *ostrý, zlý* . . . atď.

Význam fráz tohto typu je: „hovoriť rád, dlho, ostro, nepríjemne, ťažko, zlomyseľne, urážlivo" atď.

3. Slovesné frázy so slovom *jazyk* majú základný význam slovesa, ktoré je sémantickým jadrom frazeologickej jednotky a vyjadrujú obrazne činnosť príbuznú so slovesami hovorenia:

a) ohovárať, klebetiť, tárať, kritizovať, odsudzovať, odvrávať atď.

b) Protikladom k tejto činnosti býva mlčanie, nehovorenie, a tak za podskupinu fráz tohto radu možno považovať tie frazeologické jednotky, ktoré vyjadrujú mlčanie.

a) vláčiť sa po dakom jazykom; obšívať dakoho jazykom; otierať sa o dakoho jazykom; pustiť si jazyk na prechádzku (na špacír, na špacírku), šľahať (šľahnúť) dakoho jazykom;
b) držať jazyk za zubami, zahryznúť si do jazyka.

4. Frazeologické jednotky so slovom *jazyk* môžu vyjadrovať charakteristickú črtu človeka, ktorá môže, ale nemusí priamo súvisieť s hovorením, s rečou. Tak napr. môže vyjadrovať maškrtnosť, falošnosť, úprimnosť, unavenosť atď. Príklady:

mať maškrtný jazyk; ale mu ide jazyk; čo na srdci, to na jazyku; na jazyku med, v srdci jed; jazyk mu visí (od únavy), robiť dačo s vyplazeným jazykom; *čes.* mít jazyk na vestě, plazit, vyplazovat jazyk (= byť unavený).

5. Jedna zo skupín frazeologických jednotiek so slovom *jazyk* vyjadruje a dokresľuje okolnosti určitej činnosti, deja, stavu, procesu, ktoré označuje základné (ústredné), kľúčové slovo ustáleného spojenia (*utekať, jesť, vravieť, umierať* atď.). Napr.:

utekal s vyplazeným jazykom; robil dačo s vyplazeným jazykom; nadarmo si jazyk drať; vravel, čo mu slina na jazyk doniesla; má dušu (smrť) na jazyku (= umiera); *čes.* nepomohu mu, kdyby se na jazyk postavil (stavěl) (*slov.* nepomôžem mu, ani keby sa na hlavu postavil); *čes.* utíkal, div si na jazyk nešlapal; jí, div si jazyk neukousne; dát si jazyk pod zámek (na řetěz) atď.

6. Osobitnú skupinu tvoria také frazeologické jednotky, ktoré obsahujú podst. meno *jazyk* vo význame „reč". Preto sa v daktorých frázach môžu vyskytnúť varianty *jazyk / reč:*

brúsiť si jazyk (= učiť sa hovoriť); nájsť spoločný jazyk / spoločnú reč; hovoriť jedným jazykom / jednou rečou; hovoriť rovnakým jazykom / rovnakou rečou; lámať jazyk (= zle, ťažko hovoriť cudzou rečou); *čes.* mohl si na tom slově, na té větě jazyk zlomit, zlámat, překousnout; bát sa zlých jazykov / zlých rečí (= *čes.* bát se lidských jazyků).

7. Zriedkavo sa slovo *jazyk* vo fráze vyskytuje synekdochicky (ako zástupka pars pro toto) namiesto *človek*, napr. v ustálenom spojení *zlé jazyky* (čes. i *zlí jazykové* — tu je sémantický posun vyjadrený aj formálnymi prostriedkami) (= zlí, klebetní ľudia).

8. Jemné významové odtienky vyjadrujú varianty fráz, ktoré sa rozlišujú podľa toho, či podst. meno *jazyk* má postavenie, funkciu subjektu alebo objektu, ako to možno dokumentovať na týchto frázach so slovesom *rozviazať:*

a) *jazyky sa im porozväzovali* (= ľudia sa uvoľnili a začali hovoriť, besedovať);

b) *víno rozväzuje jazyk (jazyky)* (t. j. spôsobuje, že sa človek stáva zhovorčivým / . . . ľudia sa stávajú zhovorčivými);

c) *dieťaťu sa rozviazal jazyk* (začalo hovoriť, vyrieklo prvé slová ap.).

Záver

V analýze a charakteristike frazeologických jednotiek so slovom *jazyk* v slovenčine a češtine by sme mohli pokračovať. Nedostatok miesta nám to nedovoľuje, preto upúšťame od podrobnejšieho rozboru. Hlavnou úlohou tohto príspevku bolo základné porovnanie, konfrontácia slovenských a českých frazeologických jednotiek vybratého súboru. Nemohli sme detailnejšie opísať jednotky ani zo stránky sémanticko-lexikálnej, ani zo stránky sémanticko-syntaktickej.

Nazdávame sa však, že i pri takejto stručnej konfrontácii jedného súboru frazeologických jednotiek sa ukázalo, koľko vďačnej problematiky na sémantický a lexikálny konfrontačný výskum poskytujú dva blízke slovanské jazyky: slovenčina a čeština.

Anton Pršo

PREDLOŽKA *u* V MIESTNOM VÝZNAME V STARŠEJ SLOVENČINE

V dnešnej spisovnej slovenčine ani v slovenských nárečiach okrem oblasti Záhoria sa predložka *u* v miestnom význame nepoužíva.[1] V tejto funkcii sa používa predložka *pri*, napr. *pri lipe, pri moste, pri Zvolene.* Iba v chotárnych názvoch z celého Slovenska sa predložka *u* v miestnom význame zachovala popri predložke *pri.* Ide však o neproduktívnu archaickú predložku. Napríklad:[2]

Názvy s predložkou *u:*

U piesočného jazera Skalica (Senica); *U obrazu* Dolné Lefantovce (Nitra); *Drahy u kríža* Bánovce nad Bebravou (Topoľčany); *U studni* Dolná Súča (Tren-

[1] J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka II,* Bratislava 1958, 538 a 622–23. — J. Oravec, *Slovenské predložky v praxi,* Bratislava 1968, 133–135.

[2] Doklady sú z kartotéky vlastných mien JÚĽŠ SAV; chotárne názvy prepisujeme do spisovnej podoby. V zátvorke sa uvádza okres.

čín); *U búdy* Vršatské Podhradie (Považská Bystrica); *Hrádok u cmitera* Malatiná; *U lesov* Revišné (Dolný Kubín); *U dubu* Veľká Čausa, *U stĺpa* Diviacka Nová Ves (Prievidza); *U topoľa* Koreňová, *U tŕnia* Vrútky (Martin); *Kút u rieky* Šalková, *Na ukríže*[3] Kremnička (Banská Bystrica): *U brezinky* Zolná, *U lipia* Dobrá Niva, *U lipy* Cerovo, *U medvedej skaly* Sucháň (Zvolen); *U brúsa* Hubová, *U duba* Bobrovček (Liptovský Mikuláš); *U lúčok* Brusník, *U tŕstia* Pravica (Lučenec); *U bani* Čierna Lehota, *U hradu* Nandraž, *U lipy* Ochtiná (Rožňava); *U hrušky* Ratkovská Suchá (Rimavská Sobota); *U jam* Lučivná, *U prednej lipy* Spišská Belá (Poprad); *U kre* Jakubovany; *U židovej vŕby* Čierna nad Topľou (Prešov).

Názvy s predložkou *pri:*

Pri červenom kríži Vysoká pri Morave (Bratislava-vidiek); *Pri cintore* Krakovany, *Prostredné pri háji* Nižná (Trnava); *Stará voda pri limbe* Brodzany, *Pri brezine* Norovce, *Pri drieku* Bošany, *Pri konskom dube* Veľký Klíž (Topoľčany); *Pri kráľovskom háji* Sládečkovce (Nitra); *Pri baštickom moste* Diviaky nad Nitricou (Prievidza); *Pri kratine* Ležiachov (Martin); *Pri šibeniciach* Pukanec (Levice); *Sedlo pri obrázku* Kremnica pod Vtáčnikom, *Pri kruhu* Prestavlky, *Pri luhu* Dolná Trnávka (Žiar nad Hronom); *Pri lipe* Badín (Banská Bystrica); *Lúčka pri žiarikoch* Očová, *Pri žliebkach* Trpín (Zvolen); *Pri jalovej mohyle* Veličná, *Pri studienke* Ťapešovo, *Pri stupoch* Jasenová (Dolný Kubín); *Pri hati* Držkovce (Rimavská Sobota); *Pri brezinách* Lupoč, *Pri červenej vŕbe* Nová Ves, *Pri hrabe* Kokava nad Rimavicou (Lučenec); *Kliny pri studni* Gemerské Teplice (Rožňava); *Pri bačovni* Lipovec (Prešov); *Pri dúbrave* Mokroluh (Bardejov); *Studienka pri kamienku* Trepec, *Pri bani* Dvorianky (Michalovce).

V 16. — 18. storočí podobne ako v súčasnosti nachádzame chotárne názvy s predložkou *u* aj s predložkou *pri*. Napríklad:

V Ssirokeho Brodu (Partizánska Ľupča 1559);[4] *V mlyna* (Liptovský Trnovec 1572);[5] *v Wratna* (Liptovský Trnovec 1580);[6] *uhrabu* (Trenčín 1639);[7] *u knyaskeho chodnika* (Zemianske Mitice 1641, odpis z 18. stor.);[8] *v Studniczky* (Zvolen 1641);[9] *U červenych hlin* (Veľká Hradná 1649);[10] *U Lipia a u Studniczky* (Nemecká 1663);[11] *U Žlabow* (s. l. (Spiš) 1682);[12] *U Dbála* (Bystrička 26. 11. 1676);[13] *u wrbky* (Veľké Jaseno 9. 7. 1692);[14] *U čzerviveg studni* (Čachtice 1747);[15]

---

[3] Predložkový chotárny názov *U kríže / U krížä* splynul v jednoslovnú pomenovaciu jednotku.
[4] *Protokol Partizánskej Ľupče,* fot. v JÚ: 4.21a, b, str. 66v.
[5] OA Liptovský Mikuláš, *Protokol Liptovského Trnovca,* str. 9v.
[6] Tamže, str. 20v.
[7] MOL *Motesiczky család* P 506, fasc. 7.
[8] ŠA Nitra ŽN I, *Občianske spory,* sign. 189/H No 164.
[9] OA Zvolen v Ostrej Lúke, *Účtovná kniha — príjmy a výdavky zvolenskej cirkvi* (1611—1666) II, str. 255v.
[10] *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku* II, Bratislava 1959, 262.
[11] Tamže, 319.
[12] OA Levoča, trieda V, zv. 133.
[13] ŠA Bytča TŽ, fond: *Šľachtické písomnosti* sign. F XVI, T, 9, Thomka.

U Dubka (Dolné Otrokovce 3. 1. 1750);[16] *Učeressienky* (Štítnik 18. 10. 1755);[17] *pri Czibelouskom kute* (Zvolen 1638);[18] *Pri breze* (Budatín 1658);[19] *pri garku* (Veľké Jaseno 30. 10. 1675);[20] *pri Kneszowim kruhu* (Gánovce 1689);[21] *pry Čyernem Blatye* (Krupina 1692);[22] *pri Križi* (s. l. (Beňadiková) 1700);[23] *pry studnycy* (Bobrovník 1707);[24] *pri Polanye* (Dolný Kubín 1732);[25] *Pri hračzkeg čzestye* (Čachtice 1747).[26]

V tom istom období sa v textoch slovenských pamiatok predložka *u* v miestnom význame vyskytuje i v aktuálnom použití v spojení so všeobecnými podstatnými menami:

A ten pywowar gest na strane v czesty *Mattussowey* (Partizánska Ľupča 1543);[27] *... konia wyprahly a nechaliho pod wyrchem uodrusse* (Antol 1571);[28] *... gedneho čzasu na Wrchu w hore Brložneg brwienecz sme bili narubalj* v sameho Kalisstya, *tak rečeneho mista* (pravdepodobne Petrova Lehota 1625);[29] *Druha rieka* u Poluvsia, *chotarny potok, rečena Mezihorska, ku kterej take tenže hajny pripatruje* (Stránske 1626);[30] *Item pod domem Terekovskym* u starej brany *k potoku Radiši jest jedna zahrada* (Bánovce nad Bebravou 1649);[31] *Jeden chmelinec jest* u krčmy chumeckej (Budatín 1658);[32] *Druha luka* u Myjavy *na koscuv 54.* (Ostrý Kameň 1665);[33] U Bohunic *za hoštaky okolo luk. 20.* (Pruské 1. jan. 1683);[34] *2. luka* ufrancowey *od koszelskeho ohanj (!) od filickeho Danielowy* (Gánovce 1689);[35] *1. Zhona* u hornjho chotara — *Cor. 1.* (s. l.) v susedstve Diviak (1716).[36]

Zánik predložky *u* v miestnom význame v staršej slovenčine sa neuskutočnil jednorázovo, ale postupne a pravdepodobne i územne diferencovane.

---

[14] ŠA Bytča, fond: ***Písomnosti zemianskych rodín, r. Jesenský,*** fot. v JÚ: 7.38b, fot. č. 62.
[15] ŠA Nitra ŽN I, *Civilné procesy,* sign. 168/G No 109.
[16] ŠA Nitra ŽN I, *Civilné procesy,* sign. 28/B No 445 s. 1.
[17] OA Brzotín, *Protokol mesta Štítnik,* str. 134.
[18] Pozri pozn. 9, I, str. 231.
[19] Pozri pozn. 10, str. 282.
[20] Pozri pozn. 14, fot. v JÚ: 7.38d, fot. č. 117.
[21] MA Levoča, *Acta slavica* 2/116, fot. č. 174—177.
[22] MA Krupina, *Súdny zápis o chotárnom spore,* str. 10.
[23] ŠA Bytča, fond: ***Písomnosti zemianskych rodín,*** sign. *Obligácie r. Detrich,* fot. v JÚ: 7.38a, fot. č. 75.
[24] ŠA Bytča, fond: *Písomnosti zemianskych rodín,* sign. *Obligácie r. Bobrovnícky,* fot. v JÚ: 7.38a, fot. č. 16.
[25] ŠA Bytča, fond OŽ odd. *Processum civillum,* fasc. III No 2, fot. č. 28.
[26] ŠA Nitra ŽN I, *Civilné procesy,* sign. 168/G No 190.
[27] Pozri pozn. 14, str. 46.
[28] Mis. ŠA Banská Štiavnica; Banská Hodruša, okr. Žiar nad Hronom.
[29] Pozri pozn. 7, fasc. 6, str. 47.
[30] Pozri pozn. 10, str. 239.
[31] Tamže, 254.
[32] Tamže, 282.
[33] Tamže, 330.
[34] Tamže, 356.
[35] MA Levoča, *Acta slavica* 2/116 fot. 174—177.
[36] ŠA Bytča, fond: *Spisy občiansko-právne,* sign. III/54/6.

Hranica medzi aktuálnym použitím predložky *u* v miestnom význame a v chotárnom názve sa nedá vždy presne určiť.[37] Tým pribúda ďalšia otázka, či ide o živú alebo archaickú predložku, zachovanú zo staršieho obdobia v chotárnych názvoch.

Viacero faktov nás vedie k záveru, že pre zánik predložky *u* v miestnom význame v slovenčine je rozhodujúce 17. storočie. V 16. stor. a v prvej polovici 17. stor. sa takmer výlučne vyskytujú chotárne názvy s predložkou *u* v miestnom význame. Podobný stav je v súčasnosti v češtine[38] a poľštine.[39] Napríklad v katastri obce Horné Jaseno (Martin) sú v 17. stor. a začiatkom 18. stor. doložené tieto chotárne názvy:

u Maczkoweg studne[40] (19. 7. 1687), *u malich Luk* (30. 10. 1675), *U ssypa* (30. 10. 1675), *U Planky* (30. 10. 1675), *u Okruhleg Luky* (30. 10. 1675), *U Maczkowho hrbu* (30. 10. 1675),[41] *u mostou* (1733),[42] *u Wrbky* (1733),[43] *U garku* (18. 3. 1711).[44]

S predložkou *pri* sú doložené tieto chotárne názvy:

pry welkych Lukach (1733), *pri čertowom kute* (1733),[45] *pri knazoweg zahrady* (1669),[46] *pry mline* (1733).[47]

Alebo chotárne názvy z katastra obce Petrova Lehota (Trenčín):

V lypoweg hory (1625); *v Bartowych kutow* (1625); *V kuchinie* (1625); *v skaly* (1625),[48] *Uhrachowskich luk* (1641); *usnažney Studne* (1641); *u Buorowey studne* (1641). Posledné dva chotárne názvy sú zapísané aj s predložkou *pri: pri snažney studny* (1641), *pry Buorovey studny* (1641).[49]

Z katastra obce Bohunice (Považská Bystrica) sú z roku 1683 doložené tieto chotárne názvy:

U Bajzovej luky, U Hlinika, U hruščičky, U Kolarovej hrušky, U Koštialo-

---

[37] M. Majtán, *Z problematiky predložkových zemepisných názvov*, JČ 22, 1971, 41—47.
[38] J. Skutil, *Mikrotoponymie a oronymie Drahanské vrchoviny* I, II, Blansko 1968.
[39] M. Kucala, *Nazwy terenowe z kilku wsi w powiecie myślenickim*, Onomastica, Kraków — Wrocław 5, 1959, 67—100.
[40] Pozri pozn. 14, fot. v JÚ: 7.38d, fot. č. 111.
[41] Tamže, fot. č. 116.
[42] Tamže, fot. č. 125.
[43] Tamže, fot. č. 124.
[44] Tamže, fot. v JÚ: 7.38c, fot. č. 30.
[45] Tamže, fot. v JÚ: 7.38d, fot. č. 125.
[46] Tamže, fot. v JÚ: 7.38b, fot. č. 51.
[47] Tamže, fot. v JÚ: 7.38d, fot. č. 123.
[48] Pozri pozn. 7, fasc. 6.
[49] Pozri pozn. 7, fasc. 8.

veho potoka, U Močiarnic, U Mokriančineho slivia, U mostku, U orecha, U Ovsienky, U planky, U stavu, U Suhrady, U Širokych pažít, U zahrady.

S predložkou *pri* je doložený jeden chotárny názov: *Pri Babinem.*[50]

Proces nahrádzania predložky *u* predložkou *pri* sa začína pri chotárnych názvoch v 17. storočí. Ide o jav, s ktorým sa stretáme u rozdielnych alebo u tých istých pisárov. Je celkom logické predpokladať, že sa začal v čase, keď predložka *u* v miestnom význame v jazyku zanikla a jej funkciu prevzala predložka *pri*. Napríklad uvedieme niektoré dvojice tých istých chotárnych názvov zapísané tým istým pisárom raz s predložkou *u*, raz s predložkou *pri:*

u Žlabow, Pry Žlaboch,[51] *v Wranouskeg Luki, pri Wranouskeg lukj,*[52] *u Cherneho Blata, Pry čzerno(m) Blatye,*[53] *u Buorowey studne, pry Buorowey studny,*[54] *Uplanki, Pri Plancze,*[55] *U prostredneg Cesti, pri prostredneg Cestje.*[56]

Alebo tie isté chotárne názvy zapísané rozdielnymi pisármi: *v studniczky, pri studnizky, v hnidoweg luki, pry hnidoweg Luky, v hluohu, pry hlohu.*[57]

Uvedenú rozkolísanosť predložiek *u* a *pri* v tých istých chotárnych názvoch možno vysvetľovať aj ako synonymitu obidvoch predložiek. Táto možnosť je však menej pravdepodobná, ak berieme do úvahy, že v 16. stor. a v prvej polovici 17. stor. sa takmer výlučne používajú chotárne názvy s predložkou *u.*

V 18. stor. bol zánik predložky *u* v miestnom význame definitívne zavŕšený. Svedčí o tom i narastajúce pribúdanie predložky *pri* v chotárnych názvoch, v čom zreteľne vidno pokračovanie procesu začatého v 17. stor. Pomer chotárnych názvov s predložkou *u* a názvov s predložkou *pri* v 17. stor. ostro kontrastuje so stavom v 18. stor. Z niektorých obcí z konca 17. stor. a zo začiatku 18. stor. sú doložené iba chotárne názvy s predložkou *pri*, resp. obmedzený počet s predložkou *u.*

Napríklad z Krupiny z roku 1692 sú doložené chotárne názvy: *pry Čyernem Blatye, Pry Kyblyary Starom, pry Studny, Pry Trych Jamach, Pry horneg Cestye, Pry Studnyczy, pry chodniku.* Našli sme iba jeden doklad na chotárny názov s predložkou *u: u Cherneho Blata.*[58] Z obce Beňadiková sú z roku 1700

[50] Pozri pozn. 10, str. 383—401.
[51] OA Levoča, trieda V, zv. 133.
[52] Pozri pozn. 9, 1641, str. 255v a 1647, str. 48v.
[53] Pozri pozn. 22.
[54] Pozri pozn. 7.
[55] ŠA Nitra ŽN I, *Civilné spory,* sign. 28/B, No 445 s. l. Dolné Otrokovce 3. 1. 1750.
[56] ŠA Nitra ŽN I, *Občianske spory,* sign. 218/J No 63, Horné Trhovište 1745.
[57] Pozri pozn. 9, I, II.
[58] Pozri pozn. 22.

doložené iba chotárne názvy s predložkou *pri: pri ssipiku, pri Krizy, pri Kubekoveg, pri Dedine.*[59] Príklady na chotárne názvy s predložkou *u* v miestnom význame zo 17. storočia uvádzame vyššie.

V tejto súvislosti za významný pokladáme zlom v zápisoch chotárnych názvov v dvoch účtovných knihách zvolenskej cirkvi. Približne do štyridsiatych rokov sa uvádzajú chotárne názvy s predložkou *u*. Napr.:

v lukowian studne, u hluohu, u Studničzky, v blata, v ssebunowskeg Luky, v werby, v hnidoweg luki, v Wranowskeg Luki.

Približne od štyridsiatych rokov sa často tie isté chotárne názvy zapisujú najprv prevažne, neskôr výlučne s predložkou *pri*. Uvádzame niektoré z nich:

pry hnidoweg Luky, Pry Slatine, Pri hlodinach, pri potoku, pri chodnyku, pri Mline, pri Ternianskom chodni[ku], pri Cibelouskeg Luki, pry bučzia[n] czeste, pry rybniczku, pry wranouskeg luky, pry kowacian chodnjku, pri studničky, pri popowyan hagi, pry boroweg hore, pri hlohu[60] atď.

V zapisovaní do uvedených dvoch účtovných kníh sa vystriedalo niekoľko desiatok pisárov. Tým sa zvyšuje i miera objektívneho odrazu historického stavu jazyka v daných zápisoch.

Porovnanie starších a súčasných dokladov ukazuje ešte výraznejšie zanikanie chotárnych názvov s predložkou *u* v miestnom význame. Dnešný výskyt v porovnaní so starším stavom je podstatne nižší. V niektorých obciach sa názvy tohto typu vôbec nevyskytujú. Dokumentujeme to na starších i súčasných dokladoch z náhodne vybraných obcí. Napr. v obciach Mikušovce (Pov. Bystrica), Horné Jaseno, Hronský Beňadik (Žiar nad Hronom), Kozárovce (Levice), Žabokreky nad Nitrou (Topoľčany), v ktorých v 17. a 18. storočí nachádzame dohromady 35 chotárnych názvov s predložkou *u* v miestnom význame, na konci 19. stor., resp. dnes takýchto názvov nachádzame iba 7. Je pravda, že naše staršie i súčasné doklady nie sú úplné, ale to podstatne neovplyvňuje objektívnosť výsledkov, ktoré o zániku predložky *u* v chotárnych názvoch dostávame porovnaním staršieho a súčasného stavu.

Z Mikušoviec z roku 1683 sú doložené tieto chotárne názvy: *U Poliakovej nivy, U chrasti, Kračina u Zrnoviska, U dolnej studne, U chrastky, Štepnica u Bučkovych lazu, U Babinca, U smrdutej studne, U dobrej studne, U Nebrovej,*

[59] ŠA Bytča, fond: *Písomnosti zemianskych rodín*, sign. *Obligácie r. Detrich* s. l. (Beňadiková) 1700, fot. v JÚ: 7.38a, č. fot. 75–81.

[60] Pozri pozn. 9.

U Šemendie, V strani u Stareho haja, U rybnička, U rybnika, U chodnika, Na Vlachovci u potoka.[61] Z Hronského Beňadika z roku 1657: *Na Zsakowem u hrussky, U Klecha, U Psarskeho chodnika.* Z Kozároviec z toho istého roku: *U/kamenia, U Kriza.*[62] V Žabokrekoch nad Nitrou sú v roku 1690 doložené chotárne názvy *U Dubia, U hrusski,* z roku 1693 *ucerweneg wrby umutneg wody.*[63] (Chotárne názvy z Horného Jasena pozri vyššie.)

V roku 1897 sú z Mikušoviec zachytené chotárne názvy: *U Babinca, U chrástky, U rybníka, U stavu, U šemendie, U zdobovej studne.*[64] Chotárny názov *U stavu* je doložený z roku 1683 zo susedných obcí Bohunice a Tuchyňa. V Hornom Jasene dodnes jestvuje chotárny názov *U mostov.* V obciach Hronský Beňadik, Kozárovce, Žabokreky nad Nitrou sa chotárne názvy s predložkou *u* v miestnom význame nezachovali. Pretrvávanie chotárnych názvov s predložkou *u* v miestnom význame cez celé storočia svedčí zároveň o stabilite predložkových chotárnych názvov aj o ich hodnote ako archaizmov pre skúmanie historickej slovnej zásoby.

Vo veľkom počte obcí dnes nejestvujú názvy tohto typu vôbec, v iných sa zachovávajú pomerne dobre. Napríklad v katastri obcí Blatnica (Martin), Poniky (B. Bystrica), Prenčov (Žiar nad Hronom) a Ratkovská Suchá (Rim. Sobota) existujú aj dnes chotárne názvy s predložkou *u* v miestnom význame:

U smreka, U žliebka (Blatnica); *U čerešničky, U drieňa, U klenčoka, U krivej brezy, U liesky, U skalky* (Poniky); *U kameňa, U kráľovskej studne, U kríža, U krásneho dreva, U môstka, U rákytia, U rákytiny, U slúča, U topoľa* (Prenčov); *U bresta, U hrušky, U piesku, U skália, U sliva, U slivky* (Ratkovská Suchá).[65]

Ako ukazuje porovnanie väčších pamiatkových celkov, zánik predložky *u* v miestnom význame nastal v slovenčine po etapách. Usudzujeme, že v prvej polovici 17. storočia predložka *u* v miestnom význame v strednej slovenčine ešte žila, no vývin spel k jej definitívnemu obmedzeniu na archaizmy v chotárnych názvoch. Zo spomínaných dvoch účtovných kníh zvolenskej cirkvi (1611—1666, okolo 1100 strán) vidno, že predložka *pri* začala postupne nahrádzať predložku *u* od štyridsiatych rokov 17. storočia. Podobný stav je aj v iných pamiatkach. Napr. v dvoch chotárnych sporoch, pravdepodobne z Petrovej Lehoty,[66] predložku *u* v miestnom význame

[61] Pozri pozn. 10, 413—426.
[62] Pozri pozn. 2; zápisy sú transliterované.
[63] MOL Simonyi család lt. P 602, csomó 1.
[64] *Sbornik muzeálnej slovenskej spoločnosti* 2, Martin 1897.
[65] Pozri pozn. 2.
[66] Nárečie tejto obce patrí do bánovského nárečia, ktoré sa v poslednom čase priečleňuje k stredoslovenskej oblasti. Pozri I. Ripka, *Dolnotrenčianske nárečia,* 1970 (rkp.).

nachádzame pravidelne v aktuálnom použití i v chotárnych názvoch. V prvom chotárnom spore (1625, 68 strán)[67] sa predložka *u* v miestnom význame vyskytuje 6-krát, kým predložka *pri* ani raz, v druhom (1641, 37 strán)[68] predložka *u* 6-krát, predložka *pri* 2-krát. Obidva doklady na chotárne názvy s predložkou *pri (pry Buorowey studny, pri snažney studny)* nahrádzajú v tej istej pamiatke staršie názvy *u Buorowey studne, usnažney Studne.*[69]

V druhej polovici 17. a začiatkom 18. stor. sa už predložka *u* v miestnom význame v strednej slovenčine nepoužívala. Vo funkcii predložky s miestnym významom „v blízkosti" v aktuálnom použití je iba predložka *pri*. Napr. v spomínanom chotárnom spore z Krupiny (1692, 57 strán)[70] predložka *pri* bola použitá 97-krát, kým predložka *u* v miestnom význame iba raz, a to ako archaizmus v chotárnom názve *u Cherneho Blata,* ktorý je zapísaný aj s predložkou *pri: pry Čyernem Blatye.* V inej spomínanej pamiatke, pravdepodobne z Beňadikovej (1700, 7 strán),[71] predložka *pri* je použitá 15-krát, predložka *u* v miestnom význame ani raz. Alebo v chotárnom spore z Dolného Kubína (1732, 28 strán)[72] predložka *pri* 10-krát, *popri* 11-krát a *u* v miestnom význame ani raz.

Pravda, predložka *u* v miestnom význame v aktuálnom použití sa v textoch zo stredného Slovenska osihotene vyskytuje i v druhej polovici 17. storočia a neskoršie, no na pozadí textov písaných po slovensky sa dá odlíšiť ako český lexikálny prvok. V zriedkavých prípadoch je ťažko odlíšiť predložku *u* v miestnom význame ako archaizmus v chotárnych názvoch od predložky v aktuálnom použití. Napr.:

... zastal *u Jeszenskeho czimeterina pri braniczy,* a mluwil Instansowy (Horné Jaseno, 6. 2. 1669)[73] ... plac dolnj od hornjho humna až k potoku, na kterem gest humno, spolu s kuolničkou wystawene, k tomu zem *v Bodorouskeg cesty* spolu s Lukou za hagmi wjsse Mostu ... (Veľký Čepčín 1713).[74]

Urbár hradného panstva Vršatec (1. 1. 1683, 125 tlačených strán)[75] ukazuje zásadnú odlišnosť trenčianskeho nárečia od stredoslovenských nárečí. V uvedenej pamiatke sa takmer výlučne zapisujú v druhej polovici 17. stor. chotárne názvy s predložkou *u* v miestnom význame. Niektoré z tých istých chotárnych názvov sú zachytené ešte aj o vyše dvesto rokov ne-

[67] Pozri pozn. 7.
[68] Tamže.
[69] Tamže.
[70] Pozri pozn. 22.
[71] Pozri pozn. 59.
[72] Pozri pozn. 25.
[73] Pozri pozn. 14. fot. č. 53.
[74] ŠA Bytča, fond: TŽ — *Spisy občiansko-právne,* sign. III 45/6 (No 1).
[75] Pozri pozn. 10.

skoršie, napr.: *U Babinca, U chrástky, U rybníka, U stavu, U šemendie, U zdobovej studne.*[76] V istých prípadoch sa používa v tejto pamiatke popri predložke *pri* aj predložka *u*. Napr. *U Dolniho Lieskovca, U Vahu, u bohunických humen.*[77] Berúc do úvahy aj skutočnosť, že je to okrajové nárečie susediace s nárečiami moravsko-slovenskými, usudzujeme, že predložka *u* v miestnom význame v druhej polovici 17. storočia v trenčianskom nárečí sa ešte používala. Dodnes predložka *u* v miestnom význame, ako sme uviedli na začiatku, žije v okrajovom nárečí Záhoria, susediacom s moravskou oblasťou.

Z uvedených faktov môžeme vyvodzovať niektoré všeobecné závery.

Predložka *u* v miestnom význame v chotárnych názvoch je reliktom zo staršej slovenčiny. Samotná skutočnosť, že sa vyskytuje v chotárnych názvoch v 16. stor. a v 1. polovici 17. stor. a čiastočne sa zachovala dodnes, rozsah a pravidelnosť, s akou je doložená, dokazujú, že ide o domácu slovenskú predložku. V tejto súvislosti treba poznamenať, že chotárne názvy majú hodnotu pre dokazovanie domáceho pôvodu slov. Uplatňuje sa v nich domáca slovná zásoba, zachovaná často z hlboko historického obdobia jazyka. V predložkových chotárnych názvoch pretrváva predložka *u* v miestnom význame dokázateľne tri storočia, hoci nemá oporu v jazyku. Predpoklad, že predložka *u* v miestnom význame bola v staršej slovenčine, podporuje i skutočnosť, že v rovnakom význame žije aj v iných slovanských jazykoch, napr. v češtine, poľštine, ruštine a bulharčine. Aj vývinová línia predložky *u* v miestnom význame v chotárnych názvoch je v súlade s touto hypotézou.

Predložku *u* v miestnom význame v chotárnych názvoch možno vysvetľovať ako výsledok imanentného vývinu staršej slovenčiny a nie ako český lexikálny prvok v textoch slovenských pamiatok. Ide o predložku, ktorá patrí do všeslovanskej slovnej zásoby. V súčasnosti podobný stav ako v slovenčine je v ukrajinčine, ktorá vo funkcii predložky s miestnym významom „v blízkosti" má tak isto iba predložku *pri*.

[76] Pozri pozn. 10 a 64.
[77] Pozri pozn. 10, str. 336—461.

DISKUSIE

Ján Oravec

TMIŤ SA — ZOTMIŤ SA

V Pravidlách slovenského pravopisu a v Slovníku slovenského jazyka sú nerovnako spracované odvodeniny slovesa *tmiť sa.*

Začneme Pravidlami slovenského pravopisu z r. 1940, lebo prvky v nich uvedené opakujú bez zmeny všetky nasledujúce príručky. Ako osobitné heslá máme v tejto normatívnej príručke:

stmievať sa; stmiť sa
tmiť sa, tmí sa
zatmiť (sa), -í, -ia; zatmievať (sa)

Chýba v nej — ako vidíme — heslo *zotmiť sa.* Pravdepodobne preto, že autori Pravidiel pokladali nevokalizovanú predponu *s-* za dostatočnú tak ako pri iných slovesách, ktoré sa začínajú na spoluhláskovú skupinu *tm-* (napr. *stmavieť, stmeliť)* a odmietali sloveso *„sotmiť sa / sotmievať sa"* s vokalizovanou predponou *so-*, ktorej pravopis pôvodná koncepcia Pravidiel napádala.

Pravidlá z r. 1953 pridali k tomuto súboru nové heslá:

zatmieť sa, zatmie sa, zatmelo sa
zotmieť sa, -ie, -ejú, zotmelo sa; zotmievať sa, -a

Chýba v nich heslo alebo aspoň v rámci iného hesla sloveso *zotmiť sa.* Tak je to aj vo všetkých novších vydaniach. Uvádzajú sa v nich heslá:

stmievať sa; stmieť sa; stmiť sa
tmiť sa, tmí sa, tmilo sa
zatmiť (sa); zatmievať (sa), -a
zatmieť sa, zatmie sa, zatmelo sa
zotmieť sa, -ie, -ejú, zotmelo sa; zotmievať sa.

Podobu *zotmiť sa* uvádza až Slovník slovenského jazyka V, a to v hesle *zotmieť sa* na str. 701 takto:

zotmieť sa, -ie, zried. i *zotmiť sa, -í*

Okrem toho SSJ uvádza sloveso *zotmiť sa* ako synonymum slovesa *stmiť sa* medzi ostatnými synonymami.

stmiť sa (obyč. iba v min. *stmilo sa*) neos. dok.:
zotmiť sa, zotmieť sa, stmieť sa

Teda SSJ uvádza aj ďalšiu podobu *stmieť sa*. Tú nájdeme i ako samostatné heslo vo IV. zväzku na str. 256.

Obidve podoby v jednom hesle uvádza SSJ aj pri synonyme s predponou *za-* (V, 544):

zatmieť sa, -ie, -ejú i *zatmiť sa, -í, -ia*

Do tohto hesla je zaradené i nezvratné sloveso, ale len v podobe *zatmiť*.

Základné sloveso *tmiť sa* všetky citované príručky spracúvajú rovnako.

Z uvedených údajov vidieť, že sa od vydania Pravidiel z r. 1953 pri slovese *stmiť sa* uprednostňujú odvodeniny, ktoré majú kmeňotvornú príponu *-ie-*, teda *stmieť sa, zatmieť sa, zotmieť sa* napriek tomu, že základné sloveso *tmiť sa*, ale aj nezvratné sloveso *zatmiť* majú kmeňotvornú príponu *-i-*.

Proti podobám *zatmieť sa, zotmieť sa, stmieť sa* svedčia však štruktúrne dôvody jednak slovotvorné, jednak lexikálne.

V slovenčine sa slovesá odvodené od adjektív príponou *-ieť* významovo odlišujú od slovies s príponou *-iť*. Predmetové slovesá s príponou *-iť* značia „robiť (dakoho, dačo) dajakým", kým nepredmetové slovesá s príponou *-ieť* značia „stávať sa dajakým". Jasne sú rozlíšené aj zvratné slovesá s týmito príponami. Zvratné slovesá s príponou *-iť* značia „urobiť sa dajakým", napr. *(za)čierniť sa, (o)čistiť sa, prederaviť sa, obohatiť sa*, kým slovesá s príponou *-ieť* zasa značia „výrazne sa javiť nejakým", napr. *černieť sa, zelenieť sa, temnieť sa.*[1] Podobný významový rozdiel je aj pri slovesách odvodených zo substantív. SSJ ho zaznačuje pri bezpredponových slovesách napr. takto:

tmieť sa, tmie sa, tmejú, tmelo nedok. *1.* zdať sa, javiť sa tmavým, temným, temnieť sa; *2.* zried. neos. stmievať sa, zvečerievať sa;
tmiť sa, tmí, tmia, tmilo nedok. *1. neos.* ubúdať denného svetla, stmievať sa; zvečerievať sa, šeriť sa; *2.* zried. zdať sa, javiť sa tmavým, temným, tmieť sa.

Základný význam slovies *tmieť sa, tmiť sa* uvádza sa na prvom mieste

[1] M. Marsinová, *Slovesá z prídavných mien v slovenčine*, Jazykovedné štúdie III, 1958, 107—166; *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 395, 402, 441, 456.

a druhotný význam sa nadto kvalifikuje ako zriedkavý. V informatívnom slovníku je takéto spracovanie primerané.

Odvodeniny uvedených slovies sú však v ďalšom zväzku spracované v jednom hesle, akoby sa významovo neodlišovali, akoby nešlo o dve slovesá. Nevyhovujúco je spracovaná najmä odvodenina s predponou *za-*, lebo sa tu kladie forma *zatmieť sa* na prvé miesto, ale jej vlastný význam až ako druhý, takto:

zatmieť sa, -ie, -ejú i *zatmiť sa, -í, -ia* dok. 1. stať sa temným, tmavým, stemnieť, otemnieť, potemnieť; 2. výrazne zreteľne sa prejaviť svojou tmavou, temnou farbou.

Z takéhoto podania vyplýva, že i sloveso *zatmiť sa* má význam „zreteľne sa prejaviť svojou temnou farbou". Významový protiklad slovies na *-iť* a *-ieť* sa tu teda neguje. S takýmto chápaním sa nezhodujú ani posledné vydania Pravidiel, lebo zaraďujú každé z uvedených slovies do osobitného hesla, a tým naznačujú, že ide o dve osobitné slovesá:

zatmiť (sa); zatmievať (sa), -a;
zatmieť sa, zatmie sa, zatmelo sa.

No pri slovese *zotmieť sa* uvádzajú PSP len tvary stredného rodu v jednotnom čísle, akoby šlo o neosobné sloveso, ktoré vylučuje systémový význam „prejaviť sa svojou temnou farbou", čím sa implikuje len význam, ktorý má predchádzajúce sloveso *zatmiť sa*. Doklady však ukazujú, že ide o osobné sloveso s citovaným systémovým významom. Napr. v samom SSJ je doklad: *O chvíľu* sa zatmel *kostol s vysokou vežou.* (Hor.) Preto v hesle *zatmieť sa* nemali chýbať osobné tvary — už z toho dôvodu, že sa v nich slovesný základ (kmeň) obmieňa. Mali v ňom byť všetky tvary ako v bezpredponovom *tmieť sa*, t. j.

zatmieť sa, zatmie sa, zatmejú sa, zatmelo sa.

Pri odvodenine s predponou *zo-* bol v SSJ dôvod spracovať obidve podoby v jednom hesle, lebo je pri nich možný len jeden význam, a to význam odvodený zo základu *tmiť sa* (nie *tmieť sa*). Preto malo byť poradie variantov obrátené: na prvom mieste variant *zotmiť sa*, na druhom nový variant *zotmieť sa.*

Variant *zotmieť sa* prešiel do SSJ i do PSP nekritickou interpretáciou dokladového materiálu. Ak sa totiž pozrieme na doklady spred r. 1953, vidíme, že formu *zotmieť sa* používali autori pre nedostatočné poznanie spisovnej normy, alebo sa opierali o svoje nárečie. Nachádzame ju totiž u autorov zo západného Slovenska a z oblasti Gemera a Malohontu. Nárečie tu vplýva dvojako: kladne i záporne. Záporne vplýva západosloven-

ské nárečie. Západoslovenskí autori používajú formu *zotmieť sa* z hyperkorektnosti v protiklade k svojej nárečovej podobe *zotmiť sa*.

Keď sa dokladovým materiálom dôvodí za formu *zotmieť sa*, mal by sa tento argument rovnako brať do úvahy aj pri forme *zotmiť sa*. Dokladov na formu *zotmiť sa* je mnoho, ale Pravidlá ju ani v jednom vydaní (od r. 1953) nekodifikujú, majú len heslo *zotmieť sa, -ie, -ejú, zotmelo sa, zotmievať sa, -a*. Aj napriek tejto kodifikácii sa vyskytujú stále nové doklady na formu *zotmiť sa, zotmilo sa*, a to u autorov s dobrou jazykovou úrovňou, napr.:

Cítila som, ako sa mi čielko oprelo o jej koleno a ako *sa* mi *zotmilo* v očiach od jej čiernej, listerovej zástery. (Figuli, 1956) — Ale jedného dňa, sotva *sa zotmilo* a sotva rozložili karty, ozval sa v predsieni zvonec. (Mináč, 1959) — Krv sa mu vbíjala do hlavy, v mútnych očiach *sa zotmilo* ... (Jašík, 1958)

Ani vokalizovaná predpona slovesa *zotmiť sa* neoslabuje jeho spisovnosť. Je odôvodnená začiatkovou skupinou *tm-* v jednoslabičnom základnom slovese *tmiť sa*. Aj v iných jednoslabičných slovesách s podobnými spoluhláskovými skupinami na začiatku sa vokalizuje predpona na rozdiel od viacslabičných nedokonavých párov, porov. *zovrieť — zvierať, zotrieť — stierať/zotierať*.

Keď hovoríme o slovotvorných štruktúrnych dôvodoch, ktoré podporujú podoby s príponou *-iť*, máme na mysli lexikálny okruh najmä odvodených slovies, čo vyjadrujú svitanie — zmrákanie. Svitanie napr. vyjadrujú odvodené slovesá: *dniť sa, rozodniť sa, rozvidniť sa, zoriť sa*, zmrákanie zas odvodené slovesá *večeriť sa, zvečeriť sa, šeriť sa, tmiť sa*. Všetky sú odvodené príponou *-iť*, ani jedno príponou *-ieť*. Príponou *-ieť* nie je odvodené ani jedno zo slovies, ktoré vyjadrujú iné poveternostné javy, napr. *schladiť sa, ochladiť sa, otepliť sa, obľaviť sa, mraziť, jariť sa, mrznúť*; zrážkové pomery: *(za)mračiť sa, (za)oblačiť sa, zadažďiť sa, (vy)jasniť sa*. Spravidla sú to slovesá s príponou *-iť*. Preto sa forma *zotmieť sa* v rade slovies: *večeriť sa, zvečeriť sa, šeriť sa, dniť sa, rozodniť sa, rozvidniť sa, brieždiť sa atď.* vyníma ako neústrojný prvok. Neprináša do jazyka nový význam, len zatemňuje systémový protiklad významu slovies na *-iť* a *-ieť* a pritom narúša jeho formálnu jednotnosť. Formálna odlišnosť slovies *zatmieť sa, zotmieť sa* vyníma sa ešte viacej pri porovnaní so základným slovesom *tmiť sa* a s predmetovým slovesom *zatmiť*. Nikde inde sa totiž nestretávame s javom, že by odvodzovanie predponou alebo zvratným *sa* zapríčinilo zmenu kmeňotvornej prípony. Vznik foriem *zotmieť sa, zatmieť sa* možno vysvetliť druhotným (spätným) pritvorením k nedokonavým podobám *zotmievať sa, zatmievať sa*, ale to nie je dostatočný dôvod

na ich preferovanie pred ústrojnými odvodeninami *stmiť sa / zotmiť sa, zatmiť sa.*

Po uvedení týchto faktov navrhujeme takéto úpravy:

1. Oproti Pravidlám slovenského pravopisu z r. 1940 žiada sa zaznačiť slovesá *tmieť sa* „javiť sa temným, tmavým", *zatmieť sa* „prejaviť sa temnou farbou" ako osobné slovesá. Oproti Pravidlám z r. 1953 a novším vydaniam odlíšiť slovesá *tmieť sa, zatmieť sa* ako osobné slovesá od neosobných slovies *tmiť sa, zatmiť sa* tak, že sa uvedú ako osobitné heslá.

2. Oproti Pravidlám z r. 1940 i z r. 1953 a všetkým novším vydaniam uviesť dokonavé sloveso v podobe *zotmiť sa,* lebo je rovnako dobre doložené ako forma *zotmieť sa* a navyše zodpovedá nielen kritériu funkčnosti, ale aj kritériu štruktúrnosti.

Podobu *zotmiť sa* ako spisovnú uviedla aj najnovšia normatívna príručka slovenského tvaroslovia Morfológia slovenského jazyka.[2] Bolo to potrebné, lebo vynechávanie slovesa *zotmiť sa* vyvolávalo neistotu aj u skúsených používateľov jazyka.

Ladislav Dvonč

AKO PÍSAŤ CUDZIE SLOVÁ *biatlón* A *pentatlón?*

V *Slovníku cudzích slov* od S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra (3., zrevid. vyd., Bratislava 1970) čítame na str. 159 heslo: *„biatlon* i *biathlon -u* m. šport. druh lyžiarskej pretekárskej disciplíny, beh na 20 kilometrov". Vzniká otázka, či je nevyhnutné uvádzať v spisovnej slovenčine obidve podoby, t. j. podobu s *t* aj podobu s *th.*

Ako je známe, v spisovnej slovenčine sa v slovách gréckeho pôvodu za *th* píše *t.* Tak v *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1940 (str. 21) sa ešte výslovne hovorí o tom, že namiesto cudzieho *th* píšeme *t,* napr. *teória, téma, katedra, estetika, rytmus, sympatia* a pod. Skutočnosť, že za cudzie *th* sa v spisovnej slovenčine píše *t,* nás vedie celkom prirodzene k záveru, že aj pri uvedenom slove by sme mali pokladať za správnu jedine podobu s *t,* teda *biatlon.* Tým sa odstráni zbytočná grafická dubleta, ktorá nemá oporu vo výslovnosti.

Iným podobným slovom, ktoré má rovnaký pôvod (slovo gréckeho pôvodu), je pomenovanie *pentathlon* ako označenie päťboja. V tejto podobe,

[2] Cit. MSJ, 402.

t. j. s *th*, sa zaznamenáva v *Příručnom slovníku naučnom* III, Praha 1966, 551. Treba poznamenať, že v spisovnej češtine sa namiesto cudzieho *th* nepoužíva tak dôsledne *t*, ako je to v spisovnej slovenčine. Veľmi dobre to vidíme napr. na pomenovaní hlavného mesta Grécka, ktoré sa v češtine používa v dvoch pravopisných podobách, t. j. s *t* aj *th* (s výslovnosťou „tch"): *Atény, Athény* (pozri *Slovník spisovného jazyka českého I*, Praha 1960, 58), naproti tomu v spisovnej slovenčine existuje dnes iba podoba *Atény*. Preto nás neprekvapuje, že v cit. českom náučnom slovníku nachádzame iba formu *pentathlon*. V spisovnej slovenčine by sa aj v tomto prípade mala používať iba podoba s *t*, teda *pentatlon*.

Všimnime si však ešte inú vec. Slová cudzieho pôvodu zakončené na *-on* v spisovnej slovenčine majú často zakončenie s dlhým *-ón*, napr. *citrón, balón, ešalón, melón* a pod. Zakončenie *-ón* je pre slová cudzieho pôvodu v spisovnej slovenčine také typické, že sa dlhé koncové *-ón* objavuje aj v novších slovách, pôvodne zakončených na *-on*. A. Keder v príspevku *Silon, silonový, nylon, nylonový*, či *silón, silónový, nylón, nylónový?* (SR 24, 1959, 253) konštatuje, že s rýchlym rozšírením tkanín a umelých vlákien slová *nylon* a *silon* zdomácneli a ich výslovnosť sa prispôsobila iným podobným slovám. Výslovnosť s dlhým *ó* označuje pri uvedených slovách, ako aj pri novších slovách tohto typu, ako sú napr. slová *kaprón, perlón*, za bežnú podľa slov typu *citrón, paplón, neón, pavilón, melón*. Podľa nášho pozorovania sa takáto výslovnosť automaticky uplatňuje pri ďalších novších slovách podobne zakončených, ktorými sa tiež pomenúvajú tkaniny a umelé vlákna, napr. *chemlón, vinalón, dralón* a pod.

J. Horecký (*Dnešný stav jazykovej kultúry a jazykovej praxe na Slovensku*, Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk. Bratislava 1963, 58) konštatuje, že väčšina slov na *-on* sa vyslovuje s dlhým *ó*, a preto sa dlhé *ó* objavuje aj v slovách, ako *silón, perlón*.

Iný náhľad na kvantitu týchto slov, resp. na normovanie kvantity vyslovuje V. Uhlár (v čl. *Čudné normovanie názvov priemyselných výrobkov*, Kultúra slova 2, 1968, 88). Píše: „Osobitným problémom ostáva otázka výslovnosti a pravopisu slov na *-on* a *-ón*, kde niet jednotnosti ani v Pravidlách slov. pravopisu. Proti zneniu *krepón, kretón, balón (balónový zips)* je *melton, saxon, palmerston*. Azda okrem umelých vlákien by sa všade (okrem vlastných mien-priezvisk) malo uzákoniť *-ón*. Tento problém však treba riešiť." My sa v zhode s celkovou tendenciou pri písaní slov na *-ón* prihovárame za dlhé *-ón* aj v pomenovaniach typu *nylón*. Ale aj V. Uhlár, hoci nechce ešte pripustiť dĺžku pri pomenovaniach umelých vlákien, je za to, aby sa vo väčšej miere ako doteraz uplatnilo dlhé *ó*.

Zdá sa nám preto odôvodnená požiadavka, aby sa aj v športových po-

menovaniach *biatlón, pentatlón* uplatnila v zakončení dĺžka. Je to v zhode s celkovou tendenciou spisovnej slovenčiny nahrádzať pri poslovenčovaní istých typov cudzích slov krátke *o* dlhým *ó*. (Porov. *K otázke dlhých samohlások v spisovnej slovenčine,* JČ 19, 1968, 107.)

Okrem Slovníka cudzích slov sa v nijakej inej príručke (ani v *Slovníku slovenského jazyka,* ani v Zaunerovej *Praktickej príručke slovenského pravopisu*) so slovom *biatlon (biathlon),* resp. *biatlón* (a tak isto ani so slovom *pentatlon, pentathlon* a či *pentatlón*) nestretávame. Najmä slovo *biatlon (biatlón)* by malo nájsť svoje miesto v novších príručkách, lebo sa dosť často používa v športových rubrikách našich novín alebo v športovej tlači.

SPRÁVY A POSUDKY

Slovakistika v ZSSR

(Prehľad lingvistickej literatúry za roky 1960—1970)

Tento článok je krátkym prehľadom prác z oblasti slovenského jazyka, ktoré publikovali sovietski lingvisti v desaťročí 1960—1970.

Vedecký výskum slovenčiny v ZSSR sa uberá troma základnými smermi:

1. Predovšetkým spomenieme práce zaoberajúce sa *gramatickým výskumom súčasnej slovenčiny.* Pozornosť vedeckých pracovníkov upútali najmä niektoré syntaktické problémy. M. V. Simulik rozpracoval otázky syntaxe jednoduchého a zloženého prísudku. Výsledky jeho výskumu prináša jeho kandidátska dizertácia,[1] ako i ďalšie články a poznámky.[2] L. I. Rojzenzon podrobil analýze zaujímavý syntaktický jav. Pokladá spojkové spojenia typu *podľa toho, ako; úmerne s tým, ako* ap. za syntaktické neologizmy, ktorých funkciu adekvátne vystihuje ruská zložená spojka *po mere togo, kak.*[3]

V súvislosti so syntaktickou problematikou treba spomenúť článok analyzujúci sémantiku a použitie konštrukcií so sekundárnymi predložkami *vďaka, v dôsledku, následkom,* vyjadrujúcimi príčinný význam.[4]

---

[1] M. V. Simulik, *Vyraženije skazujemogo v sovremennom slovackom jazyke.* Užgorod 1960 (autoref. kand. diz.).

[2] *Meždometnoje skazujemoje v sovremennom slovackom jazyke.* Dopovidi ta povidomleňňa Užhor. un-tu. Serija filol., No 5, 1960, 71—75. — *Narečije i funkcii skazujemogo v sovremennom slovackom jazyke.* Doklady i soobščenija Užgor. un-ta. Serija filol., No 7, 1967, 87—89. — *Predikativnyje konstrukcii na meste kosvennych padežej v slovackom jazyke.* Tezi dopovidej u mižvuzivs'koji resp. slavističnoji konferenciji. Užhor. un-t, 1962, 125—127.

[3] L. I. Rojzenzon, *Novyje sojuznyje obrazovanija v slovackom jazyke.* Jazykovedný časopis 11, 1960, 32—36.

[4] G. S. Tokar', *K upotrebleniju proizvodnych pričinnych predlogov v češskom*

Niekoľko prác sa zaoberalo výskumom vidových a časových tvarov slovenského slovesa. Sémantiku a funkciu préterita a pluskvamperfekta si všímal L. N. Smirnov.[5] Poukázal na niektoré osobitnosti použitia slovenských vidových a časových tvarov v porovnaní s analogickými slovesnými formami v ruštine.[6] Podmienky používania časových slovesných tvarov vo vedľajšej vete skúmala V. T. Kolomijcová.[7]

Gramatickou problematikou sa zaoberá aj prvá sovietska kniha o výlučne slovenských jazykových otázkach, a to od L. N. Smirnova *Glagoľnoje vidoobrazovanije v sovremennom slovackom literaturnom jazyke* (vyd. Nauka, Moskva 1970). Autor na základe faktového materiálu opisuje slovenské bezpredponové slovesá podľa ich vidovej príslušnosti a vidovej súvzťažnosti, objasňuje úlohu rozličných morfologických a sémantických faktov, ktoré vplývajú na vidovú charakteristiku slovesa. Zároveň rozoberá aj niektoré všeobecné teoretické otázky aspektológie (chápanie kategórie slovesného vidu, vidovej párnosti, otázku čisto vidových predpôn ap.). Ten istý autor píše o niektorých problémoch slovesného vidu aj v osobitných článkoch.[8]

Význam a použitie deverbatívnych substantív so zvratným zámenom *sa* v slovenčine analyzovala L. P. Ruposová.[9]

2. Sovietski lingvisti aktívne rozpracúvajú problematiku súvisiacu s výskumom *vzniku a vývoja slovenského spisovného jazyka*. Sériu článkov o týchto otázkach uverejnil N. A. Kondrašov. Vysvetľuje v nich hlavné etapy dejín spisovnej slovenčiny. Najväčšiu pozornosť venuje obdobiu začiatku a polovice XIX. storočia, podrobne charakterizuje činnosť Ľ. Štúra a jeho stúpencov, skúma nárečový základ spisovnej slovenčiny kodifikovanej štúrovcami, zaoberá sa otázkou vzniku spisovnej normy, zachytáva zložitú spoločensko-politickú a národno-kultúrnu situáciu, v ktorej sa realizovalo zavedenie nového spisovného

---

i slovackom jazykach. Voprosy russkogo i sopostaviteľnogo jazykoznanija. Užgorod 1969, 17—30.

[5] *Sootnositeľnoje upotreblenije form prošedšego vremeni v slovackom literaturnom jazyke*. Uč. zap. In-ta slavianovedenija. Moskva 1960, tom 19, str. 70—100. — *Poznámka o prenesenom používaní tvarov préterita v spisovnej slovenčine*. SR 29, 1964, 137—139. Podrobnejšie túto tématiku rozobral L. N. Smirnov v kandidátskej dizertácii *Značenije i upotreblenije form prošedšego vremeni v sovremennom slovackom literaturnom jazyke*. Izd. AN SSSR, Moskva 1962 (autoref. kand. diz.).

[6] *Upotreblenije form prošedšego vremeni soveršennogo vida so značenijem povtoriajemosti v slovackom literaturnom jazyke*. Kratkije soobščenija In-ta slavianovedenija. Moskva 1962, vyp. 35, str. 29—43. — *Ob odnoj osobennosti funkcionirovanija glagolov soveršennogo vida v slovackom jazyke (sravniteľno s russkim)*, Issledovanija po slavianskomu jazykoznaniju. Sbornik v česť šestidesiatiletija professora S. B. Bernštejna. Moskva 1971, 236—241.

[7] *Časove oformleňňa pidriadnych rečeň, zaležnich vid holovnych iz značeňňam majbutňoho času, v čes'kij i slovac'kij movach*. Slovians'ke movoznavstvo III, Kyjiv 1961, 84—99; Časove oformleňňa pidriadnych rečeň, zaležnich v diholovnych iz značeňňam minuloho času, v slovackij movi. Slovians'ke movoznavstvo IV, Kyjiv 1962, 154—177.

[8] *Dvuvidovyje glagoly v slovackom literaturnom jazyke*. Slavica Slovaca 1969, č. 4, str. 40—70; *O vidovych korreľacijach tipa* padať — padnúť *v slovackom jazyke*. Jazykovedné štúdie XI (v tlači).

[9] *Otglagoľnyje imena suščestviteľnyje s vozvratnym mestoimenijem v sovremennom literaturnom jazyke*. Uč. zap. Moskovskogo oblastnogo pedagogičeskogo instituta im. N. K. Krupskoj (ďalej MOPI). Moskva 1968, tom 194, vyp. 19, str. 151—159.

[10] N. A. Kondrašov, *O formirovanii slovackogo literaturnogo jazyka*. Slavianskaja filologija. Moskva 1960, vyp. 3, str. 3—26. — *O dialektnoj baze slovackogo lite-*

jazyka – štúrovčiny.[10] N. A. Kondrašov rozoberá jazyk prvých publikácií napísaných štúrovčinou,[11] analyzuje vývin štúrovskej slovnej zásoby.[12] Doktorská dizertácia N. A. Kondrašova je zhrnutím výskumu spomínanej problematiky. Proces formovania spisovnej slovenčiny autor skúmal na rozsiahlom historickom a národno-kultúrnom základe s prihliadnutím na vzájomné pôsobenie mimojazykových a čisto jazykových činiteľov.[13]

Najstaršie obdobie dejín spisovnej slovenčiny – etapu vzniku a fungovania prvej podoby slovenského spisovného jazyka (bernolákovčiny) – osvetľuje vo svojich článkoch L. N. Smirnov.[14]

3. Veľká pozornosť sa venuje štúdiu *slovensko-ruských a slovensko-ukrajinských vzťahov* (hlavne v oblasti lexiky). Ukrajinsko-slovenské jazykové vzťahy sa skúmajú predovšetkým na základe nárečového materiálu. Touto problematikou sa zaoberajú vo svojich prácach M. O. Onyškevič[15] a G. K. Lastovecká.[16] Bohatý a zaujímavý jazykovedný materiál (aj kartografický), ktorý potvrdzuje existenciu tesných kontaktov ukrajinských (najmä zakarpatských) a slovenských nárečí, nájdeme v knihe o ukrajinsko-západoslovenských paralelách od I. A. Dzendzelivského.[17]

Fonetickú, morfologickú a lexikálnu charakteristiku slovensko-ukrajinských jazykových korešpondencií podáva M. O. Onyškevič.[18]

Kontakty v oblasti spisovného jazyka sa skúmajú na materiáli rusko-slovenských vzťahov. Táto problematika sa zatiaľ obmedzuje len na výskum rusizmov v slovenčine. N. A. Kondrašov zaznamenáva prenikanie ruských slov do spisovnej slovenčiny v 40. rokoch XIX. stor. a charakterizuje rôzne skupiny

---

raturnogo jazyka. Uč. zap. MOPI 1967, t. 204, vyp. 14, str. 215–227. – *Borba za pobedu slovackogo literaturnogo jazyka.* Uč. zap. MOPI 1969, tom 228. vyp. 15, str. 318–328. – *Nekotoryje problemy formirovanija slovackogo literaturnogo jazyka.* Uč. zap. MOPI 1969, tom 257, vyp. 16, str. 28–42.

[11] *Nabľudenija nad jazykom žurnala „Slovackoje obozrenije" (Fonetika i morfologija).* Slavianskaja filologija, Moskva 1963, vyp. 4, str. 142–186.

[12] *Leksičeskij sostav slovackogo literaturnogo jazyka na načaľnom etape razvitija.* Uč. zap. MOPI 1968, tom 194, vyp. 19, str. 88–133. – *Neologizmy slovackogo literaturnogo jazyka na načaľnom etape jego razvitija.* Uč. zap. MOPI 1969, tom 228, vyp. 15, str. 329–339.

[13] N. A. Kondrašov, *Vozniknovenije i načaľnyj etap razvitija slovackogo literaturnogo jazyka.* Moskva 1968. (Avtoreferat diss. na soiskanije učonoj stepeni doktora filolog. nauk.)

[14] *U istokov slovackogo literaturnogo jazyka.* Kratkije soobščenija In-ta slavianovedenija. Moskva 1965, vyp. 43, str. 85–94. – *Anton Bernolak.* Slavianskoje istožnikovedenije. Moskva 1965, str. 138–145. – *O roli Antona Bernolaka v istorii slovackogo literaturnogo jazyka.* Voprosy jazykoznanija 1969, No 6, str. 103–113.

[15] *Slovacko-ukrajinskije leksičeskije sviazi.* Vestnik Leningradskogo un-ta, 1963, No 14, Serija istorii, jazyka i literatury, vyp. 3, str. 72–78.

[16] *Bojkivs'ko-slovac'ki leksični paralelizmy.* Visnyk Ľvivs'koho derž. un-tu. Serija filol., 1963, No 1, str. 127–129.

[17] J. O. Dzendzelivs'kij, *Ukrajinsko-zachidnoslovianski leksični paraleli.* Vyd-vo „Naukova dumka". Kyjev 1969, 210 str. Doplňujúci materiál na túto tému môže poskytnúť výskum slovenských nárečí na území Ukrajiny. Pozri J. O. Dzendzelivskij, *Zavdaňňa vyvčeňňa slovac'kych pereselens'kych hovoriv na teritoriji URSR.* Tezy dopovidej ta povidomleňňa XVIII naukovoi konferenciji Užhor. un-tu Serija movoznavča. Užhorod 1964, str. 3–9.

[18] *Slovac'ko-ukrajins'ki movni zviazki.* Pitaňňa slovianoznavstva. Ľviv 1962, 97–109.

prevzatých slov.[19] A. A. Losevaja analyzuje vo svojom článku rusizmy v dielach slovenských spisovateľov druhej polovice XIX. storočia.[20] Najúplnejšie spomínanú problematiku zachytávajú práce L. P. Ruposovej. V kandidátskej dizertácii a v článkoch skúma osud rusizmov v slovenčine v maximálne rozsiahlom chronologickom rámci (od konca XVIII. stor. do polovice XX. stor.).[21] Otázok jazykových kontaktov v súčasnosti sa dotýkajú M. V. Simulik[22] a L. P. Ruposova.[23]

Okrem spomínaného výskumu môžeme uviesť články a poznámky zaoberajúce sa inými otázkami slovakistiky. V krátkom prehľade sa všetky práce nedajú vymenovať. Dodatkom spomenieme iba výskum opierajúci sa o materiály slovenského a českého jazyka[24] a niekoľko recenzií slovenských lingvistických prác (napríklad dve recenzie *Atlasu slovenského jazyka*, recenzie kníh: E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny;* J. Oravec, *Väzba slovies v slovenčine;* recenziu časopisu Kultúra slova a i.). Okrem toho materiál slovenského jazyka využívajú sovietski slavisti v historicko-porovnávacích a konfrontačných prácach.

Všetky uvedené práce dokazujú, že sovietski lingvisti venujú veľkú pozornosť vedeckému štúdiu slovenského jazyka.

L. N. Smirnov

(Z ruštiny preložila A. Oravcová)

Súčasná slovakistika v Maďarsku

Maďarská slavistika a v jej rámci aj slovakistika má svoje pozoruhodné tradície. Stačí tu pripomenúť najmä životné diela Jánosa Melicha a Istvána Kniezsu. Obaja títo lingvisti za posledné polstoročie veľmi intenzívne a

---

[19] *Rusizmy v žurnale „Slovackoje obozrenije"*. Uč. zap. MOPI 1964, tom 148, vyp. 10, str. 419—433. — *Rusizmy v žurnale Slovenskje pohladi.* Zborník FFUK, Philologica 16, 1964 (A), str. 163—168.

[20] *Vlijanije russkogo jazyka na slovackuju leksiku vo vtoroj polovine XIX. veku.* Naučnyje doklady vyššej školy. Filologičeskije nauki. Moskva 1960, No 4, str. 146—150.

[21] L. P. Ruposova, *Russko-slovackije jazykovyje sviazi* (na materiale slovackogo literaturnogo jazyka). Moskva 1970 (autoref. kand. dizert.). — *Rusizmy v istorii slovackogo literaturnogo jazyka.* Uč. zap. MOPI 1969, t. 257, vyp. 16, str. 56—70; *O nekotorych stilističeskich rusizmach v slovackom literaturnom jazyke.* Uč. zap. MOPI 1969, tom 228, vyp. 15, str. 340—348.

[22] *Sovetskije internacionalizmy v sovremennom slovackom jazyke.* Tezy dopovidej ta povidomleň XVII naukovoji konferenciji. Serija filol. Užhorod 1963, 57—59; *Neolohizmy radians'koho pochoždeňňa v sučasnij slovac'kij movi.* — Tezy dopovidej s'omoji ukr. slavist. konferenciji. Dnipropetrovs'k 1966, 184—186.

[23] *Russkije elementy v slovackoj leksike poslevojennogo periodu.* Uč. zap. MOPI 1967, t. 204, vyp. 14, str. 228—236; *Kalki russkich slov i vypraženij v sovremennom slovackom literaturnom jazyke.* Uč. zap. MOPI 1968, tom 194, vyp. 19, str. 140—150.

[24] R. M. Fandziakova, *Ab nekatorych sposabach slovaŭtvareňňa geografičnych apelatyvaŭ u českaj i slovackaj movach.* — Vesci AN BSSR. Serija gramad. navuk. Minsk 1968, No 3. — R. N. Malko, *Nazvanija reľjefa v češskom i slovackom jazykach.* Minsk 1970 (autoref. kand. diz.).

úspešne účinkovali v maďarskom vedeckom živote a hlboko ovplyvňovali jazykovednú orientáciu svojich nasledovníkov. V duchu týchto tradícií pokračuje skupina súčasných maďarských slovakistov.

Jazykovedné práce z odboru slovakistiky v Maďarsku sú zamerané predovšetkým na otázky dialektológie, onomastiky, toponomastiky a dejín jazyka s prihliadaním na styčné problémy z dejín maďarčiny a slovenčiny. Táto orientácia maďarských slovakistov je opodstatnená historickými a súčasnými podmienkami rozvoja slavistiky v Maďarskej ľudovej republike.

Maďarskí slovakisti rozvíjajú vedecký výskum sčasti ako vedeckí pracovníci v Maďarskom jazykovednom ústave Maďarskej akadémie vied, sčasti ako profesori a docenti na Slovanskej katedre Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti. Výskumné práce v Maďarsku organizuje Maďarská akadémia vied. Preto aj úlohy a problémy súvisiace so slovakistikou má v evidencii a koordinuje táto organizácia. Od r. 1949 boli hlavnou akademickou úlohou práce na *Atlase slovenských nárečí v Maďarsku*, organizované Maďarským jazykovedným ústavom, pod vedením Pétera Királya (o tom pozri napr. príspevky: P. Király, *Atlas slovackich dialektov v Vengrii.* Studia Slavica 9, 1963, 45—54; F. Gregor, *Kommentar zu den Kartenblättern des Atlasses der slowakischen Mundarten in Ungarn.* Studia Slavica 11, 1965, 109—126). Hotový a na vydanie pripravený rukopis tohto Atlasu je deponovaný v Maďarskom jazykovednom ústave Maďarskej akadémie vied.

Z činnosti jednotlivých maďarských slovakistov môžeme v tomto krátkom prehľade uviesť tieto práce:

Univerzitný profesor dr. István Sipos, DrSc., sa zaoberá najmä nárečovými otázkami, rôznymi problémami dejín slovenského jazyka, onomastiky a toponomastiky (pozri napr. jeho články: *Volkslieder in der Mundartenforschung.* Studia Slavica 4, 1958, 159—191; *Hrachovské svedecké výpovede z r. 1603.* Studia Slavica 4, 1958, 395—399; *Orts-, Gemarkungs- und Flurnamen in der gegenseitigen Berührung zweier Sprachen.* Studia Slavica 9, 1963, 211—227). I. Sipos medziiným napísal monografiu o jazyku slovenských osád v Bukových vrchoch (*Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta-* und *Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges*, Budapest 1958). Samostatnú monografiu venoval aj problematike jazykového miešania (*A magyar-szlovák népi együttélés társadalmi-gazdasági keretei és nyelvi formái,* Budapest 1968 — rukopis). Okrem toho I. Siposa zaujímajú teraz predovšetkým onomastické a toponomastické výskumy.

Dr. Péter Király, CSc., zástupca riaditeľa Maďarského Jazykovedného ústavu MAV, venuje pozornosť predovšetkým dejinám slovenského jazyka a nárečovým otázkam. Spomedzi jeho prác treba osobitne spomenúť monografické spracovanie východoslovenských jazykových pamiatok z 18. storočia (*A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei,* Budapest 1953), ďalej rozbor najstarších slovenských jazykových pamiatok (*Zur Frage der ältesten slowakischen Sprachdenkmäler,* Studia Slavica 4, 1958, 113—158) a analýzu rukopisného slovníka Adama Latsného (*Latsny Adamus: Dictionarium saec. XVIII,* Studia Slavica 3, 1957, 59—111). V pracovnom pláne P. Királya figurujú tieto okruhy: 1. naďalej sa zúčastňovať na prácach na *Slovanskom jazykovom atlase*, pre ktorý má zozbierať nárečový materiál v slovenských dedinách Vértesszöllös, Galgaguta a Óhuta; 2. pokračovať v rozbore a v publikovaní slovenských jazykových pamiatok v Maďarsku; 3. monograficky spracovať problematiku vý-

chodoslovensko-karpatsko-ukrajinských nárečí, nachádzajúcich sa na území Maďarska.

Doc. dr. Emília Úrhegyiová venuje pozornosť popri literárnohistorickej činnosti predovšetkým etymologickému štúdiu výrazov z oblasti maďarsko-slovenských jazykových vzťahov (pozri napr. jej príspevky: *Henyél.* Magyar Nyelv 54, 1958, 78–85; *Pakocsa.* Magyar Nyelv 54, 1958, 197–200; *Poszáta.* Magyar Nyelv 56, 1960, 377–378; *Lajhár.* Magyar Nyelv 57, 1961, 451–459; *Ung. tályog.* Studia Slavica 12, 1966, 423–430; *A tályog és családja.* Magyar Nyelv 58, 1962, 39–51 a i.). V nasledujúcich rokoch E. Úrhegyiová má úmysel pokračovať v týchto prácach. Pritom by chcela aspoň sčasti publikovať rukopisnú mestskú knihu obce *Trstín (Nádaš).* Spomenutý rukopis sa nachádza v Maďarsku a možno ho hodnotiť ako dôležitú pamiatku slovenského jazyka.

Doc. dr. Ferenc Gregor, CSc., sa zaoberá predovšetkým problematikou slovenských nárečí v Maďarsku, ako aj spoločnými otázkami histórie maďarského a slovenského jazyka a frazeológie. F. Gregor, Erik Fügedi (historik) a P. Király napísali a pripravili na vydanie *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* (pozri o tom vyššie). Gregor monograficky opísal jazyk obce Pilisszántó (práca je v rukopise, vyjde tlačou v r. 1972). V druhej monografii skúma dejiny maďarskej a slovenskej baníckej terminológie (*A szlovák és a magyar bányászati terminológia történeti kialakulása.* Budapest 1969 — rukopis). V časopisoch uverejnil medziiným články o niektorých slovenských názvoch rastlín (*K dejinám slovníkového spracovania slovenských ľudových názvov rastlín.* Jazykovedný časopis SAV 17, 1966, 44–64), o pôvode niektorých slovenských slov a frazeologických jednotiek, vzhľadom na maďarčinu a nemčinu (pozri napr. *A magyar ló- és szarvasmarha-tenyésztés nyelvi a hatása a szlovákra.* Nyelvtudományi Közlemények 68, 1966, 397–416; *Beiträge zur Entstehung der ungarischen und der slowakischen Bergmannssprache.* Acta Linguistica 18, 1968, 333–362; *Die Zierelemente der Bekleidung und ihrer Benennungen ungarischer Herkunft im Slowakischen.* Studia Slavica 15, 1969, 219–237; *Magyar* massa — *szlovák* maša. Magyar Nyelv 56, 1960, 173–178; *Ako došlo na lámanie chleba?* Slovenská reč 31, 1966, 307–309; *Ungarische stehende Redewendungen der Sprache einiger slowakischen Siedlungen in Ungarn.* Studia Slavica 13, 1967, 1–32; *Niekoľko poznámok o slove „veleždúr".* Annales Univ. Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominata. Sectio Linguistica I, 69–72 atď.). F. Gregor by chcel pracovať v tomto smere aj v budúcnosti.

Publikačné možnosti vo veľkej miere dáva cudzojazyčný časopis Studia Slavica, ktorý vychádza od r. 1955, raz alebo dva razy ročne. Ale články, state a príspevky so slovakistickou tematikou alebo v súvislosti s ňou sa uverejňujú aj v iných časopisoch, resp. v ročenkách. Tak napr. v ročenke Univerzity Lajosa Kossutha v Debrecíne (Slavica, od r. 1961), v časopisoch Acta Linguistica, Magyar Nyelv, Nyelvtudományi Közlemények a inde. Maďarskí slovakisti publikujú okrem toho aj v zahraničných odborných časopisoch a publikáciách.

Treba ešte pripomenúť, že v Maďarsku má svoje katedry aj slovenská filológia. V Segedíne na Vysokej škole pedagogickej (Szegedi Tanárképzö Főiskola) študujú budúci učitelia základných škôl, kým na univerzite v Budapešti (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar) sa pripravujú študenti na vychovávateľské a učiteľské povolanie v slovenských gymnáziách v Maďarsku.

Cieľom tohto stručného náčrtu je poinformovať slovenského čitateľa o slova-

kistických prácach v Maďarsku a o vedecko-výskumných plánoch maďarských slovakistov. Je potešiteľné, že medzi maďarskými slovakistami a ich slovenskými kolegami sú dobré, priateľské styky. Úprimne si prajeme, aby sa tieto styky prehlbovali a čím viac prospievali rozvoju jazykovedy obidvoch národov.

F. Gregor

Slovakistika v Nemeckej demokratickej republike

Štúdium slovakistiky v NDR prešlo v ostatných rokoch pozoruhodným vývinom. Donedávna bolo len doplnkom pri štúdiu bohemistiky, kým teraz sa v rámci slavistiky všeobecne pokladá za samostatnú vednú disciplínu.

Už v minulosti sa štúdium bohemistiky na viacerých univerzitách (napr. na Humboldtovej univerzite v Berlíne) dopĺňalo prednáškami a seminármi zo slovenského jazyka a literatúry. Absolventi s odborom tlmočník a prekladateľ z češtiny opúšťajú Humboldtovu univerzitu aspoň s pasívnou znalosťou slovenčiny. V tomto odbore pripravuje poslucháčov odborná asistentka Anneliese G l a d r o w o v á. Ďalšie vedomosti o Slovensku, a to z histórie, kultúry, ekonomiky, zemepisu a štátneho zriadenia získavajú poslucháči v rámci osobitných odborných prednášok doc. dr. habil. Manfreda J ä h n i c h e n a.

Federatívne usporiadanie ČSSR prispelo k tomu, že slovakistika v NDR má stále pevnejšie miesto: 1. septembra 1970 sa otvoril na Humboldtovej univerzite v Berlíne prvý ročník štúdia slovenčiny v rámci odboru tlmočník a prekladateľ. Tieto snahy nachádzajú podporu aj zo strany ČSSR. Na výuku týchto berlínskych študentov vyslalo Ministerstvo školstva SSR po prvý raz od roku 1945 lektora na viac semestrov do NDR. Od januára 1971 vedie tento lektorát Anna R ý z k o v á, odborná asistentka slovenčiny z Pedagogickej fakulty UK v Trnave. Jej učiteľská činnosť v NDR zaisťuje vysokú kvalitu výuky študentov slovenčiny.

Vedeckopedagogická činnosť v odbore slovakistiky v NDR sa t. č. realizuje najmä na berlínskych pracoviskách. Na Humboldtovej univerzite spočíva ťažisko tejto činnosti predovšetkým vo vypracúvaní študijných materiálov a vysokoškolských učebníc pre nemeckých študentov slovakistiky. Skúsenosť ukázala, že metodicky dobre spracované učebnice a materiály sú pre poznanie slovenčiny ako cudzieho jazyka nevyhnutné, pretože študenti slovenčiny ako hlavného predmetu musia v priebehu štyroch rokov aktívne poznať systém slovenského jazyka.

Slovakistický literárny výskum sa sústreďuje na Centrálnom ústave pre literárnu históriu pri Nemeckej akadémii vied. Tu vznikne do roku 1972 literárnovedná publikácia, ktorá bude sledovať vývin koncepcie človeka v európskych socialistických literatúrach, pričom sa zameria najmä na charakteristické príklady prechodnej fázy od buržoáznej literatúry k literatúre socialistickej. V tejto publikácii bude mať svoje miesto aj slovenská literatúra. Jej problema-

tikou sa bude zapodievať dr. Ludwig Richter. Na tvorbe Petra Jilemnického a na literatúre o slovenskom odboji ukáže nové črty tejto socialistickej koncepcie človeka. Podobnou tematikou sa na Humboldtovej univerzite v Berlíne zaoberá doktorská práca odbornej asistentky A. Gladrowovej. Pri týchto prácach pomáhajú odbornou radou pracovníci Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave.

Povstaleckej tematike sa venovala aj antológia próz, ktorú vydali A. Gladrowová a L. Richter roku 1970 vo vydavateľstve Verlag der Nation v Berlíne *(Feuerzeichen, Erzählungen über den Slowakischen Nationalaufstand von 1944).*

V najbližšom čase vyjde antológia lyriky Laca Novomeského. Vydá ju M. Jähnichen v berlínskom vydavateľstve Volk und Welt. Okrem toho pripravuje M. Jähnichen výber próz od súčasných slovenských autorov.

Spomenutá činnosť nemeckých slovakistov iste prispeje k rozvoju slovakistiky v NDR a k prehĺbeniu vedeckej spolupráce medzi vedcami ČSSR a NDR a tým aj k prehĺbeniu priateľstva medzi našimi národmi.

A. Gladrowová

Letopis Pamätníka slovenskej literatúry 1970, MS, Martin 1970, 256 strán, zredigoval a zostavil J. Chovan

Zborník je rozdelený na tri časti: na časť referátov a štúdií, na časť venovanú správam a dokumentom a na časť recenzií a kritík. Zborník vyšiel v edícii Literárne múzejníctvo a pamiatkárstvo ako štvrtý v poradí vydaných zborníkov.

Prvý zborník *Literárne pamiatky a pamätníky 1967* sa zaoberal muzeologickými a literárnomúzejnými otázkami; druhý zborník vyšiel pod názvom *Letopis PSL 1968* a bol venovaný výskumu literárneho pamiatkárstva na Slovensku; tretí zborník *Letopis PSL 1969* sa zaoberal kultúrnohistorickou a literárnohistorickou problematikou Martina ako známeho slovenského kultúrneho centra a históriou knižnej kultúry na Slovensku.

Letopis PSL 1970 nadväzuje organicky na predchádzajúce zborníky a venuje pozornosť otázkam literárnohistorickým a otázkam vonkajších dejín spisovnej slovenčiny. Uverejňujú sa tu príspevky (referáty) z konferencií, ktoré sa konali pri príležitosti 120. výročia smrti J. Hollého v Trnave a v Kútoch pri príležitosti 90. výročia smrti A. Radlinského (18. a 25. apríla 1969) (v úvode nesprávne uvedené 110. výročie).

Okrem materiálov zo spomenutých konferencií zverejňuje sa tu časť rozsiahlejšej práce J. Kuzmíka *Vývin slovakistických štúdií na zahraničných univerzitách a ústavoch* (I. časť, str. 93—174). Na zvyšovaní záujmu o slovakistiku má MS svoj podiel nielen priamym kontaktom s rozličnými osobnosťami, ale aj sústavným vydávaním *Bibliografie slovenskej jazykovedy* od L. Dvonča, ktorou MS robí cenné služby súčasnej slovakistike ako takej doma i v zahraničí.

Slovakistu môžu zo zborníka Letopis PSL 1970 zaujať nielen tie príspevky, ktoré sa zaoberajú výlučne jazykovednou problematikou, a to: *Ján Hollý a Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny* (K. Habovštiaková, 53—60), *K Radlinského pokusom o kodifikáciu spisovného jazyka* (K. Palkovič, 65—72), *O jazyku Radlinského učebníc* (K. Habovštiaková, 73—84), ale aj príspevky, ktoré sa zaoberajú problematikou umeleckej individuality J. Hollého (spory o klasicizmus či barokovosť Hollého poézie, „dvojnásobná clona" pri poézii J. Hollého, preklady či prebásnenia tvorby J. Hollého — J. Kostra a jeho transpozícia Hollého Selaniek do súčasnej spisovnej slovenčiny v prízvučnom hexametri), prekladateľskou činnosťou J. Hollého (M. Okál, 19—25) a analýzou dobových činiteľov a zreteľov pri Radlinského kolísavom a zložitom úsilí o spisovnú reč Slovákov (J. Chovan, *Dobové zretele Radlinského úsilia o spisovnú reč*, 85—91).

Veľký význam informačný, orientačný a historický má rozsiahla štúdia J. Kuzmíka o slovakistike na zahraničných univerzitách a ústavoch. Osnovaná je široko — skúma vývin slavistiky a jej vzťahy k Slovensku a k slovakistike od najstarších čias (pokiaľ autor mohol získať správy) až podnes. Veľkú pomoc mu poskytli nielen existujúce bibliografie (93), ale aj dotazníky, ktoré pri výskume použil a ktoré vyplnili priamo zahraničné slavistické pracoviská pri univerzitách. Okrem toho využil aj osobné zistenia a údaje. Uverejnená prvá časť výskumov zhrnuje doterajšie poznatky a informuje o slovakistických štúdiách v slovanskom svete (od ruských slovakistických štúdií po bulharské, 125—172).

Pretože zborník LPSL 1970 vyšiel v roku osláv storočnice narodenia V. I. Lenina, zaradila redakcia do materiálov so slovakistickou problematikou aj príspevok J. Konara z Varšavy *V hľadaní moderných foriem exponovania v Múzeu V. I. Lenina vo Varšave* (175—179), ktorou obohacuje časť správ a dokumentov o budovaní a činnosti PSL v Martine a iných pamätných domov a múzeí na Slovensku.

Výskumnú slovakistickú činnosť PSL v Martine, jeho dokumentačnú a informačnú činnosť, múzejnícku prácu atď., vítame a dúfame, že sa stretne so všestrannou podporou a porozumením aj v širokej kultúrnej obci práve tak, ako kultúrna činnosť ostatných kultúrnych ustanovizní vo všetkých kútoch Slovenska.

M. Ivanová-Šalingová

Jazykovedná problematika v krajovom zborníku

Liptovské múzeum v Ružomberku vydalo 1. číslo vlastivedného zborníka *Liptov* (Osveta, Martin 1970), ktorý bude vychádzať každé dva roky a bude sa zameriavať na všestranný výskum Liptova.

Úvodné číslo je venované prieskumu zátopového územia Lipt. Mara a príspevky sú zaradené do kapitol Prírodné vedy, História, Jazyk, Pamiatková starostlivosť, Správy, Kronika, Recenzie.

Kapitolku Jazyk tvorí sedemnásťstranová *Charakteristika nárečia zátopovej oblasti v Liptove.* Autormi sú Š. Lipták a I. Ripka. Predmetom dialektologického výskumu bolo nárečie zátopových obcí Bobrovník, Čemice, Dechtáre, Lipt. Mara, Ondrašová, Lipt. Sielnica, Paludza, Ráztoky, Sokolče, Vrbie, Vlachy, Vlašky. Uvedená štúdia si nekladie za cieľ priniesť vyčerpávajúci opis nárečia zátopovej oblasti. V prvej časti upozorňuje na niektoré typické hláskoslovné a tvaroslovné javy a zistenia konfrontuje s výsledkami výskumu, ktorý pred štyridsiatimi rokmi vykonal J. Stanislav a spracoval v monografii *Liptovské nárečia* (Martin 1932). V hláskosloví je to napr. generačný rozdiel vo výslovnosti *žlep, želúdok* (st.) proti *žlap, žalúdok* (ml.); podoby *ďioůka, borioůka, šioů,* na ktoré upozornil J. Stanislav, sa už na skúmanej oblasti nezaznamenali. Mladšia generácia pod vplyvom spisovného jazyka upúšťa od výslovnosti typu *šilo, salo, močilo,* rozkolísanosť je aj vo výslovnosti skupín *gl, kl* < *dl, tl* — frekventovanejšie sú podoby *dlho, dlhí, tĺk,* takisto aj *dňes* oproti *gňes.* Vplyv spisovného jazyka sa v tvarosloví najmarkantnejšie odráža na ústupe prípony inštr. *-mí, -amí* a *l*-ových tvarov typu *padnuů* > *padnú.*

Druhá časť tohto príspevku si všíma slovnú zásobu skúmanej oblasti. Lexikálne bohatstvo delí na tri vrstvy: a) lexikálie, ktoré sa už prestávajú používať, b) aktívne používané slová, c) nové slová, ktoré prenikli v priebehu posledných troch desaťročí. Takéto delenie slovnej zásoby je iste opodstatnené. No proti zaradeniu jednotlivých slov do týchto vrstiev možno mať vážne výhrady. Čitateľ sa iste pozastaví nad tým, prečo sa napr. medzi zanikajúce slová dostali *bapka* (nákovka na kovanie kosy), *stik, praďeno, podnože* (= časť krosien) a medzi aktívne používané *oselňík, rjefalo* (= hrebeň na odstraňovanie semien z konopí), *lopatka* (= časť praslice, na ktorej sa sedí), *obrtaški* (= časť krosien, na ktorej sú zavesené niteľnice). Ide totiž o slová patriace do rovnakých významových okruhov. Za aktívne používané sa označuje napríklad aj slovo *snopok* (= časť slamenej strechy), hoci Liptov bol známy svojimi drevenicami krytými šindľom.

Súpis slov je radený podľa užších významových okruhov. Sú to názvy rastlín, plodov, nádob, náradia, nástrojov a ich častí, častí domu a jeho príslušenstva, pomenovania živočíchov, odevu, jedál, spoločenského života. Tak sa stalo, že z obrazu o slovnej zásobe skúmanej oblasti skoro celkom vypadli slovesá. Problematické je aj spracovanie hesla. Namiesto uvádzania niekoľkých inonárečových paralel pri každom slove — napr. *člnok* „člnok na tkanie" Sok, Par, Pal (gem. *šlnok,* vsl. *čelnek, čolnok, čolňik*); *firhangi* „záclony" Bob (zsl. *firhunki,* vsl. *firhangi, firangi*); *záprava* „priehrada pre teľa v maštali" Mara, Bob (strsl. aj *trajfán,* zsl. *štrajpán,* popri *cárok, cárek, surd,* gem. *pripraůka,* vsl. *ceľatňik, kociňac, kocarik* — sa mohlo v príspevku uviesť viac lexikálnych jednotiek zo skúmanej oblasti.

Prílohou príspevku sú ukážky nárečových textov z obcí Sokolče, Parížovce, Paludza, Dechtáre, Vrbie, Lipt. Mara v rozsahu 13 strán.

V zborníku *Liptov* jazykovedca zaujme aj rozhľadená štúdia V. Uhlára *Pôvod názvov obcí v liptovskej zátopovej oblasti,* ktorú redakcia zaradila medzi príspevky o histórii (str. 163—172). Bez nadsadzovania ju možno označiť za cenný prínos v oblasti toponomastiky.

A. Ferenčíková

L. Hosák — R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*, A—L, Praha 1970, 573 strán

Výsledkom užitočnej spolupráce dvoch známych českých onomastikov, historika a jazykovedca, je historický a výkladový slovník moravských a sliezskych miestnych názvov. Slovník obsahuje názvy obcí, osád, významnejších samôt, dôležitejších častí obcí, ale aj názvy zaniknutých osád a názvy hradov.

Heslovým slovom je vždy názov z roku 1935, na súčasné názvy sa iba odkazuje. Takýto postup vyplýva zo skutočnosti, že posledné desaťročia sú charakterizované veľkým pohybom v názvosloví.

Heslová stať sa člení na šesť častí. V prvej časti je charakteristika sídliska a jeho presná lokalizácia, v druhej historické doklady názvu. Potom sa uvádzajú údaje o historickom administratívnom začlenení, o spustnutí, resp. o obnovení osady, hospodárske dejiny, národnostné zloženie obyvateľstva, patrocínium kostola, dejiny cirkvi a pod. Štvrtá časť obsahuje ľudovú, nárečovú podobu názvu, jeho gramatickú charakteristiku, tvary v niektorých nepriamych pádoch, odvodené prídavné meno a obyvateľské meno v nárečovej podobe. V niektorých heslách sú aj údaje o miestnom nárečí, ak sa nimi vysvetľuje nárečová podoba alebo historicky doložené podoby názvu. Nasleduje etymologický výklad názvu (základu i prípony), formálne a významové zmeny názvu, vzťah nemeckej podoby, resp. nemeckého názvu k českému, odkazy na paralely a bibliografické údaje. V závere hesla sa bez výkladov uvádzajú názvy samôt z katastra obce, niektoré historické názvy častí obce, ulíc a chotárne názvy, ktoré môžu mať vzťah k názvu obce, k miestnym dejinám, alebo majú význam pre dialektológiu.

Úvodná časť prvého zväzku obsahuje historický prehľad výskumov moravskej a sliezskej toponymie, metodické poznámky k slovníku a bohatý zoznam využitých pôvodných i vydaných prameňov, lexikonov, máp a časopisov a súpis onomastickej, ale aj špeciálne jazykovednej a dialektologickej literatúry.

Po päťzväzkovom P r o f o u s o v o m diele *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny,* ktoré vyšlo v rokoch 1947—1960, úprimne vítame aj Hosákovo a Šrámkovo dielo *Místní jména na Moravě a ve Slezsku.* Je to dielo, ktoré inšpiruje a povzbudzuje, lebo okrem pohľadu na moravskú a sliezsku toponymiu prináša aj kvalifikované výklady názvov, ktoré sú aj z hľadiska výskumu slovenskej toponymie zaujímavé a vo viacerých smeroch podnetné. O podobnom spracovaní slovenskej toponymie možno zatiaľ iba uvažovať. Reálnymi sa úvahy môžu stať po vydaní pripravovaného slovenského diplomatára a slovenského regestára.

M. Majtán

L. I. Rojzenzon — A. M. Bušuj, *Materialy k obščej bibliografii po voprosam frazeologii*, vypusk II, Samarkand 1970, 290 strán

Už *Materialy k obščej bibliografii po voprosam frazeologii* od L. I. Rojzenzona a M. A. Peklera, ktoré vyšli ako dodatok k zborníku Voprosy frazeologii (Taškent 1965, 147—244) a obsahovali 1507 bibliografických jednotiek spolu s registrom autorov frazeologických štúdií, vyvolali veľký ohlas u všetkých záujemcov o frazeologickú problematiku. Teraz dostávame od pracovníkov samarkandského frazeologického centra rovnomenné pokračovanie tejto bibliografie. Spolupracovníkom L. I. Rojzenzona bol pri zostavovaní tohto 2. zväzku A. M. Bušuj. Nový zväzok je podstatne rozsiahlejší ako prvý; má až 2753 bibliografických jednotiek a okrem toho index autorov frazeologických štúdií (1600 mien aj s odkazom na číslo bibliografickej jednotky), ďalej index spisovateľov, zborníkov a kníh (umeleckých alebo vedeckých), v ktorých sa robil rozbor frazeologických zvratov, a napokon aj register jazykov, ktorých frazeológia sa v bibliograficky zachytených jednotkách spracúva.

Bibliografia sústavne zachytáva produkciu rokov 1963—1969, ale ako upozorňujú zostavovatelia v úvode a ako je zrejmé aj zo samého obsahu, dostali sa do nej aj také práce z predchádzajúcich období, ktoré sa pre svoju neprístupnosť, nedopatrením alebo z iných dôvodov nedostali do 1. zväzku. Z toho vidieť, že 2. zväzok *Materialov* je nielen pokračovaním, ale i doplnením a zároveň kvalitatívnym rozvinutím a obohatením 1. zväzku.

Aj tematické členenie 2. zväzku je precíznejšie ako v 1. zväzku. Proti 25 okruhom 1. zväzku je tu 29 tematických okruhov. Nejde len o jednoduché rozšírenie počtu častí. Celá bibliografia je koncipovaná po novom. Iba niekoľko tematických okruhov sa v obidvoch zväzkoch kryje. Rozvoj frazeológie ako osobitnej jazykovednej disciplíny a výskum nových dimenzií frazeologických jednotiek si vynútili vydeliť ako osobitné okruhy napríklad tieto oblasti: metódy výskumu frazeológie, relevantné príznaky frazeologických jednotiek, synonymita vo frazeológii, antonymia vo frazeológii, charakteristika frazeológie jednotlivých jazykov, teória frazeologizácie, paremiológia atď. Každý z 29 okruhov sa pritom ďalej rozčleňuje (niektoré na veľké množstvo podkapitol). V porovnaní s 1. zväzkom sa zdokonalilo aj spracovanie jednotlivých bibliografických jednotiek. Popri základných bibliografických údajoch nachádzame v nich upozornenie, v akom jazyku je daná štúdia publikovaná (pravdaže, okrem štúdií v ruštine, ukrajinčine, bieloruštine a niektorých príbuzných jazykoch). Pri mnohých bibliografických jednotkách je aj krátka anotácia. Informatívna hodnota každej bibliografickej jednotky sa tým zvyšuje a celá bibliografia je o to cennejšia.

Osobitne treba vyzdvihnúť široký záber pri zostavovaní tejto bibliografie. Podobne ako v 1. zväzku aj tu dominujú práce sovietskych bádateľov. Zachytené sú nielen časopisecky, knižne alebo v zborníkoch publikované práce sovietskych odborníkov na frazeológiu, ale aj početné nepublikované kandidátske a doktorské dizertačné práce, resp. aj tzv. autoreferáty o kandidátskych a doktorských dizertačných prácach. Bibliografia však oveľa širšie ako 1. zväzok zachytáva aj zahraničnú vedeckú produkciu z tejto oblasti. Zaznamenáva frazeologické práce hádam z celého sveta, a to ako zásadné teoretické štúdie, tak aj drobné poznámky dotýkajúce sa frazeológie iba okrajovo alebo vysvetľujúce

význam, etymológiu, preklady jednotlivých frazeologických výrazov. Druhý zväzok *Materialov* sa takto stáva nielen vhodnou pomôckou pri štúdiu frazeológie, ale aj obrazom rozvoja frazeológie a jej smerov v jazykovede jednotlivých štátov či rozličných lingvistických škôl.

Materialy môžu mať ešte jednu závažnú funkciu pri rozvoji našej alebo hociktorej inej národnej frazeológie. Keďže zachytávajú výsledky štúdia frazeológie jazykov najrozličnejších typov, môžu byť v mnohých smeroch priamym impulzom pre skúmanie doteraz zanedbávaných aspektov našej frazeológie.

Ako je v *Materialoch* zachytená naša frazeologická literatúra? Môžeme konštatovať, že vcelku dobre. V situácii, keď sa slovenskej frazeológii nevenovala sústavne väčšia pozornosť, je 18 bibliografických jednotiek od 14 autorov dobrým obrazom slovenskej frazeologickej literatúry; pravda, to nie je z našej frazeologickej produkcie uvedených rokov všetko. Chýbajú napr. niektoré poznámky a štúdie E. Smieškovej i niektoré ďalšie. Celkovo sa však podáva spoľahlivá informácia o výsledkoch slovenskej frazeológie. Len v indexe jazykov došlo pri slovenčine (str. 287) k zámene slovenského a slovinského jazyka: miešajú sa tu údaje o slovenských a slovinských frazeologických prácach. Možno to vysvetliť iba nedopatrením pri zostavovaní indexu, lebo základné údaje v jednotlivých bibliografických jednotkách sú správne.

Na záver treba povedať, že bibliografia frazeológie je zásluhou samarkandských frazeológov tak spracovaná ako máloktorá iná jazykovedná oblasť, hoci sa frazeológia konštituovala ako jedna z posledných jazykovedných disciplín. Ostáva nám len želať si, aby prof. L. I. Rojzenzon s kolektívom svojich spolupracovníkov aj naďalej vykonával túto záslužnú prácu, takú potrebnú pre rozvoj celej frazeológie. Nám zasa ostáva povinnosť informovať jeho pracovisko o výsledkoch slovenskej frazeológie, a tak aspoň maličkým podielom prispieť k ďalšiemu rozvoju tohto diela. Úžitok bude potom obojstranný.

J. Mlacek

ROZLIČNOSTI

Kovboj, ale liftboy, playboy. — Na stránkach tohto časopisu sme venovali pozornosť otázke písania a výslovnosti slova *cowboy* (*K pravopisu a výslovnosti slova* cowboy, SR 29, 1964, 184—185). Na rozdiel od *Slovníka slovenského jazyka* I, Bratislava 1959, 178, ktorý uvádza podobu *cowboy* s výslovnosťou „kauboj" alebo „kovboj", sme konštatovali, že sa v dnešnom jazyku začína prevažne používať výslovnostná a pravopisná podoba *kovboj*. V *Slovníku cudzích slov* od S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra (3., zrevid. vyd., Bratislava 1970) sa popri podobe *cowboy* a *cowboyka* zaznamenávajú ako rovnocenné už aj formy *kovboj* a *kovbojka*. Po odstupe niekoľkých rokov je pomer foriem *cowboy, cowboyka* a *kovboj, kovbojka* v prospech druhých foriem ešte evidentnejší, o čom sa možno presvedčiť v tlačených jazykových prejavoch (najmä v populárnych časopisoch), ale aj inde, napr. v titulkoch filmov a pod. S výslovnosťou „kauboj", uvádzanou ešte v Slovníku slovenského jazyka, sa už v Slovníku cudzích slov zrejme neráta, lebo niet o nej zmienky.

Zloženým slovom toho istého typu, ako je slovo *kovboj* (v ďalšom používame len túto novšiu pravopisnú podobu), je aj slovo *liftboy*. Zaznamenáva sa v *Slovníku slovenského jazyka* II, Bratislava 1960, 44, ako aj v Slovníku cudzích slov, a to iba v pôvodnej pravopisnej (anglickej) podobe. O slove *liftboy* môžeme povedať, že nezdomácnelo do tej miery ako slovo *kovboj*. Príčinu vidíme hlavne v tom, že popri slove *lift*, ktoré tvorí prvú časť slova *liftboy*, sa v spisovnej slovenčine používa ako synonymum pomenovania *výťah*, pričom domáce pomenovanie má charakter bezpríznakového, neutrálneho a či nocionálneho pomenovania, kým slovo *lift* nadobudlo hovorový ráz. Ako hovorové sa označuje toto slovo v obidvoch citovaných slovníkoch. Okrem toho zamestnanie *liftboya* („človeka, ktorý obsluhuje výťah", ako sa slovo *liftboy* vysvetľuje v Slovníku slovenského jazyka, alebo toho, „kto obsluhuje výťah", ako sa slovo *liftboy* vysvetľuje v Slovníku cudzích slov) nebolo u nás donedávna prakticky ani známe. Iba novšie sa už aj u nás vyskytujú osoby, ktoré z povolania obsluhujú výťahy, pričom sa na ich označenie začalo používať domáce pomenovanie *obsluhovač výťahu (obsluhovačka výťahu)*. Tieto pomenovania sa vžili azda aj preto, že obsluhu výťahu vykonávajú nie iba mladé osoby mužského pohlavia, ako na to ukazuje pôvodný sklad slova *liftboy* v angličtine.

Najnovším slovom tejto skupiny je výraz *playboy* ako označenie „nového typu" milovníka žien zo západných milionárskych a multimilionárskych kruhov. Pokiaľ sme mali možnosť sledovať používanie tohto slova v našej tlači, možno povedať, že sa používa dosiaľ iba v pôvodnej grafickej podobe. Podobne je to aj vo filmových titulkoch, napr. najnovšie v titulkoch filmu Zelený lukostrelec. Istým momentom, ktorý má a nesporne aj bude mať vplyv na udržanie pôvod-

nej grafickej podoby pri tomto slove v spisovnej slovenčine, je zaiste to, že vychádza časopis, v ktorého názve je práve slovo *playboy*. Keďže názvy cudzích časopisov sa uvádzajú vždy v pôvodnej pravopisnej podobe, napr. *New York Herald Tribune, Paris Soir, Le Monde, Zycie Warszawy, Financial Times, Manchester Guardian,* alebo v prepise z iných pravopisných sústav, napr. *Krasnaja Zvezda, Žen-min-ž'pao, Asahi šinbun, Al Ahrám* (pozri môj príspevok *O zdomácnených a nezdomácnených cudzích vlastných menách v spisovnej slovenčine,* SR 25, 1960, 50—51), aj názov časopisu *Playboy* sa používa len v pôvodnej pravopisnej podobe.

Nakoniec treba uviesť, že slovo *kovboj* je síce svojím pôvodom zložené slovo, ale tento pôvod si bežní používatelia jazyka neuvedomujú (okrem tých, ktorí majú dôkladné historické vedomosti z angličtiny). Je to zrejme preto, že slovo *cow,* resp. *kov* sa v spisovnej slovenčine nepoužíva ako samostatné slovo, čím by sa upevňovalo vedomie zloženosti slova *kovboj (cowboy).* Pri slovách *liftboy* a *playboy* je situácia iná. Vedomie zloženosti týchto slov, resp. prinajmenšom akéhosi vnútorného členenia sa tu posilňuje práve tým, že sa popri slovách *liftboy* a *playboy* používajú samostatne, aj keď dosť obmedzene, prvé časti týchto slov. O slove *lift* sme už hovorili. Slovo *play* sa používa v športe ako zvolanie pri začiatku hry v tenise, v stolnom tenise a vo volejbale, že sa hra opäť začína (pozri *Slovník slovenského jazyka III,* Bratislava 1963, 85 a Slovník cudzích slov, 859—860). Známe je slovo *play* aj z lexikálneho citátu *fair play* s významom „slušná hra" alebo v prenesenom význame „čestný postoj" (pozri v SSJ III na cit. mieste).

Slovo *playboy* sa v doterajších našich slovníkoch nezaznamenáva. Bude potrebné tak urobiť v novších slovníkoch, aby používatelia jazyka nemali ťažkosti pri jeho písaní.

L. Dvonč

OPRAVY

Prosíme čitateľov, aby si na str. 286 v príspevku K. Buzássyovej opravili nesprávne spojenie „hlinových plátů" na *litinových plátů.*

Podobne v príspevku J. Laukovej treba na str. 292 v tabuľke v druhom stĺpci opraviť značku pre reč rozprávača. Namiesto chybného „RP" má byť *RR.* V treťom stĺpci je značka *RP* správna.

Na str. 299 v nadpise štúdie je chybne vysádzané meno autora. Je ním nie „Ján Daruľa", ale *Ján Doruľa.*

Redakcia

RESUMÉ

J. Doruľa, Z histórie slova rab v slovenčine (Aus der Geschichte des Wortes rab im Slowakischen). — Im Artikel wird vor allem die Bedeutungsentwicklung des slowakischen Wortes *rab (rob)* auf Grund des in älteren Texten (16.—18. Jh.), in den Mundarten und in der Schriftsprache belegten Sprachmaterials erläutert. Es werden auch gewisse Zusammenhänge mit der Entwicklung im Magyarischen festgestellt, so dass auch das Wort *rab (rob)* und seine Bedeutungsentwicklung in beiden Sprachen, teilweise auch im Rahmen des Themas slowakisch-magyarische Sprachbeziehungen behandelt werden kann.

M. Hayeková, Neznámy slovník Petra Tvrdého (Ein unbekanntes Wörterbuch von Peter Tvrdý). — P. Tvrdý, vor 120 Jahren geboren, wirkte als Professor der klassischen Philologie lange Jahre an Mittelschulen in Russland. Was alles er in Russland geschrieben hat — ist bis heute unbekannt geblieben. Aber sehr bekannt und beliebt war sein Lateinisch-slowakisches Wörterbuch, schon in der Slowakei entstanden. Sein Lebenswerk, ein *Russich-slowakisches Wörterbuch,* das er in hohem Alter geschrieben hatte, blieb im Manuskript. Das Werk befindet sich im Literarischen Archiv der Matica Slovenská in Martin und wir haben unsere Öffentlichkeit auf dieses interessante Werk aufmerksam gemacht.

J. Jacko, Pravopis a skloňovanie niektorých mexických miestnych mien (Rechtschreibung und Deklination einiger mexikanischer lokaler Namen). — Entsprechend der Schreibweise einiger geographischer Fremdenamen nach der heimischen und ursprünglichen Rechtschreibung *(Kanada — Canada)* sollte auch in lokaler Benennung *Leon* eine Doppelform akzeptiert werden: *Leon — León.* Für die lokale Benennung *Toluca* schlagen wir die ursprüngliche Form im Nominativ vor. In allen anderen Fällen passen wir die Rechtschreibung der Aussprache an und sie sollte nach dem Deklinationsmuster *žena* dekliniert und geschrieben werden: *(z) Toluky, (k) Toluke, (na) Toluku, (o) Toluke, (za) Tolukou.*

J. Liška, Problémy procesu rečovej komunikácie pri poruchách výslovnosti (Problems in Speech Communication with Articulatory Disorders). — This paper discusses these problems from the point of view of phonetics, phonology, the speech communication process and psychology.

In normal language learning in children since the babbling stage a correlation between speech sounds and the taction-kinesthesis (and their feedback) is being established. Both these activities are closely related to visual activity. We asume that both phonemic (phonological) system and the kinesthetic function as equal in children's language. They form a unity — we may call it „suprasystem" — when completed with the visual system. There must be a perfect automatic coordination of these systems if the language is to work normally. Phonemes, kinemes and visuemes function as fundamental units in these systems.

The articulation disorders which are phonetic in character do not have such bad effects as those which cause phonemic (phonological) change in the standard system.

The phonological system of the Standard Slovak is not affected for instance by the change of the Standard Slovak alveolar *s* into addental *s*. But this might not be the case in some other languages. In English the substitution of the dental-alveolar *s* sound by the addental (s) means also change in the phonological (phonemic) system of the language bringing confusion with the phoneme (θ). In this case there is no distinction between the words *sick — thick [sik — θik], pass — path [pa:s — pa:θ].*

From the point of view of the speech communication process during the transmission of the distorted speech signal — that means during coding and decoding —

a more complicated situation arises than during transmitting a normal signal. More operations (processes) have to be done in the same time unit, because the transformation of system A (= normal) into system B (= vith articulation disorders) and B into A system takes place. Here the information (message) might be interfered with, disrupted and even altered.

This might lead to B's CNS becoming exhausted and inervated much sooner than is usual with the normal individual of the A system. A tension arises inside the source B which leads either to passivity and resignation or to irritation and agressivness. This tension may be increased by a further tension between the source B and the receiver A.

Such unpleasant possibilities must make us realise that articulation therapy is not only the teaching of the correct production of individual sounds, but also inevitably include the rehabilitation of the whole personality, his psychical state and character, as well as his social adjustment. It also includes teaching the community through education how to keep in communication with individuals who have articulatory disorders.

Similar, though not quite identical problems might arise with people speaking both the Standard Slovak and a dialect. Interference of two or more systems is lesser the sooner children acquire them. The pre-school age seems to be the most favourable according to the author. In the meantime, the individuals coming from the Eastern Slovak area are handicapped when speaking Standard Slovak.

M. Marsinová, Denominatíva s odlukovým významom „zbaviť, odstrániť" (Denominative mit der Bedeutung „etwas abschaffen, beseitigen"). — Diese Gruppe von Verba zeigt sich in der heutigen slowakischen Schriftsprache als produktiv. Es handelt sich besonders um Fachausdrücke, die vor unseren Augen gebildet werden. In diesem Beitrag werden zwei Ableitungsmodelle und ihre Regeln festgestellt. Manche Abweichungen, die in der Praxis vorkommen, lassen sich meist durch den Einfluss der tschechischen Fachterminologie oder Analogie erörtern. Es ist auch zu beobachten, dass die fremden Verba durch heimische Formen ersetzt werden, da durch diese Formen auch der Gegensatz des Verbalaspekts ausgedrückt werden kann, was für das slawische Verb typisch ist, z. B.: *dezoxydovať* perf. u. imperf. („desoxydieren") → *odkysličiť* perf. + *odkysličovať* impf. („entsäuern").

M. Marsinová, Nominatív plurálu v type „sudca" (Nominativ Pluralis des Deklinationstypus „sudca"). — In den neuesten Handbüchern der slowakischen Sprache werden bei dem Deklinationstypus „sudca" zwei Ausnahmen, *záujemci* u. *výherci* angeführt, während alle anderen Substantiva dieses Typus mit der Nominativendung *-ovia (sudcovia)* kodifiziert sind. In diesem Beitrag wird gezeigt, dass 1. die Deklinationsregel dieses Typus seit mehr als hundert Jahren in allen slowakischen Grammatiken fest, ohne Ausnahmen steht; 2. die Endung *-i* in der Publizistik auch bei anderen Substantiva vorkommt, wo sie als Fehler gewertet wird; 3. der Neologismus *záujemca* (r Interessent), eine Entlehnung aus dem Tschechischen, auch die Form des N. Pl. ins Slowakische mitgebracht hat. Da diese Entlehnung schon heimisch wurde, zeigt es sich als nötig, sie nach dem slowakischen Deklinationstypus zu biegen. Die andere Ausnahme „výherci" (Gewinner) hat ihre Form dem verwandtem Wort *herec — herci* unberechtigt entnommen, da dieses Substantivum zu einem anderen Deklinationstypus gehört.

Š. Ondruš, Význam a pôvod slov báň — baňa (Bedeutung und Ursprung der slowakischen Wörter báň „Hieb" — baňa „Bergwerk"). — Die Ableitungsbeziehung zwischen *Hieb — hauen, (Holz-) Schlag — schlagen,* zwischen lett. *bliznis* „Hieb" — *bliezt* „schlagen" führt zur Feststellung, dass das mittelslowakische *báň* „Hieb", bzw. ursl. *banъ* aus dem ursl. Zeitwort *batati* „schlagen" abgeleitet worden ist: *batati* „schlagen" → *bat-n-i-* > *banъ* „Hieb". Die Ableitungsbeziehung zwischen dem litt. *perene, pirtis* „Baden, Bad" und *perti* „schlagen", zwischen dem lett. *periens, pirts* „Baden, Bad" und *pert* „schlagen" führt zur Feststellung, dass das ursl. *baňa* „Bad" aus dem ursl. Zeitwort *batati* „schlagen" abgeleitet worden ist: *batati* „schlagen" → *bat-n-ia* > *baňa* „Bad". Wir setzen voraus, dass das ursl. Lexem *baňa, banъ* ursprünglich eine allgemeine Bedeutung trug, d. h. eine Stelle, wo etwas geschlagen, gehaut wird, bezeichnete. Diese allgemeine Bedeutung wurde in den slawischen

Sprachen auf verschiedene Weise konkretisiert: 1. Stelle, wo Bäume geschlagen, gehaut werden: mittelslowakisch *báň* „Hieb"; 2. Stelle, wo Erz, Kohle gehaut wird: slowakisch *baňa* „Bergwerk"; 3. Stelle, wo Leute (mit dem Badequast im Wasser) geschlagen, gebadet werden: süd-ostslavisch *baňa* „Bad". Die bisherige Etymologie, nach der slaw. *baňa* ein Lehnwort aus dem griech. *balaneion*, bzw. lat. *balneum* sei, finden wir falsch.

Š. Ondruš, Pôvod slovesa vravieť (Ursprung des slowak. Zeitworts vravieť „reden, sprechen". — Auf Grund der semantischen Feststellung, dass verba dicendi nicht nur mit den transitiven, sondern auch mit den intransitiven, primären Bewegungszeitwörtern in der Entsprechungsbeziehung stehen (vgl. türk. *gitmek* „gehen" — *dikine gitmek* „widersprechen", russ. *koltať* „hinken, bewegen" — „sprechen, reden", lit. *bliaukti* „laufen" — „unanständige Rede führen usw.) stellen wir fest, dass das slowak. Zeitwort nicht nur mit dem bulg. dialekt. *vrevja* „sage, spreche" *vrevež* „Gespräch", bulg. *vrjava* „šum ot govorene", *vrevim* „spreche", sondern auch mit dem südslaw. *vrvěti* „gehen" in der genetischen Beziehung steht: bulg. *vŭrvja*, maked. *vrvi* „gehen", serbokroat. *vrvjeti, vrvljeti* „wohin strömen, wimmeln", slowen. *vrveti* „vimmeln". Die Ablautsvarianten *vorv-, verv-, vŭrv-* stellen keine Hindernisse für die genetische Identifizierung der angeführten slowakischen und südslawischen Zeitwörtern dar.

A. Pršo, Predložka *u* v miestnom význame v staršej slovenčine (Die Präposition *u* in lokaler Bedeutung im älteren Slowakischen). — Die präpositionalen Flurnamen des Typs *u vŕby* (an der Weide), *u studničky* (an der Quelle), die im 16-ten und in der ersten Hälfte des 17-ten Jahrhunderts regelmässig belegt sind und teilweise bis heute gebraucht werden, beweisen, dass im älteren Slowakischen die Präposition *u* in lokaler Bedeutung existierte. Ihr Verschwinden ist im 17-ten Jahrhundert aufgetreten, wie es ein quantitativer Abbruch im Verhältnis der Präpositionen *u* und *pri* in Flurnamen bezeugt. Aus dem Vergleich mehrerer Schriften geht hervor, dass das erwähnte Verschwinden auf dem Gebiet der Slowakei etappenweise vor sich ging: im Mittelslowakischen vermutlich in der ersten Hälfte des 17-ten Jahrhunderts, im trenčinischen Dialekt erst in der zweiten Hälfte. Im Dialekt des Gebietes Záhorie existiert die Präposition *u* in lokaler Bedeutung bis zu heutigen Tagen. Die Präposition *u* in lokaler Bedeutung ist also Ergebnis der immanenten Entwicklung des Slowakischen und zugleich ist sie ein Bestandteil des allgemeinslawischen Wortschatzes.

J. Sabol, Pomer jednotlivých typov konsonantických skupín. (The Ratio of Consonant Cluster Types in Slovak). — In literaty Slovak, the intervocalic position is undisputably dominant among consonant clusters. Consonant clusters in the absolute beginning and the absolute end of the word occur predominantly in words of lower syllabicity. Thus the increase in syllabicity of words is accompanied by the increase in the predictability of the intervocalic position of consonant clusters. The lowest, i. e. the two-member consonant cluster, is absolutely predominant in the three investigated positions in the word $<\#C_1 \ldots C_nV\text{-}, \text{-}VC_1 \ldots C_nV\text{-}, \text{-}VC_1 \ldots C_n\#>$.

K. Svoboda, O souřadném a několikanásobném přísudku (On the Coordinate and Multiple Predicate). — The difference between a coordinate predicate and a multiple predicate is explained with regard to the denotate. If two or more verbs denote different parts of the denotate they can form a coordinate predicate. If they denote the same part of the denotate we have to do with a multiple predicate. The verbs form a coordinate predicate only in case several verbs denoting different parts of the denotate refer as a whole (in one compound predicative act) to one subject. If they refer to the subject seperately (in several predicative acts) the result is a composite sentence, though on the periphery of this concept. Nevertheless, one-member clauses (constructions) can also form a loose whole, i. e. a composite sentence, or a compact whole, i. e. one simple sentence.

INDEX K 36. ROČNÍKU SR

Kurzívou sú vysádzané názvy recenzovaných publikácií a slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska. Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

akcelerácia v stavbe románu Pole neorané 291—298

báň — baňa, význam a pôvod 12—19

biatlón, pravopis a výslovnosť 374—376

bibliografia: prác J. Mistríka za r. 1953—1970 113—124; *S. Mazúr, personálna bibliografia*, zost. J. Repčák, správa 202; L. Dvonč, *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1961—65*, recenzia 319—320; práce o slovenčine publikované v ZSSR v r. 1960—1970 376—379; práce o slovenskej frazeológii v sovietskej bibliografii 387—388

Boleráz a pod. miestne názvy: skloňovanie 152—160

„bronzový medailista" = *držiteľ bronzovej medaily* 61—62

Bušuj A. M., p. Rojzenzon

bytové jadro, význam a používanie 332—334

citoslovcia v systéme slovných druhov 28—32

cudzie slová: pravopis a výslovnosť slov *džudo, džudista* 63—64; pravopis a výslovnosť slov zakončených na *-on, -ón* 374—376; pravopis slov *kovboj, liftboy, playboy* 389—390

častice v systéme slovných druhov 28—32

Čeklís a pod. miestne názvy, skloňovanie 152—160

červenokrížsky, tvorenie a používanie 182—184

čeština: o potrebe konfrontačného výskumu slovenčiny a češtiny 209—215; nom. pl. v type *soudce* 79—85; *doska, platňa, tabuľa* v češtine a slovenčine 284—291; ustálené spojenia so slovom *jazyk* v slovenčine a v češtine 348—361; *Slovník spisovného jazyka českého IV*, recenzia 325—329; F. Svěrák, *Brněnská mluva*, recenzia 329—331; L. Hosák — A. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*, A—L, rec. 386

číslovka, číslovky: P. Ondrus, *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine*, recenzia 268—270

dejiny slovenského jazyka: J. Ružička, *Spisovná slovenčina v Československu*, recenzia 263—268; názory J. Vlčka na spisovnú slovenčinu a jej vývin 337—348

denominatíva slovesné: s odlukovým významom „zbaviť, odstrániť" 20—27; *očierniť — očierňovať* 60—61; *spochybniť — spochybňovať* 203—204; *tmiť sa, zotmiť sa*, nie *„zotmieť sa"* 370—374

dialektológia: výskum a atlasové spracovanie slovotvornej stránky slovenských nárečí 3—12; F. Svěrák, *Brněnská mluva*, recenzia 329—331; nárečové štúdie v krajovom zborníku Liptov 384—385

divúci, význam a používanie 62—63

doska, české ekvivalenty slova 284—291

Dvonč L., *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1961—65*, recenzia 319—320

džudo, džudista (džudistka), džudistický, pravopis a výslovnosť 63—64

etymológia: *báň — baňa* 12—19; *vravieť* 273—284; *rab* 299—305· slovenský etymologický slovník R. Skotnického 312—316

fonetika a fonológia: O. Kajanová-Schulzová, *Úvod do fonetiky slovenčiny*, recenzia 48—51; pomer jednotlivých typov konsonantických skupín v slovenčine 71—78; problémy procesu rečovej komunikácie pri poruchách výslovnosti 129—138

Formánková V., p. Jedlička A.

frazeológia: v diele J. Štrassera *Odriekanie* 235—241; ustálené spojenia: *div divúci* 62—63; so slovom *jazyk* v slovenčine a v češtine 348—361; L. I. Rojzenzon — A. M. Bušuj, *Materialy k obščej bibliografii po voprosam frazeologii*, vypusk II, recenzia 387—388

frekvencia konsonantických skupín v slovenčine 71—78

front — „fronta", význam, rod a skloňovanie 205—206

genitív, sg. mask. na *-a/-u* 39—42

Hála B., nekrológ 46—47

Hattala M., konferencia o jeho diele, správa 125—127

hodiť, pohadzovať vo význame „hovoriť, povedať" 274—276

Hosák L. — Šrámek R., *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* I, A—L, recenzia 386

hybaj (ho), význam, používanie a slovnodruhová povaha výrazu 241—244

chotárne názvy zo Slovenska v diele F. Pestyho 186—188

interpunkcia: v Kalinčiakovej próze 167—168

jadro, význam a používanie slova v spojeniach *zdravé jadro, bytové jadro* 332—334
jazyk, ustálené spojenia so slovom *jazyk* v slovenčine a v češtine 348—361
jazyk: časopisu Slovenský Peňažník 98—107
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV: správa o činnosti za rok 1970 317—319
Jedlička A. — Formánková V. — Rejmánková M., *Základy české* stylistiky, recenzia 198—202
„judo, judista" = *džudo, džudista* 63—64
Kajanová-Schulzová O., *Úvod do fonetiky slovenčiny*, recenzia 48—51
koľkodňový, príd. mená tohto typu 335—336
kompozícia: v diele F. Kráľa *Stretnutie* 228—234; akcelerácia v stavbe románu P. Jilemnického *Pole neorané* 291—298; J. Mistrík, *Kompozícia jazykového prejavu*, recenzia 320—323
kondicionál, prítomný a minulý, používanie v slovenčine 38—39
konferencia, konferencie: o diele M. Hattalu, správa 125—127; III. slovenská onomastická konferencia, správa 185—186
konfrontačný výskum slovenčiny a češtiny: 209—215; nom. pl. v type *sudca* v slov. a češ. 79—85; české ekvivalenty slov *doska, platňa* a *tabuľa* 284—291; ustálené spojenia so slovom *jazyk* v slov. a v češ. 348—361
konsonant, konsonanty: pomer jednotlivých typov konsonantických skupín v slovenčine 71—78
korál, korále, tvary a význam 43—45
„kostýmkový oblek" = *kostýmčekové šaty* 128
Kotvan I., *Rukopisy univerzitnej knižnice v Bratislave*, recenzia 323—325
kovboj, pravopis slova 389—390
kvantita, v slovesách typu *očierniť — očierňovať* 60—61
lebo, nesprávne používanie v spojení *nie preto, lebo by* 138—142
León, pravopis 108—111
Letopis Pamätníka slovenskej literatúry 1970, recenzia 383—384
lexikológia a lexikografia: spracovanie rusko-slovenského slovníka P. Tvrdého 176—181; *Veľký rusko-slovenský slovník* IV—V, recenzia 192—198; spracovanie slov *doska, platňa, tabuľa* v česko-slovenskom slovníku 284—291; slovenský etymologický slovník R. Skotnického 312—316; *Slovník spisovného jazyka českého* IV, recenzia 325—329
liftboy, význam a pravopis 389—390
Liptov, krajový zborník, recenzia časti o jazyku 384—385
lok. sg. v názvoch typu *Boleráz* 152—160
Mazúr S., Personálna bibliografia, zostavil J. Repčák, správa 202
medailista, význam a používanie 61—62
Meriggi B., nekrológ 124—125
mestská reč: p. Svěrák
México / Mexiko, pravopis a používanie 108—111
miestne mená: v Slovníku slovenského jazyka 89—93; preberanie z nemčiny 93—98; pravopis a skloňovanie mexických názvov 108—111; chotárne názvy v diele F. Pestyho 186—188; z pomenovaní etnických skupín 252—260; skloňovanie názvu *Sapporo* 271—272
Miko F., *Text a štýl*, recenzia 56—58
Mistrík J., *Štylistika slovenského jazyka*, recenzia 52—56; zhodnotenie jeho práce pri príležitosti päťdesiatych narodenín 112—113; súpis jeho prác za roky 1953—1970 113—124; *Kompozícia jazykového prejavu*, recenzia 320—323
morfológia, p. tvaroslovie
nárečie, nárečia, p. dialektológia
niežeby, používanie 138—142
nominatív: pl. v type *sudca* 79—85
Novomeský L. o slovenčine 215—228
očierniť — očierňovať, nie „očerňovať" 60—61
odborný štýl v časopise Slovenský Peňažník 169—175
Ondrus P., *Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine*, recenzia 268—270
onomastika: správa o III. slovenskej onomastickej konferencii 185—186; výskum slovenských chotárnych názvov a F. Pestyho *Helységnévtár* 186—188; prezývky v literárnom diele B. Slančíkovej-Timravy 305—312; publikácia o *miestnych menách na Morave a v Sliezsku* 386
ortoepia, p. výslovnosť
pentatlón, pravopis a výslovnosť 374—376
platca, nom. pl. 79—85
platňa, české ekvivalenty 284—291
playboy, pravopis 389—390
poď (ho), význam, používanie a slovnodruhová povaha 241—244
podmieňovací spôsob, p. kondicionál
podstatné meno, p. tvaroslovie
poruchy výslovnosti 129—138
posvetle, význam, používanie a pravopis 334—335
potme, význam a používanie 334—335
povidne, nie „po vidne" — význam, používanie a pravopis 334—335
pravopis: mexické miestne názvy 108—111; v Kalinčiakovej próze 160—169;

príslovie *potme, povidne* 334—335; *biatlón* a *pentatlón* 374—376; *kovboj, liftboy* a *playboy* 389—390
predložka, predložky: v systéme slovných druhov 28—32; *u* v miestnom význame v staršej slovenčine 361—369
prezývky: v literárnom diele Timravy 305—312
prídavné meno, prídavné mená: zložené typu *červenokrížsky* 182—184; typu *koľkodňový* 335—336
prísudok: viacnásobný 33—38, 245—252
Pueblo, pravopis 108—111
rab (rabstvo), história slova 299—305
radok, význam a hodnotenie 85—89
rečová komunikácia, jej problémy pri poruchách výslovnosti 129—138
Rejmánková M., p. Jedlička A.
Rojzenzon L. I. — Bušuj A. M., *Materialy k obščej bibliografii po voprosam frazeologii,* vypusk II, recenzia 387—388
Ružička J., *Spisovná slovenčina v Československu,* recenzia 263—268
Rýn, Rhein, používanie 95—96
Sapporo, skloňovanie 271—272
Sekule, skloňovanie 257—259
skloňovanie: slova *korále* 43—45; mexických miestnych mien 108—111; muž. neživ. podst. mien typu *Boleráz* 152—160; slova *front* 205—206; názvu *Sapporo* 271—272; názov typu *Vlachy* a *Nemce* 252—260
slovakistika: KSČ a rozvoj slovakistiky 65—71; o potrebe konfrontačného výskumu slovenčiny a češtiny 209—215; v ZSSR 376—379; v Maďarsku 379—382; v NDR 382—383
slovenčina: KSČ a rozvoj slovakistiky 65—71; L. Novomeský o nej 215—228; J. Ružička, *Spisovná slovenčina v Československu,* recenzia 263—268; ustálené spojenia so slovom *jazyk* 348—361; predložka *u* v miestnom význame v staršej slov. 361—369
Slovenský Peňažník: jazyk časopisu 98—107; prvky odborného štýlu v jeho príspevkoch 169—175
sloveso, slovesá: denominatíva s odlukovým významom „zbaviť, odstrániť" 20—27; tvorenie, význam a používanie slovies *očierniť — očierňovať* 60—61; *spochybniť / spochybňovať* 203—204; *tmiť sa — zotmieť sa* 370—374; otázky vidu slovenských slovies 189—191
slovinčina: VI. letný seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry v Ľubľane, správa 58—59
slovné druhy, ich systém 28—32
Slovník slovenského jazyka: nom. pl. slov typu *záujemca, výherca* 79—85; spracovanie slov *radok* a *zákos* 85—89; spracovanie zemepisných názvov 89—93; *tmiť sa — zotmieť sa / zotmieť sa* 370—374
Slovník spisovného jazyka českého IV, recenzia 325—329
Smirnov L. N., *Glagoľnoje vidoobrazovanije v sovremennom slovackom literaturnom jazyke,* recenzia 189—191
spisovná slovenčina: J. Ružička, *Spisovná slovenčina v Československu,* recenzia 263—268; u J. Vlčka 337—348
spochybniť / spochybňovať, tvorenie a používanie 203—204
spojka, spojky: *lebo, že, nežeby* 138—142
spoluhláska, p. konsonant
substantívum, p. tvaroslovie
súvetie: a viacnásobný prísudok 33—38; vymedzenie typu zloženého súvetia 142—152
Svěrák F., *Brněnská mluva,* recenzia 329—331
syntagma, vzťah k vete 33—38
syntax: vzťah vety a syntagmy 33—38; syntaktické prostriedky v Slovenskom Peňažníku 98—107; spojky *lebo, že, nežeby* 138—142; vymedzenie typu zloženého súvetia 142—152; viacnásobný prísudok 245—252
Šrámek R., p. Hosák L.
Štajersko, štajerský, používanie 97
štýl: odborný v časopise Slovenský Peňažník 169—175; umelecký v diele F. Kráľa Stretnutie 228—234
štylistika, recenzie: J. Mistrík, *Štylistika slovenského jazyka* 52—56; F. Miko: *Text a štýl* 56—58; A. Jedlička — V. Formánková — M. Rejmánková, *Základy české stylistiky,* 198—202; J. Mistrík, *Kompozícia jazykového prejavu* 320—323
Švédy, skloňovanie a používanie 207—208
tabuľa, české ekvivalenty 284—291
Timrava, prezývky v jej tvorbe 305—312
tmiť sa — zotmieť sa / stmieť sa, nie „zotmieť sa", tvorenie, význam a používanie 370—374
Toluca, pravopis a skloňovanie názvu 108—111
tvaroslovie: systém slovných druhov 28—32; gen. sg. mask. na *-a/-u* 39—42; nom. pl. v type *sudca* 79—85; skloňovanie muž. neživ. podst. mien typu *Boleráz* 152—160; rod a skloňovanie slova *front* — „fronta" 205—206; rod a skloňovanie zemepisných názvov z pomenovaní etnických skupín 252—260; skloňovanie názvu *Sapporo* 271—272
tvorenie slov: denominatíva s odlukovým významom „zbaviť, odstrániť" 20—27;

očierniť — očierňovať 60—61; *červenokrížsky* 182—184; *spochybniť — spochybňovať* 203—204
Tvrdý P., jeho rusko-slovenský slovník 176—181
u, predložka v miestnom význame v staršej slovenčine 361—369
umelecký jazyk: a štýl v diele F. Kráľa Stretnutie 228—234; v diele J. Štrassera Odriekanie 235—241; v románe P. Jilemnického Pole neorané 291—298; prezývky v Timravinej tvorbe 305—312
ustálené spojenia: *div divúci* 62—63; so slovom *jadro* 332—334; so slovom *jazyk* v slovenčine a v češtine 348—361
variácie spoluhláskových skupín 71—78
Vavro J., nekrológ 46
Veľký rusko-slovenský slovník IV—V, recenzia 192—198
veta, vzťah k syntagme 33—38
vid slovenských slovies: k problematike p. L. N. Smirnov
Vlachy, rod a skloňovanie 257—259
vravieť, pôvod 273—284
výherca, nom. pl. 79—85
výslovnosť: proces rečovej komunikácie pri poruchách výslovnosti 129—138
Weimar — „Výmar", používanie 93—98
záchranca, nom. pl. 79—85
zákos, význam a spracovanie v SSJ 85—89
zámená: v systéme slovných druhov 28—32
záujemca, nom. pl. 79—85
zdravé jadro, význam a používanie 332—334
Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV, správa o činnosti za rok 1970 261—263
zemepisné názvy: v Slovníku slovenského jazyka 89—93; preberanie z nemčiny 93—98; pravopis a skloňovanie mexických miestnych mien 108—111; skloňovanie názvu *Sapporo* 271—272; z pomenovaní etnických skupín 252—260
zotmiť sa — stmiť sa, tvorenie, význam a používanie 370—374
že, príčinná spojka 138—142

M. Považaj